

Göteborgsstudier i nordisk språkvetenskap 33

Estlandssvenskans språkstruktur

Redigerad av
Henrik Rosenkvist

GÖTEBORGS UNIVERSITET

© 2018 Författarna

DISTRIBUTION: Institutionen för svenska språket
Box 200
405 30 Göteborg

ISSN: 1652-3105

ISBN: 978-91-87850-69-1

SÄTTNING: Sven Lindström

TRYCKNING: Repro Lorensberg, 2018

Innehåll

<i>Henrik Rosenkvist</i> Estlandssvenskans språkstruktur – ett projekt och en bok.....	1
<i>Henrik Rosenkvist</i> Estlandssvenskarna – en historisk och språklig bakgrund.....	7
<i>Ida Västerdal</i> Bland <i>hoittgaltar</i> , <i>hlippar</i> och <i>håhlelearer</i> . Om att transkribera och översätta estlandssvenska.....	33
<i>Otto Ewald</i> Akustiska karaktärsdrag och dialektal. Variation hos fyra estlandssvenska diftonger..	39
<i>Susanne Schötz, Eva Liina Asu & Francis Nolan</i> En jämförande akustisk studie av estlandssvenska tonlösa lateraler	65
<i>Otto Ewald, Eva Liina Asu & Susanne Schötz</i> Formantdynamik i långa slutna vokaler i tre varieteter av svenska.....	75
<i>Susanne Schötz & Eva Liina Asu</i> Estlandssvenska ordaccenter	87
<i>Ida Västerdal</i> <i>Ingan kast sto tomor</i> . Attributiv och predikativ kongruens i nuckömålet.....	97
<i>Maia Andréasson</i> <i>Häim iti gädn tarva itt man våra rädder itt</i> . Om negationer, subjekt och informationsstruktur i estlandssvenskan.....	117
<i>Maia Andréasson</i> Estlandssvenskan och bestämdheten. <i>Hår bondgärn av ait hamp-sticke uti hampgårdn</i>	149
<i>Henrik Rosenkvist</i> Estlandssvenska negationer, negationsharmoni och verbet <i>mike</i>	173

Estlandssvenskans språkstruktur – ett projekt och en bok

Henrik Rosenkvist

1. Inledning

Forskningsprojektet *Estlandssvenskans språkstruktur* (VR 2012-907) har finansierats av Vetenskapsrådet under perioden september 2013–december 2017. Den här boken är ett av projektets resultat.

I detta inledande kapitel ger jag en allmän bakgrund till projektet, och korta sammanfattningar av bokens övriga kapitel.

2. Bakgrund

2.1 Projektets utgångspunkter, personal och informanter

Vid Luciafirandet på Språk- och litteraturcentrum i Lund år 2011 kom jag att ställa mig bredvid Susanne Schötz, som är fonetiker. Av någon anledning började vi tala om estlandssvenska. Susanne Schötz hade tillsammans med Eva Liina Asu gjort en del undersökningar av estlandssvenskans fonetiska drag – redan 2008 diskuterade Eva Liina Asu estlandssvensk fonetik vid ett fonetiskt möte i Göteborg – och jag hade deltagit i projektet Skandinavisk dialekt-syntax sedan 2005. Under vårt korta samtal insåg vi att vi båda hade upptäckt att estlandssvenskan dittills inte hade inkluderats i de kartläggningar av svenska och skandinaviska dialekter som vi hade arbetat med på var sitt håll, och att detta vore en bra grund för en projektansökan. Estlandssvenskans språkstruktur var tämligen outforskad, det var sannolikt att det fanns flera intressanta språkdrag, och talarna var få. På våren 2012 lämnade vi in en ansökan till Vetenskapsrådet (med mig som tänkt projektledare), och i oktober 2012 fick vi veta att vår ansökan hade blivit beviljad. Projektet startade den 1 september 2013, med två forskarlager: fonetikerna Susanne Schötz (Lunds universitet) och Eva Liina Asu

(Tartu universitet), samt grammatikerna Maia Andréasson och jag själv, båda vid Göteborgs universitet. Två forskningsassistenter knöts tidigt till projektet – Otto Ewald och Ida Västerdal – och under hösten 2017 har också Greta Horn och Mikael Tsiouris arbetat som assistenter i projektet.

I projektet har vi gjort ett par resor till Estland, främst till områdena runt Hapsal, men de flesta som talar estlandssvenska bor sedan 1943–1944 i Sverige. Av den anledningen har vi oftast rest till Stockholm där vi har träffat estlandssvenskar med hjälp av Svenska Odlingens Vänner (SOV), estlandssvenskarnas kulturförening.

SOV och dess medlemmar har varit en helt outhärlig partner för projektet. Vi vill tacka alla informanter som har ställt upp och besvarat frågor, läst upp ordlistor, bedömt konstiga meningar och gett oss många kloka kommentarer. Vi vill understryka att projektet inte hade varit möjligt att genomföra utan denna generösa hjälp! Ett särskilt tack vill vi dessutom rikta till Margareta Hammerman, som varit mycket tillmötesgående med att bland annat arrangera möten och ge oss tillgång till material från det omfattande SOV-arkivet, till Cecilia Falk, som bistod oss i samband med en projektworkshop i Stockholm hösten 2016, och till Göte Brunberg och Arnold Lindgren, som båda varit till särskilt stor hjälp för projektet.

2.2 Estlandssvenskan och dialektologin

Ur ett språkvetenskapligt perspektiv kan man se de skandinaviska dialekterna som ett kontinuum – i synnerhet gäller detta de dialekter som talas på det skandinaviska fastlandet. Skillnaden mellan mål som talas nära varandra (som till exempel nordvästskånska och sydhälländska) är i regel inte så stor, men dialekten i Tromsø är mycket olik dialekten på södra Jylland. Å andra sidan finns det också en del relativt skarpa språkgränser, och det är typiskt att dialekter som har talats på öar eller i andra tydligt avgränsade områden har fler särpräglade språkdrag. Estlandssvenska är en sådan språklig varietet; talarna har varit en ganska isolerad minoritet i Estland, med egna lokala identiteter, sedan medeltiden och därför har många äldre språkdrag bevarats samtidigt som nya har uppstått. Estlandssvenskan kan dessutom delas upp i fyra distinkta dialekter (se kapitel 2). Dessa omständigheter innebär att de estlandssvenska dialekterna utgör en viktig del i språk pusslet för alla forskare som intresserar sig för den språkliga variationen i Skandinavien.

I ett vidare perspektiv utgör ESST-projektet en del av en större, europeisk forskningsinriktning som har vuxit sig allt starkare under de senaste decennierna. I den traditionella dialektologiska forskningen låg fokus på ljud, ord och ibland på ordböjning, men de formella, strukturella aspekterna (i syn-

nerhet syntaxen) fick mycket begränsad uppmärksamhet. Vidare var målet ofta att kartlägga en viss dialekts hela ljud- och orduppsättning, vilket innebar att varje enskild forskare var tvungen att tillbringa flera år i respektive område för att dokumentera så mycket som möjligt. Till exempel tillbringade Adolf Noreen omkring fem år i sin hembygd Nedre Fryksdalen för att samla material till sin avhandling (1877), och hans lärjunge Lars Levander samlade material i Älvdalen i fyra år innan han disputerade 1909. Av stor betydelse för dokumentationen av estlandssvenska har bland andra Gideon Danell, Nils Tiberg och Edvin Lagman varit.

Den traditionella dialektologin är en hörnsten som senare forskning bygger på, men även om resultaten av sådana studier kan vara imponerande i sin precision och omfattning, så är de också ibland av tämligen begränsad nytta för det nutida forskarsamhället, bland annat eftersom de ofta inte är systematiskt gjorda och eftersom de inte alltid kan generaliseras.

Den moderna dialektologin är däremot teoridrivna, och syftet är inte i första hand att dokumentera, utan att undersöka vissa specifika språkdrag i flera olika dialekter och språk som ett led i utvärderingen av en teoretiskt motiverad hypotes. Detta gäller såväl fonetisk som syntaktisk struktur. Till exempel har V3-frågor i norska dialekter (som i *Hvor han bor?* 'Var bor han?'), som ju bryter mot den skandinaviska V2-ordföljden, gett upphov till mycket forskning där just V2-ordföljden diskuteras och problematiseras. I denna diskussion är varje V3-struktur relevant, oavsett dialekt. Det gemensamma teoretiska perspektivet – i detta fallet någon version av minimalistisk generativ grammatik – innebär nämligen att V3-konstruktioner i alla dialekter är av samma värde.

Dialektprojekt där den här typen av frågeställningar är centrala har förekommit på många ställen i Europa – hemsidan för europeisk dialektsyntax listar till exempel 26 sådana pågående och avslutade projekt.¹ Vårt mål i ESST-projektet har därför inte varit att göra en så fullständig dokumentation av estlandssvenskan som möjligt (men vi har dock påbörjat en korpus – se nedan), utan snarare att fokusera på språkdrag som är intressanta ur ett nordiskt eller germanskt perspektiv, och att inlemma sådana estlandssvenska språkdrag i ett större mönster.

I den här boken presenterar vi några av våra forskningsresultat. Men en viktig del av projektet har också varit att transkribera estlandssvenska texter och att börja bygga upp en estlandssvensk korpus. Detta har varit ett krävande arbete, bland annat eftersom estlandssvenska, liksom andra ostandardiserade språkvarieteter, inte har någon etablerad skriftspråksnorm (se vidare

1 Webbadressen är: http://www.dialectsyntax.org/wiki/Main_Page

i kapitel 3). Vår korpus kommer att göras tillgänglig via Tekstlaboratoriet i Oslo, och vi hoppas att den blir till nytta för den framtida forskningen om estlandssvenska.

Denna bok och den påbörjade korpusen är viktiga resultat av vårt forskningsprojekt, men också det faktum att yngre forskare har kunnat delta i projektet är centralt – därigenom blir det möjligt att fortsätta utforska estlandssvenskan i många år framöver.

3. Innehållet i boken

Utöver detta inledande kapitel rymmer boken ytterligare tio kapitel.

Kapitel 2 består av en historisk och språklig bakgrund till estlandssvenskan, där jag har försökt återge huvuddragen i delar av den stora litteratur som finns både om estlandssvenskarnas ursprung, historia och flykt till Sverige, och om deras språk. Att förstå hur estlandssvenskan har uppstått och utvecklats är svårt, om man inte beaktar de yttre omständigheter som under seklernas lopp har påverkat språket.

I kapitel 3 redogör Ida Västerdal för arbetet med att översätta och transkribera estlandssvenska texter. Det finns flera förutsättningar för en lyckad transkription: att man förstår ursprungstexten, att man kan bestämma ordens grammatiska status, och att man är mycket noggrann och systematisk när det gäller att återge språkljud och konstruktioner som skiljer sig från standardssvenskan. Till skillnad från äldre, mer traditionella dialekttranskriptioner är det också viktigt att förhålla sig till de krav som digitala verktyg (till exempel automatiska taggare och translitteratorer) ställer, och att tänka på hur transkriptionerna på bästa sätt ska komma till nytta för andra forskare.

Efter dessa två bakgrundskapitel följer fyra fonetiskt orienterade kapitel, och därefter fyra kapitel med ett grammatiskt perspektiv.

Kapitel 4 handlar om de estlandssvenska diftongerna. Otto Ewald presenterar en fonetisk analys av hur diftongerna /ai au oi ui/ skiljer sig från varandra i Ormsö/Nuckö-dialekten, men diskuterar också deras relation till de fornspråkliga diftongerna. Studien utgör också en prövning av hur väl några akustiska mått fungerar för att bestämma olika diftongers dynamik.

Det femte kapitlet rör det estlandssvenska tonlösa l-ljudet [ɫ] och andra lateraler, och här gör författarna (Eva Liina Asu, Susanne Schötz och Francis Nolan, professor i fonetik i Cambridge) en jämförelse med walesiska och isländska. Ett intressant resultat är att det estlandssvenska språkljudet inte är identiskt med motsvarande ljud i de övriga språken. Dessutom tycks talare från Rickul respektive Ormsö ha mycket små men ändå mätbara uttalsskillnader.

I det följande kapitlet, kapitel 6, fokuserar Eva Liina Asu, Otto Ewald och Susanne Schötz på de långa slutna vokalerna /i: y: ʉ: u:/ i standardsvenska, finlandssvenska och estlandssvenska. Från varje område har sex äldre kvinnliga talare fungerat som informanter. Akustiska och statistiska analyser görs, och studien bekräftar att /y:/ verkligen saknas i estlandssvenska, men att detta inte har påverkat de övriga vokalernas realisering. Vidare tycks estlandssvenska ur ett fonetiskt perspektiv utgöra ett stadium som ligger mellan de två andra varieteterna.

I svenska är accent betydelseskiljande – *tomten* (av *tomt*) och *tomten* (av *tomte*) är således två olika ord, med olika betydelser. Denna accentdistinktion saknas i många mer perifera svenska dialekter, men för estlandssvenskans del har frågan hittills inte varit utredd. I kapitel 7 diskuterar Susanne Schötz och Eva Liina Asu om det finns motsvarande accentskillnader i estlandssvenska och hur estlandssvenska passar in bland andra svenska dialekter i detta avseende, som en uppföljning av tidigare studier. Analyserna visar att det sannolikt inte finns några accentskillnader i Ormsö/Nuckö-dialekten, men med tanke på de dialektala skillnaderna så är det nödvändigt att också granska de övriga estlandssvenska dialekterna innan någon slutsats kan dras.

Ett av de grammatiska drag som tycks vara unikt för estlandssvenskan är ämnet för kapitel 8. Där diskuterar Ida Västerdal hur adjektiv och andra ord böjs i attributiv och predikativ ställning i Nuckömålet. Som material för den empiriska studien används tolv texter, och samtliga ord som eventuellt kan kongruensböjas har undersökts. I likhet med tidigare forskare (som dock har utgått från betydligt mindre material) drar Ida Västerdal slutsatsen att Nuckösvenskan har rikare genusböjning i predikativ ställning än i attributiv, till skillnad från alla andra germanska språk. Det är vidare troligt att böjningsaffixen härrör från de fornspråkliga kasusaffixen, och att de har omtolkats i en exapteringsprocess.

I kapitel 9 utforskar Maia Andréasson hur bestämd form används i estlandssvenskans dialekter (hon anför exempel från alla dialektområden). I likhet med många andra varieteter av svenska används bestämd form betydligt oftare än i standardsvenska, och detta är ett drag som återfinns i samtliga estlandssvenska dialektområden. Dock finns det mycket variation. Särskilt intressant är att det går att ha bestämd form efter 'varje' – som i *hår gårdn* 'varje gården' – detta ord tycks inte följas av bestämd form någon annanstans i Skandinavien.

I det följande kapitlet (10) är ämnet ordningen mellan subjekt och negation i satsens mittfält, ett ämne som Maia Andréasson också behandlat i sin doktorsavhandling. Också i detta kapitel ges en bred översikt över estlandssvenskans fyra dialektområden. Medan huvuddelen av dem tycks ha samma struktur som standardsvenska så avviker dialekten på Stora Rågö: här placeras negationen

I

konsekvent nära det finita verbet i huvudsats och nära subjunktionen i bisats. I en LFG-analys innebär det att målet på Stora Rågö avviker på ett strukturellt plan från de övriga dialekterna.

I bokens sista kapitel ger jag en översikt av negationssyntaxen i estlandssvenska, och av formvariationen. Kapitlet handlar dock mest om det estlandssvenska modal verbet *mike*, som tycks ha varit tämligen frekvent i 1900-talets början men som bara en enda informant nu har någon intuition om. Hypotesen är att *mike* har bildats från *må* och *icke*, och att det sedermera utvecklades till ett lexikalt negerat verb.

Estlandssvenskarna – en historisk och språklig bakgrund

Henrik Rosenkvist

1. Inledning¹

I detta kapitel ges en översikt av estlandssvenskarnas historia (avsnitt 2) och en språkvetenskaplig bakgrund (avsnitt 3). Det är dock viktigt att redan i inledningen påpeka att estlandssvenskarna inte utgjorde en enhetlig grupp, framförallt inte ur administrativ eller social synpunkt. Först vid slutet av 1800-talet uppstår en estlandssvensk gemenskap. Till exempel präglades Ormsöbornas och Dagöbornas historia länge av allvarliga konflikter med lokala feodaltherrar, medan förhållandena var helt annorlunda på Runö och i Vippal.

Det finns en överraskande riklig litteratur om estlandssvenskarnas historia, och det är inte möjligt att här redovisa varje enskilt sakförhållande från varje område – den historiska bakgrund som ges nedan bör alltså ses som en bred sammanfattning, där jag har valt ut enstaka illustrativa detaljer.

Baltikum var den sista delen av Europa som kristnades, genom danska, tyska och svenska korståg under 1200-talets första del. Det nuvarande Estland motsvarar de äldre områdena Estland, norra Livland och delar av västra Ingermanland. Under historiens gång har Estland ockuperats av i tur och ordning danskar, tyskar, svenskar och ryssar (se nedanstående sammanställning), innan landet blev självständigt under 1900-talet.

1219–1346	under danskt styre
1347–1560	under Tyska Orden
1561–1721	under svenskt styre ²
1721–1917	del av Ryssland

1 Jag tackar Maia Andréasson och Eva Liina Asu för värdefulla kommentarer till detta kapitel. De fel och brister som kvarstår kan dock bara skyllas på mig.

2 Ingermanland erövrades 1617, Livland (som omfattade södra Estland och norra Lettland) 1621, och först 1645, när Ösel intogs från danskarna, blev hela det nuvarande Estland svenskt.

1918–1940	självständigt (efter frihetskrig mot Sovjetunionen och Baltische Landeswehr)
1940–1941	del av Sovjetunionen
1941–1944	ockuperat av Tyskland; estlandssvenskarna lämnar Estland
1944–1991	del av Sovjetunionen
1991–	självständigt

Estlands – och därmed också estlandssvenskarnas – omväxlande historia har givetvis satt spår i estlandssvenskan. Detta diskuteras vidare i avsnitt 3.2. I ett avslutande avsnitt sammanfattas kapitlet (avsnitt 4).

2. Historisk bakgrund

2.1 Bosättning i Estland

Någon gång under medeltiden bosatte sig svenskar i Estlands kustområden. Exakt när detta skedde är en omtvistad fråga, men det måste ha varit före år 1294, då Hapsals stadsrätt omtalar bofasta svenskar i Estland. Johansen (1951) hävdar att ett villkor för den svenska kolonisationen var att de hedniska esterna underkuvades av danskar och tyskar i mitten och slutet av 1200-talet, och svenskarna bör då ha anlänt till Estland strax före 1294. Att det inte nämns några svenskar i Hapsals stadsprivilegiebrev från 1279 ger ett indirekt stöd för denna hypotes.

Senare forskning indikerar dock att estlandssvenskarnas historia sträcker sig längre tillbaka i tiden. Markus (2004) menar, med stöd av arkeologiska utgrävningar i Enby (på Nucköhalvön), att det har funnits en kontinuerlig skandinavisk bebyggelse i området sedan den äldre järnåldern – för ungefär 1 500–2 000 år sedan – men arkeologiska fynd säger givetvis ingenting om vilket språk som talades. Själva Enby tycks ha grundats under början av 1200-talet.

I en aktuell populärhistorisk bok hävdar Lindström (2015) att det finns stöd för antagandet att Ormsö var den plats som först koloniserades, och med hjälp av tidigare okända dokument och egna slutledningar fastställer han att det var år 1206 som det kom svenskar till Ormsö. Detta stämmer också bra med den tidpunkt för svenskarnas bosättning som anges av *Livländska rimkrönikan* (från 1290-talet), nämligen senast år 1220. Lindström argumenterar för att det rörde sig om en organiserad överflyttning av nordöländska bönder, initierad och administrerad av Andreas Sunesson, ärkebiskop i Lund och en av det dåtida Nordens mäktigaste män. Ett problem med denna teori är givetvis att

under denna period var det estniska Ösel en hednisk krigarstat, och Öselborna gjorde strandhugg och tog slavar runt om i Östersjön – ön betvingades av Tyska Orden först år 1227. Att bosätta sig på Ormsö med sådana grannar förefaller vara ett föga lockande företag. Gissningsvis bör de första svenska inflyttarna ha haft någon typ av överenskommelse med Öselborna.

1200-talet var en expansiv period i Europas historia, och det är rimligt att tänka sig att biskoparna i det nyetablerade Ösel-Viks stift gärna såg att svenska nybyggare odlade upp kustområdena, som esterna av tradition inte gärna bosatte sig i, efter det att Estland hade blivit kristet och pacificerat. Andra för kyrkan viktiga näringar var fiske och säljakt – i de medeltida kyrkliga bestämmelserna föreskrivs fasta under stora delar av året, och för grundandet av kyrkor och kloster i Estland var tillgång till fisk, som man alltså fick äta under fastan, helt avgörande. Av pragmatiska skäl kunde också säl betraktas som fisk. Estlandssvenskarna torde alltså ha setts som ”en harmlös och praktisk liten folkgrupp” (Chrispinsson 2011:351) av de lokala kyrkliga makthavarna. Både det förmodligen nödvändiga avtalet med rövare på Ösel och det faktum att de svenska nybyggarna togs väl emot av biskoparna i det nykristnade Estland indikerar att kolonisationen följde någon typ av planering, vilket i sin tur gör det troligt att en person med betydande makt var inblandad. Kanske var detta Andreas Sunesson – något slutgiltigt svar på frågan är förmodligen inte möjligt att ge.

Ytterligare ett indicium på att den estlandssvenska bosättningen kanske inte hörde samman med en av kyrkan initierad folkförflyttning är namn som kan tolkas som förkristna, som till exempel Harga, Torsgrund och Odensholm. Vad gäller det senare hävdar Lagman (1964:19ff) att förleden verkligen är gudanamnet *Oden*, vilket innebär att önamnet måste vara äldre än en antagen kristen migration till Ormsö. Det är emellertid möjligt att Odensholm var ett sjöfararnamn och att ön inte var bebodd under hednisk tid; Harga och Torsgrund kan i så fall förklaras på samma sätt.

2.2 Från medeltiden till andra världskriget

Estlandssvenskarnas historia har studerats av många forskare. I redogörelsen nedan utgår jag främst från Blumfeldt (1961), Poldvee (2002), Kanarbik (2003) och Chrispinsson (2011).

Estlandssvenskarna³ hade redan på medeltiden en särskild administrativ status (Blumfeldt 1961). Till exempel hamnar Runö under biskopen

3 Termen *estlandssvenskar* kommer i bruk under 1900-talets början. Själva kallar de sig ofta *aibofolke* ('öbofolket') och det estlandssvenska området *Aiboland* ('öbolandet').

av Kurlands styre 1341, och i ett brev bekräftas då att Runösvenskarna ska lyda under svensk lag: *se scholen ere guder na Schwedischem rechte besitten* 'ni ska besitta er egendom efter svensk rätt' (Blumfeldt 1961:104). Det är inte helt klart vad formuleringen innebär, men någon typ av gynnsamma förhållanden har gällt för hela den estlandssvenska befolkningen – de tycks ha haft förmånen att behandlas och beskattas enligt svensk rätt och var alltså tämligen fria skattebönder.

I ett feodalt samhälle som det medeltida Estland, där bönder tillhörde en rättslös underklass eller var livegna, utgjorde alltså estlandssvenskarna en särskilt privilegierad minoritet, och fram till det första världskriget rådde därför en ständig spänning mellan de balttyska (och ibland också svenska) adliga godsägarna och estlandssvenskarna. De förra försöker ständigt begränsa eller ignorera estlandssvenskarnas hävdvunna särställning, medan de senare givetvis stretar emot. Flera gånger vänder estlandssvenskarna sig direkt till kungen i Stockholm (eller till tsaren) när de känner sig hotade, vilket ofta förargar de lokala makthavarna. Exempelvis ger sig en delegation från Stora Rågö iväg till Stockholm för att rådgöra med Gustav Vasa år 1555. Matz Rödhar, Ambrosius Dufve och Anders Styreman tar då med sig det så kallade Rågöbrevet från 1345 till Stockholm (där de något förvånande lämnar kvar brevet när de reser hem), och beklagar sig över att abboten i Padis kloster våldför sig på de urgamla rättigheter som har stadfäst i detta brev. Liknande incidenter förekommer långt fram i tiden. 1861 framför Ormsöbor klagomål inför Karl XV – under de pågående jordbruksreformerna anser de sig ha blivit missgynnade och åberopar ett brev från drottning Kristina år 1650. Ormsöborna gör detta trots att ryska trupper har sänts till ön för att framtvunga lydnad. Först år 1868 biläggs tvisten. En av de sista gångerna som estlandssvenskarna går till kung är år 1900, när baron Taube höjer arrendena på Nuckö. Skraddaren Talback tar sig då till Stockholm, där han frankt knackar på slottsporten och ber att få tala med Oscar II – vilket beviljas (Chrispinsson 2011:362). Samma missförhållanden ligger bakom Nucköböndernas klagobrev till tsar Nicolaus II 1903.

Den särskilda juridiska ställning som estlandssvenskarna åtnjöt innebar paradoxalt nog att de inte omfattades av den liberaliseringsprocess som successivt befriade de estniska bönderna från slutet av 1700-talet och framåt, och som leder till att livegenskapen upphör år 1816. Tvärtom upphävdes i praktiken deras privilegier av flera lokala godsägare under denna tid, trots att de ryska statsmakterna hade bekräftat dem, medan de estniska bönderna samtidigt i ökande grad omfattas av mer modern lagstiftning. Carl Magnus Stenbock på Hohenholm började till exempel behandla Dagösvenskarna som livegna under 1770-talet, och tvingade dem att lämna sina gårdar 1781 (Blumfeldt 1961:139). De fick dock till stånd en överenskommelse om att få stanna kvar med den nya ägaren, baronen Ungern-Stenberg, men eftersom de tidigare hade

vänt sig till Katarina II (den stora) i frågan kom hennes beslut att upphäva överenskommelsen med Ungern-Sternberg. Dagösvenskarna tilldelades ny mark i Ukraina. På sensommaren 1781 lämnade 1 000–1 200 estlandssvenskar Dagö, och den 1 maj 1782 kom de kvarvarande 535 fram till det som senare skulle bli Gammalsvenskby. De resterande tycks ha omkommit på vägen. I mitten av 1780-talet återstår mindre än 200 personer, till följd av svält och olika sjukdomar, men så småningom ökar befolkningen, och banden till Sverige klipps inte helt. 1929 återvänder omkring 880 Gammalsvenskbybor till Sverige, som de uppfattar som sitt gamla hemland.

En hållning visavi de halsstarriga estlandssvenskarna som påminner om Stenbocks uttrycktes av baron Stackelberg på Ormsö i ett brev till den lokala prästen år 1778:

Jag hyser den största avsky för denna avföda och kommer att använda alla mina krafter för att radera ut dem helt och hållet, men under tiden ska jag förse dem med en arrendator, som till deras eget framtida bästa bankar lömskheten ur dem. (Blumfeldt 1961:141; Blumfeldts översättning från tyska)

Stackelberg och hans efterföljare tycks verkligen göra sitt bästa för att plåga Ormsöbönderna, ända tills Ormsö slutligen övergår i statlig ägo 1889; Kanarbik (2003) ger en detaljerad redogörelse för de grymma straff, hårda pålagor och godtyckliga övergrepp som Ormsöborna utsattes för – till exempel hände det att baronen egenmäktigt skänkte bort Ormsöborn till adliga bekanta – och deras hårdnackade motstånd.

De många krig som utkämpas under perioden 1600–1800 drabbar också estlandssvenskarna, direkt eller indirekt. Nargö förlorar till exempel hela sin befolkning i början av 1700-talet, på grund av krig, missväxt och sjukdomar, och först 1748 återbefolkas ön, när några nyländska bönder får tillstånd att bosätta sig där.

1856 tillerkänns estlandssvenskarna samma rättigheter som estniska bönder, och mot slutet av 1800-talet får estlandssvenskarna viss uppmärksamhet från Sverige, delvis tack vare skildringarna i *Russwurm* (1855). När många övergår till den ortodoxa tron under 1880-talet (en följd av den nytillträdde tsar Alexanders strävan efter ett mer homogent Ryssland) skickar EFS två missionärer/lärare, Thure Emanuel Thorén och Lars Johan Österblom, för att stärka den evangeliska tron. De finner att estlandssvenskarna har hamnat i samhällets lägsta skikt: ”Hygien var obefintlig, hemmen var vämjeligt lortiga och människorna luktade gammal, sjuk höna” (Chrispinsson 2011:360). Under sin tid i Estland verkar Thorén och Österblom för bättre hygien, utbildning av olika slag (bygg- och lantbruksteknik, läsning etc.) och nykterhet. Deras insatser sammanfaller med andra gynnsamma förändringar som till exempel statliga övertaganden av gods samt skiften av åkermarken. Resultatet blir en

allmän standardhöjning och – kanske ändå viktigare – etablerandet av en estlandssvensk identitet genom bland annat bygdegemensamma sång- och musikmöten. I detta sammanhang var stödet från finlandssvenskarna en betydelsefull tillgång (Laidmets 2005).

I det sena 1800-talets nationalromantiska perspektiv framstår det estlandssvenska kustlandskapet givetvis som ett ursprungligt Eden, och det blir vanligt att svenska kulturpersoner besöker bygden och förundras över estlandssvenskarnas genuina svenskhet; 1905 gör exempelvis Anders Zorn och Albert Engström en tur till Odensholm, Hapsal och Ormsö (med kuttern *Meji*).

Det första världskriget medför motgångar för estlandssvenskarna; många unga män mobiliseras och det byggs befästningar i en del av de estlandssvenska områdena. Nargö utryms exempelvis 1914, på grund av befästningsarbeten – för andra gången i historien töms ön helt på sin estlandssvenska befolkning.

Den första estniska frihetsperioden (1918–1940) blir däremot något av en guldålder för estlandssvenskarna – kanske inte minst för att den balttyska adeln slutligen förlorar sitt grepp om Baltikum genom nederlagen för *Baltisches Landeswehr* och Järndivisionen under frihetskriget 1918–1920. Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner (SOV) grundas dock redan 1909,⁴ och genom föreningen får man bland annat tillstånd utbildning på svenska i Reval (Tallinn). Estlandssvenskarnas första politiska organisation, Det Svenska Folkförbundet i Östersjöprovinserna, grundas 1917, och i januari 1918 ger Folkförbundet ut det första numret av *Kustbon*, estlandssvenskarnas ännu livaktiga tidskrift. En central person under denna period var Hans Pöhl (1876–1930), född på Nuckö och sedermera folkskollärare i Österby, riksdagsman etc. Pöhl låg bakom en stor del av estlandssvenskarnas kulturella och politiska landvinningar under 1920-talet, och han var också ordförande i alla betydande estlandssvenska organisationer.

I den estniska grundlagen 1920 tillerkänns estlandssvenskarna betydande rättigheter, bland annat vad gäller utbildning, och ytterligare stöd får man i 1925 års lag om kulturautonomi. Två viktiga milstolpar i utvecklingen är grundandet av folkhögskolan i Birkas 1920 och gymnasiet i Hapsal 1931 – dessa två institutioner gör det möjligt för unga estlandssvenskar att få en helt svensk högre utbildning.

Under mellankrigstiden är estlandssvenskarna synnerligen aktiva politiskt, kulturellt och på andra sätt – som till exempel också idrottsligt. De får under den

⁴ Det något missvisande namnet härrör egentligen från en finlandssvensk förening, och valdes förmodligen med hänsyn till det rådande politiska läget i tsartidens Ryssland, som var mycket spänt efter revolutionen 1905 (Laidmets 2005:20).

här tiden också mycket stöd, materiellt såväl som kulturellt, från rikssvenskar och finlandssvenskar i sina strävanden att befästa och utveckla sina språk- och kulturtraditioner.

2.3 Andra världskriget och flykten till Sverige

Den svenska bosättningen i Estland, med rötter i medeltiden, upphör abrupt och fullständigt då en stor majoritet av estlandssvenskarna lämnar det tysk-ockuperade Estland under 1943–1944. Till Sverige kommer under krigsåren 7 920 estlandssvenskar (Aman 1961:257ff), medan 1 281 blir kvar i det sovjetiska Estland. De som av olika anledningar inte lämnar Estland är alltför få och splittrade för att upprätthålla sin traditionella kultur och sitt språk; den typen av separatistisk verksamhet motarbetas också av Sovjetstaten, liksom brevväxling och andra kontaktförsök mellan Sverige och den estniska sovjetiska socialistrepubliken.

Flykten till Sverige har skildrats av bland annat Aman (1961), Andræ (2004:21ff) och Chrispinsson (2011), alla med viktigt stöd i estlandssvenskarnas egna berättelser som finns i SOV:s arkiv.

Genom Molotov-Ribbentrop-pakten fick Sovjetunionen av Tyskland rätt att annektera bland annat Estland, och i oktober 1939 invaderas det fria Estland av Sovjetunionen. Baltikums tyskspråkiga befolkning tvångsförflyttas till det tysk-ockuperade Polen, och en del estlandssvenska områden militariserar och utryms – bland annat Nargö, som 1941 för tredje gången töms på sin estlandssvenska befolkning.⁵ Jordbruk med mer än 30 hektar mark styckas upp, hus större än 170 m² och skepp om mer än 30 bruttoton nationaliseras, och självägande bönder tvingas sälja säd, potatis, mjölk, ull och kött till staten för mycket låga priser (Aman 1961:188ff). Dessa och många andra åtgärder, i kombination med andra aspekter av den sovjetiska samhällsomvandlingen, leder till att estlandssvenskarna ser en överflyttning till Sverige som ett allt mer lockande alternativ. Från våren 1941 börjar också deporteringar att drabba estlandssvenskarna, men då Tyskland intar Estland under hösten 1941 förbättras situationen något.

I oktober 1940 anländer 110 Rågöbor, de första estlandssvenskar som lämnar sin hembygd, till Stockholm efter att ha fått utresetillstånd – denna första grupp blir varmt välkomnade. För att hantera mottagandet bildas Rågökommittén, som under resten av kriget leder Sveriges försök att hjälpa estlandssvenskarna över Östersjön, under ledning av Sigurd Curman.

5 Den tyska ockupationsmakten tillåter Nargös befolkning att återvända 1942, men i februari 1944 är det åter dags att lämna ön.

Först under våren 1943 börjar den verkliga flykten, påskyndad av tyska inkallelseordrar och ryska segrar i öster. Till en början rör det sig om mindre båtar, som man seglar eller ror, antingen till Finland eller hela vägen till Sverige, men med den tyska administrationens inofficiella godkännande organiseras tre ”sjuktransporter” med *Odin* under november och december 1943. Bakom detta ligger majoren Carl Mothander och Rågökommittén. Under 1944 skaffar flera estlandssvenskar i Sverige något större båtar och hämtar upp kvarblivna anförvanter, men den allmänna överflyttningen sätter igång sommaren 1944. Curman anlitar då WaffenSS-officeren dr. Ludwig Lienhard för uppdraget, i stället för den nu plötsligt önskade Carl Mothander (Andræ 2004:31ff). Lienhard kommer från Flensburg, han talar danska, och han anser att estlandssvenskarna och deras kultur är synnerligen skyddsvärda.

[om Ludwig Lienhard] Senare på hösten samma år övergick han till armén och ledde i oktober en stormbåtsavdelning som efter hårda strider intog Ormsö vid Estlands norra kust. Han blev mäktigt imponerad av kvinnorna på ön, vilka sin vana troget gick omkring ständigt stickande. De fann det inte nödvändigt avbryta denna sin verksamhet ens under den värsta stormelden. (Andræ 2004:32)

Lienhard hyr fartyget *Juhan* av Organisation Todt, och mot ersättning från svenska staten skeppas såväl estlandssvenskar som en hel del ester över Östersjön till Sverige. Sammanlagt blir det nio resor i juni–september 1944, och Lienhard skapar sig en förmögenhet genom detta. Andersson (2010) gör gällande att Lienhard också passade på att använda *Juhan* som en flyktväg för nazister, med Buenos Aires som slutdestination.

Under baltutlämningen efter kriget återfördes 149 balter till Sovjetunionen, men från början gjorde den svenska staten det fullständigt klart att estlandssvenskarna betraktades som fullvärdiga svenska medborgare.

Estlandssvenskarna tycks med tiden ha funnit sig tämligen väl tillrätta i Sverige (Nyman 1968). Brytningen mellan det traditionella bondesamhällets trygghet och det moderna industrisamhällets krav var visserligen svår, men inte outhärdlig.

Den första svåra tiden blev bättre än vad vi kunnat föreställa oss. Alla var så snälla mot oss Runöbor. Och på kvällarna och nätterna när vi hörde fabriken brusa bakom skogen – då tyckte vi att det lät som bränningarna hemma på Runö. (berättat av Maria Jäger, återgivet av Österman 1968:115)

Enligt en nyare studie av Maipuu (2015) var estlandssvenskarna själva också angelägna om att så smidigt som möjligt anpassa sig till det moderna livet i Sverige, och att inte i alltför hög grad ägna sig åt nostalgiska återblickar.

Estlandssvenskarna hade uppfattningen att de hade återvänt till sitt hemland, de såg sig själva som en del av den allsvenska familjen. För att smälta in i samhället ansågs det bäst att släppa taget om det förflutna och försöka smälta in bland rikssvenskarna så fort som möjligt. (Maipuu 2015:65)

På grund av denna nyktra realism övergavs också estlandssvenskan, som alltså inte har traderats till nya generationer, utan de enda kvarvarande talarna är de som lämnade Estland som barn under 1943–1944. Huvuddelen av dessa talare bor i Sverige. Vid den estniska folkräkningen 1989 uppgav 297 personer i Estland att de var estlandssvenskar, och av dessa hade enbart 29 svenska som modersmål. År 2000 hade siffrorna ökat något (300 respektive 107), vilket sannolikt beror på att några estlandssvenskar återfick sina egendomar efter Estlands självständighet 1991 och valde att flytta tillbaka från Sverige.

Estlandssvenskarnas skriftande historiska öden har självfallet också påverkat språk och språkbruk, vilket diskuteras i följande avsnitt.

3. Språkvetenskaplig bakgrund

3.1 Inledning

Estlandssvenskarnas språk har fascinerat språkforskare sedan mitten av 1800-talet. Intresset har gällt frågan om estlandssvenskans ursprung, påverkan från andra språk (estniska, tyska, nyländska etc.) och framför allt relationen till fornsvenska och till andra svenska dialekter. I tabell 1 presenteras de av mig kända monografier som specifikt rör estlandssvenska – antalet övriga skrifter är så stort att de inte kan sammanställas här. Dock bör tidskriften *Svio-Estonica* nämnas i sammanhanget. Denna tidskrift gavs ut av Svensk-estniska samfundet 1934–1971, och i den har många artiklar om estlandssvenskarnas kultur och språk publicerats.

Av tabell 1 framgår att några forskare har gjort särskilt betydande insatser. Herman Vendell var finlandssvensk, och verksam i Helsingfors, medan Gideon Danell och Nils Tiberger hade Uppsala som bas. Bröderna Edvin och Herbert Lagman var, liksom Fridolf Isberg, själva estlandssvenskar. Den av Nils Tiberger ledda *Estlandssvenska uppsalaundersökningen* (sic) initierades redan under 1920-talet, och för närvarande arbetar man på Institutet för språk och folkminnen med att digitalisera ett av Tiberger efterlämnat omfattande ordboksmanus. Institutets estlandssvenska verksamhet fick tyvärr ett tragiskt avbräck 1994, då flera medarbetare gick under med *Estonia*. En av dessa var Anne-Marie Cronström, som då hade arbetat med ordboksmaterialet sedan 1945.

TABELL 1: *Monografier om estlandssvenska i kronologisk ordning.*

författare	årtal	titel
Carl Russwurm	1855	Eibofolke, oder die Schweden an der Küste Esthlands und auf Runö, eine ethnographische Untersuchung mit Urkunden, Tabellen und lithographirten Beilagen.
A. O. Freudenthal	1875	Upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet i Estland
Herman Vendell	1881	Laut- und Formlehre der Schwedischen Mundarten in den Kirchspielen Ormsö und Nuckö in Esthland
Herman Vendell	1882	Runömålet. Ljud- och formlära samt ordbok
Axel Olof Freudenthal & Herman Vendell	1886	Ordbok öfver estländsk-svenska dialekterna
Herman Vendell	1890	Östsvenska monografier
Bengt Hesselman	1902	Stafvelseförlängning och vokalkvalitet i östsvenska dialekter
Herman Vendell	1904– 1907	Ordbok över de östsvenska dialekterna
Gideon Danell	1905– 1934	Nuckömålet I–III
Gideon Danell	1951	Ordbok över Nuckömålet
Per Wieselgren	1951	Ortnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder
Edvin Lagman	1958	Studier över Nuckömålets nominala ordbildning
Aleksander Loit & Nils Tiber	1958	Gammalsvenskbydokument
Nils Tiber	1962	Estlandssvenska språkdrag
Per Wieselgren	1962	Ormsö Ortnamn och bebyggelsehistoria
Fridolf Isberg	1970	Supplement till G. Danells Ordbok över Nuckömålet. 1–2.
Herbert Lagman	1971	Svensk-estnisk språkkontakt
Nils Tiber	1972	Estlandssvenska husdjursnamn
Edvin Lagman	1979	Estlandssvenskarnas språkförhållanden (En bok om Estlands svenskar 3A)
Edvin Lagman	1990	Estlandssvenskar berättar. Dialekttexter med översättning och kommentar. (En bok om Estlands svenskar 3B)
Marianne Blomqvist	2000	Svenska ortnamn i Estland
Göte Brunberg, Inga Ekman, Ingeborg Gineman, Einar Hamberg, Nils Lagman, Ingegerd Lindström, Ingeborg Opstad, Hjalmar Stenberg	2015	Ordbok över Rickulmålet med Formlära för nuckösvenskan

Nedan diskuteras hypoteser om estlandssvenskans geografiska hemvist, estlandssvenskarnas språksituation, eventuell påverkan från andra språk och uppdelningen i dialekter (allt detta ryms i avsnitt 3.2). I det följande avsnittet (3.3) går jag närmare in på estlandssvensk fonetik, morfologi och syntax, huvudsakligen med utgångspunkt i Tiberg (1962), Lagman (1971) och Brunberg m.fl. (2015).

3.2 Estlandssvenska – en allmän bakgrund

3.2.1 Estlandssvenskans ålder och ursprung

I avsnitt 2.1 ovan framfördes hypotesen att estlandssvenskarna först kom till Estlands kustland i början av 1200-talet. Det finns några språkliga indicier som ger stöd åt denna datering.

Under fornsvensk tid genomgick svenskan en del viktiga förändringar. Till exempel monotoftongerades diftongerna *ai*, *au* och *ey* under 1100-talet, medan de levde kvar i bland annat gotländska. Det gamla *stain* eller *stein* blir alltså *sten* i svenskan, medan gotländskan fortfarande har *stain* eller *stein* (se Gustavson 1977:11). Också såväl de finlandssvenska dialekterna (Reinhammar 2001) som de estlandssvenska (se Tiberg 1962:19, 32f, Lagman 1979:59) har bevarat sådana diftonger. Ett annat ålderdomligt drag i estlandssvenskan är att det progressiva *i*-omljudet i ord med brytning inte har haft samma verkan som i svenska. De äldre *berta* 'hjärta' och *bernu* 'björn' bryts i fornnordisk tid till *hiarta* och *biorn*. Redan under runsvensk tid finner man exempel på övergång från *ia* till *iä*, och under första halvan av 1300-talet slår detta igenom i centralsvenska dialekter (Lagman 1979:59). Något senare övergår *io* till *iö*. De moderna formerna saknas dock i de estlandssvenska dialekterna – Runösvenskan har till exempel *ian* ('järn') och *mialk* ('mjölk'). Detta är alltså två tidiga ljudförändringar som inte har slagit igenom i estlandssvenskan. Tiberg (1962:21) menar att "den dialektgrundande invandringen kan ha ägt rum kring år 1200", efter en diskussion om bland annat diftongerna, vilket framstår som fullt rimligt.

Också en del lexikala drag tyder på en tidig invandring till Estland. Ordet *bill* 'farbror, morbror' har till exempel en motsvarighet i det älvdalska *bile* (Rietz 1862–1867:32), men ordet tycks inte vara belagt i fornsvenska. Det indikerar att såväl estlandssvenska som målen i Ovansiljan har behållit ordet från en förmodligen mycket gammal gemensam språkform.

Varifrån kom då de svenskar som först koloniserade Estlands kuster? Med tanke på att detta skedde för kanske 800 år sedan är det svårt att på språklig grund säga något bestämt om denna fråga, eftersom vår kunskap om de svenska dialekterna vid denna tid är tämligen begränsad. Dessutom är det tydligt att

svenskan i Sverige har påverkat estlandssvenskan under historiens gång. Ett intressant exempel gäller stavelsekvantiteten. I äldre fornsvenska kunde stavelser vara korta, långa eller överlånga (se Pettersson 2005:93f, 147), men under senare delen av den fornsvenska tiden blev alla stavelser långa – det blev inte längre möjligt att kombinera en kort vokal med en kort konsonant, eller en lång vokal med en lång konsonant. I estlandssvenskan kan emellertid två- och flerstaviga ord fortfarande vara korta eller överlånga, men de enstaviga orden har förändrats enligt centralsvenskt mönster. Ordet *skäpp* 'skepp' har alltså ett kort *ä* och ett långt *p*. Dock följer Runösvenskan och Rågösvenskan härvidlag götamålen, som i motsvarande ord förlänger vokalen; ordet är alltså *skep* (med lång vokal) på Stora Rågö. Den förändring av stavelsekvantitet som inträffar i svenskan under 1300-talet har alltså också påverkat estlandssvenskan, men inte på ett systematiskt sätt. Dels har den enbart rört enstaviga ord, dels har den gett olika resultat i olika dialekter.

Tilljämning av *a* till *å* (som i *håva* 'hava') och apokope är typiska estlandssvenska drag (Lagman 1979:45f) som främst har motsvarigheter i Dalarna och i Norrland, men på närmare håll finns samma fenomen i Nyland och Åboland (apokope förekommer också i ölandskan).

Sammanfattningsvis finns det språkdrag i estlandssvenskan som tyder på en splittring från centralsvenska någon gång under äldre fornsvensk tid. Däremot tycks det vara svårt att härleda estlandssvenskarnas ursprung till någon bestämd del av Sverige, eftersom vi inte vet tillräckligt mycket om dialektala skillnader under fornsvensk tid och eftersom estlandssvenska språk- och dialektdrag pekar åt olika håll. Man får också anta att svenskar har tagit sig till Estlands kustbygder inte bara under 1200-talet, utan också under följande sekler, och likaså är det troligt att det har skett omflyttningar inom de finlandsvenska och estlandssvenska områdena – vilket givetvis ytterligare komplicerar frågan om estlandssvenskans ursprung.

3.2.2 De estlandssvenska dialekterna

Estlandssvenskarna tycks under en stor del av historien ha levt i relativ isolering från varandra, och de har också talat dialekter som har varit tämligen olika varandra. De stora dialektområdena (se Lagman 1979:3, 5f) är:

område 1:	Nargö
område 2:	Rågöarna, Vippal och Korkis
område 3:	Dagö (med Gammalsvenskby), Ormsö, Nuckö, Rickul, Sutlep och Odensholm
område 4:	Runö

Tiberg (1968:162) använder motsvarigheter till det svenska ordet *nötterna* för att visa skillnaderna mellan dialekternas uttal och böjning i bestämdhet och numerus:

Nargö:	<i>gnätena</i>
Stora Rågö:	<i>niteri/nätäna</i>
Lilla Rågö:	<i>nätana</i>
Vippal:	<i>nitre</i>
Dagö:	<i>nätre</i>
Nuckö/Rickul:	<i>nitre/nottana</i>
Ormsö:	<i>nätre/nättana</i>
Runö:	<i>nitro</i>

(Tiberg 1968:162)

Som nämnts ovan återbefolkades Nargö av nyländska bönder i mitten av 1700-talet, och Nargösvenskan är också den estlandssvenska dialekt som mest påminner om nyländska. På Nargö har också svenskar och ester levt sida vid sida, varför ön har varit tvåspråkig. Rågöarna och Odensholm har däremot varit helt enspråkiga svenska öar, medan Vippal och Korkis, två områden på fastlandet, varit tvåspråkiga. Befolkningen i Sutlep och Nuckö har också varit blandad och till rätt stor del tvåspråkig. Rickul, som också ligger på fastlandet, var dock huvudsakligen en svenskspråkig kommun. Ormsö tycks ha varit en nästan helt svenskspråkig ö sedan medeltiden, men på Dagö utgjorde estlandssvenskarna en minoritet, och efter deportationen till Ukraina 1781 minskade den svenska befolkningen där kontinuerligt. De sista infödda talarna av Dagösvenska var födda på 1860-talet (Tiberg 1962:101). Runö, som ligger avsidet i Rigabukten, förefaller i likhet med Ormsö, Rågöarna och Odensholm ha varit helt svensk sedan medeltiden.

Städerna i närheten av de estlandssvenska områdena var främst Haapsalu (Hapsal), Tallinn (Reval) och Paldiski (Rågervik, Baltischport), och där talades estniska, tyska och ryska. Den svenska befolkningen i städerna talade rikssvenska (eller högsvenska), men i övrigt användes den lokala dialekten – också i skrift. Lagman (1979:7) citerar ett utdrag från ett kommunalt rättsprotokoll från 1868:

Kristjan Halman klaga Anders Stahl e rätn än hans fader ha varet bond nest Gambes Jakasa och nuh vill han hava sin fars arvdail ut. Kristjan Halman blai from rätn ätdämdor te få from Gambes Jakas stäle än goan aike, ain koi, å än stut.

'Kristian Halman klagade (på) Anders Stahl i rätten att hans fader hade varit bonde på Gambes Jakasa och nu vill han ha ut sin faders arvedel. Kristian Halman blev av rätten dömd att få från Gambes Jakas ställe en god häst, en ko och en stut.'

Under slutet av 1800-talet uppstod en estlandssvensk högspråksvarietet, till följd av att den högre utbildningen byggdes ut och att den estlandssvenska samhörigheten stärktes.

3.2.3 Språkkontakt och språkpåverkan

Sedan den danska invasionen på 1200-talet har Estland nästan uteslutande styrts av främmande makter. Perioderna av självständighet har varit 1918–1940 samt från 1991 och framåt – sammanlagt mindre än ett halvsekel. Denna politiska realitet har självfallet haft språkliga konsekvenser för såväl ester som estlandssvenskar. Dock har de sjöfarande estlandssvenskarna också haft mer eller mindre regelbundna förbindelser med Nyland, Sverige och Gotland, och förmodligen också med andra områden runt Östersjön (som Roslagen, Åland, Österbotten och Västerbotten), fram till andra världskriget. De språk som främst har kunnat påverka estlandssvenska är således estniska, tyska, rikssvenska och ryska samt de varieteter av svenska som har talats runt Östersjön. Man får också anta att estlandssvenskar har kommit i kontakt med språk som finska, lettiska, liviska (som talades runt Rigabukten)⁶ och jiddisch – det fanns omkring 4 500 judar i Estland 1918 (Kärk-Remes 2002:119).

Från den första medeltida bosättningen har estlandssvenskar och ester varit grannar, och redan under 1600-talet finns det belägg på att estlandssvenskar har övergått från svenska till estniska på Estlands fastland (Poldvee 2002:13ff). I de bygder där befolkningen har varit blandad (Dagö, Sutlep, Korkis etc.) har estniskan haft störst inflytande, men alla estlandssvenskar har sannolikt hört estniska ibland; i områden med blandad befolkning har gudstjänsterna oftast skett på estniska. Lagman (1971) och Ariste (1981) är två omfattande studier över hur estniskan kan ha påverkat estlandssvenskan (den senare på estniska). Det tydligaste estniska språkdraget i estlandssvenska är lånorden (Lagman 1979:86f), och det är troligt att ord har lånats in från estniska kontinuerligt. En del kulturord (som *ack* 'fönster', estniska *aken*) bör vara relativt gamla inlån.

Genom Tyska Ordens korståg och kolonisation uppstod en balttysk adel, som i praktiken styrde över Estlands landsbygd från 1300-talet fram till slutet av 1800-talet. Fram till reformationen talade och skrev man lågtyska (också Hansan, vars storhetstid varade fram till omkring 1520, använde lågtyska som ett lingua franca) men sedan övergick man till att skriva högtyska. Tyska var alltså överhetens språk, och det dominerade också inom kyrka och förvaltning

6 Förutom Runö var också Kynö (*Kibnu*) och Mannö (*Manija*) tidigare bebodda av svenskar (Russwurm 1855:67ff).

under lång tid. Beyer (2002) visar att också under Estlands svensktid trycktes en stor majoritet av böckerna i Tallinn på tyska – till och med kyrkböckerna från det helt svenska Ormsö fördes delvis på tyska under 1700-talet.

Det finns en stor mängd lånord i estlandssvenska som kan ha lånats från tyska. Lagman (1973) understryker att det emellertid är mycket svårt att härleda lånorden, av flera olika skäl. En anledning är att många ord kan ha förmedlats via inflyttande svenskar efter den första bosättningen, och en annan anledning är att det kan vara knepigt att avgöra om ordet har lånats in från lågtyska eller från någon annan tysk varietet som har talats i Baltikum (baltisk låg- eller högtyska, lågtyska eller högtyska). Det kan också vara så att ett visst ord har påverkats av estniska. Lagman (1973:24) nämner till exempel ordet *fiks* 'snabb' som anknyter både till det tyska *fix* 'fast; snabb, skicklig' och det estniska *viks* (med liknande betydelser). Om ordet har gått från lågtyska direkt till estlandssvenska eller om det har förmedlats via estniska går knappast att avgöra. Ytterligare svårigheter blir det om man också beaktar att ordet har förekommit i betydelsen 'hastig, rask' också i både svenska (*fix*) och danska (*fiks*).

Under seklernas gång har estlandssvenskarna regelbundet vänt sig till Sveriges regenter med klagomål (se avsnitt 2.2). Detta visar att det alltid har funnits band till den svenska som har talats i Sverige, och att estlandssvenskarna har kunnat göra sig förstådda i Stockholm. Under svensktiden flyttade vidare svenska militärer, ämbetsmän och hantverkare till Tallinn och andra städer, och dessutom var prästerna ofta rikssvenskar. Under denna period börjar en del svensk litteratur tryckas i Estland, och för estlandssvenskarna innebar slutet på svensktiden därför något överraskande att även om svenskan i städerna blev mindre vanlig, så ökade tillgången på rikssvenska böcker:

Svensk i Est- og Livland forblev svenskernas sprog. De brugte det, når de kom-municerede med hinanden. Til gengæld synes der at have været ret mange svenskere i området, således at der ikke var fare for, at sproget ville forsvinde af sig selv. Svenskerna synes ikke heller at have skammet sig over deres sprog, men brugte det, når det blev forstået. Dette gælder for de indvandrede svenskerne i den svenske tid. For estlandssvenskerna var forholdene helt anderledes. Deres sprog ændrede ikke status efter Den Store Nordiska Krig, men estlands-svenskerne kom i stigende grad i kontakt med rigssvensk i form av trykte bøger. (Beyer 2002:79)

I Estland har svensktiden fram till 1721 betraktats som en särskilt gynnsam period, och det svenska språket har av tradition haft hög status. Kulturella band till Sverige och andra västländer uppmuntrades inte när Estland var en del av Sovjetunionen, men alltsedan självständigheten 1991 har intresset för svenska varit stort i Estland.

Estland var under ryskt styre under 1711–1917, och under tiden 1944–1991 var Estland en sovjetisk republik. Dock har estlandssvenskan påverkats täm-

ligen lite av ryska (med undantag för Gammalsvenskby – se Lagman 1971b), och de ryska lånorden är avsevärt färre än de estniska och tyska. Några exempel är *paresnik* 'hästhandlare' och *botka* 'skjul'.

Lagman (1979:88) hävdar att "Ljudsystem och böjningssystem synes ha varit föga eller inte alls mottagliga för yttre påverkan", och syftar då främst på inflytande från estniska, ryska och tyska. Det är dock rimligt att tänka sig att estlandssvenskarna har ingått i en svenskspråkig handelssfär i Östersjön, med anknytning till såväl Sverige som till andra svenskspråkiga områden, och att estlandssvenskan därför i vissa avseenden har tagit del av en allmän svensk språkutveckling. Ett exempel kan vara bruket av negation. Under fornsvensk tid var standardnegationen *ej*, och *intelicke* kom i bruk först under äldre nysvensk tid (Brandtler & Håkansson 2014). Dock har varken estlandssvenska eller någon annan östsvensk varietet behållit *ej*, vilket tyder på att utvecklingen i rikssvenska faktiskt har spridit sig över Östersjön.

3.3 Estlandssvenska språkdrag – en kort översikt

I detta avsnitt utgår jag främst från Tiberg (1962), Lagman (1979) och Brunberg (2015). I det senare verket finns gott om översiktliga tabeller över ordböjning med mera, vilket annars saknas. De befintliga lingvistiska beskrivningarna av estlandssvenska redogör till största delen för Ormsö- och Nuckömålen, medan dialekterna på Nargö och Runö är sämst dokumenterade. I en översikt är det givetvis inte möjligt att ge en komplett bild av estlandssvenskans alla språkdrag – mer detaljerade beskrivningar finns i de verk som nämndes ovan.

I bokens senare kapitel redogör vi för den forskning som har bedrivits i samband med ESST-projektet, och i flera fall kan vi bidra med ny kunskap om estlandssvenskans språkstruktur.

3.3.1 Estlandssvenskans ljudsystem

Lagman (1979:47) anger att det finns 13 vokalfonem i Nucködialekten. Fonemet /y/ saknas helt och /e/ är enbart långt. Kort [e] räknas som en allofon till kort /i/. Vidare förekommer [ø] enbart som en allofon till /u/. Lagman menar också att "Vokalsystemet är med undantag för vissa detaljer lika i de skilda estlandssvenska dialekterna" (Lagman 1979:47).

En schematisk bild av Nuckösvenskans fonemsystem baserad på Lagman (1979:47) visas i tabell 2.

TABELL 2: Vokalfonem i Nuckösvenska enligt Lagman (1979).

fonem	grafem	lång allofon	kort allofon	exempel
/i/	⟨i⟩	+	+	<i>bi, frisk; fleck</i> 'flicka'
/e/	⟨e⟩	+	-	<i>be</i>
/ɛ/	⟨ä⟩	+	+	<i>bä 'får', bäll 'bjällra'</i>
/ʉ/	⟨u⟩	+	+	<i>buk, bull 'tjur'; bör 'bur', förr 'surra'</i>
/u/	⟨o⟩	+	+	<i>bo, boss 'buss'</i>
/o/	⟨å⟩	+	+	<i>båk 'komocka', bäll 'boll'</i>
/a/	⟨a⟩	+	+	<i>ba 'bad', ball 'pung'</i>

Den fonetiska realiseringen av vokalfonemen skiljer sig mycket åt mellan de olika estlandssvenska dialekterna (se Lagman 1979:52ff).

Brunberg (2015:11) menar dock att det finns 16 vokalfonem i Rickulmålet – samma uppsättning som i standardsvenska, men långt och kort /y/ saknas. Detta är exakt den vokaluppsättning som Lagman (1979:6ff) menar är typisk för det estlandssvenska högspråket, den språkart som uppstod i slutet av 1800-talet och som blev allmän i början av 1900-talet när kontakterna med standardsvenska blev allt intensivare.

De fornsvenska diftongerna har delvis bevarats. De fallande diftongerna *ai*, *au* och *oy* lever kvar, men de två senare har sammanfallit till diftongen *ou*, *öu* eller *äu* i de olika dialekterna (Tiberg 1962:32). Diftongen *ai* motsvaras av varianterna *ai*, *äi* och *ei*. De stigande diftongerna *ia* och *io* är också bevarade, men här råder stor variation mellan dialekterna. På en del ställen har *ia* övergått till [æ] på grund av progressivt i-omljud (Nuckö *jamm* 'jäm'n', men Ormsö *jämm*), medan *io* i regel inte har övergått till [ø]. I kapitel 4 gör Otto Ewald en djupstudie av estlandssvenskans diftonger.

Det estlandssvenska konsonantsystemet är i huvudsak detsamma som det standardsvenska, men det finns också några påtagliga skillnader. Sj-ljudet /ʃ/ saknas helt, liksom tj-ljudet /ç/. Vidare finns det ett antal laterala ljud, och det finns några minimala par som visar att både vanligt alveolart /l/ och tjockt kakuminant /ɭ/ kan räknas som fonem (Lagman 1979:51). Ett speciellt språkljud är den tonlösa laterala frikativan [ɬ] som i regel motsvaras av [sl] i standardsvenska och som ofta skrivs ⟨hl⟩ i estlandssvenska: *hlå* 'slå', *hlut* 'slutta' – se kapitel 5 för en fonetisk analys av detta språkljud.

En viktig skillnad mot standardsvenskan är att också konsonanter kan vara långa eller korta i estlandssvenska. Fornsvenskans stavelselängder har alltså bevarats (Hesselman 1902). Följande stavelselängder är således möjliga i estlandssvenska rotstavelser: VK, VVK, VKK samt VVKK. Orden *läpa* 'lapa' och *läppa* 'läpparna' skiljer sig alltså inte vad gäller vokallängden, utan konsonantlängden (Lagman 1979:51).

Liksom i standardsvenska uttalas förbindelserna *rl*, *rn*, *rd*, *rs* och *rt* supradentalt. Klusilerna /g/ och /k/ har dock inte förmjukats framför främre vokal utan uttalas alltid som i de svenska orden *gul* och *kul*, och likaså kvarstår /d/ i ord som *diur* 'djur'.

3.3.2 Estlandssvenskans morfologi

Den del av den estlandssvenska morfologin som står i störst kontrast med standardsvenska är den nominala böjningen i genus. Den fornsvenska kausböjningen har gått förlorad, och det är enbart pronomen som har en oblik form. Såväl substantiv som adjektiv har ändå rika böjningsparadigm där genus är en framträdande faktor. Detta är en fornsvensk arkaism. Till följd av apokope har dock många substantiv ändrat deklination, eftersom långstaviga ord har förlorat sin slutvokal. Lagman (1979:62) nämner maskulinerna *gubbe*, *backe* och *droppe*, som i fornsvenska böjdes lika, men som i estlandssvenska böjs enligt något olika mönster (se tabell 3). Trots ändelsen *-a* är *drupa* dock fortfarande ett maskulint substantiv.

TABELL 3: *Böjning av tre maskuliner (Lagman (1979:62)).*

ob. art.+sg. indef.	b. art.+sg. def.	pl. indef.	ob. art.+pl. def.
än gubb 'en gubbe'	han gubben	gubbar	tä gubba
än back 'en backe'	han backan	backar	tä backa
än drupa 'en droppe'	han drupan	drupar	tä drupa

Brunberg (2015:13ff) ger en översikt av den estlandssvenska substantivböjningen, som återges i förenklad form – enligt Brunberg finns det i Nuckömålet sex deklinationer för maskuliner, sju för femininer och fyra för neutrer – i tabellerna 4 och 5, kompletterad med bestämda artiklar och attributiva samt predikativa adjektiv.

TABELL 4: *Böjning av substantiv och attributiva adjektiv i Nuckömålet (Brunberg 2015:15).*

mask.	än nian båt 'en ny båt'	han ni båtn	ni båtar	tä ni båta
fem.	ajn nia bok 'en ny bok'	hån ni boke	ni bekor	tår ni bekre
neut.	et nit hus 'ett nytt hus'	he ni huse	ni huser	tām ni husena

TABELL 5: Böjning av substantiv och predikativa adjektiv i Nucköområdet (Brunberg 2015:15).

mask.	än båt är nior 'en båt är ny'	han båtn är nior	båtar ära nior	tä båta ära nior
fem.	ajn bok är ni 'en bok är ny'	hån boke är ni	bekor ära niar	tår bekre ära niar
neut.	et hus är nit 'ett hus är nytt'	he huse är nit	huser ära ni	tåm husena ära ni

Av tabellerna framgår huvuddragen i substantivens böjning i genus, species och numerus, och de olika artikelformerna i Nucköområdet. Också adjektivens böjning i genus och numerus samt skillnaderna mellan attributiva och predikativa adjektiv illustreras. Det ska emellertid understrykas att det finns en betydande dialektal variation, både rörande de former som används och hur rik böjningen är. I Nargöområdet har till exempel genusdistinktionen inte en lika framträdande roll (se vidare kapitel 8 och 9).

Också räkneord samt possessiva och demonstrativa pronomen böjs i genus och numerus, och ställningen i förhållande till eventuella substantiv avgör också formen på dessa ord. Ett genomgående drag är att genus markeras tydligare i självständig ställning. När 'två' står attributivt har ordet till exempel formerna *få*, *får* och *tu*, men utan efterföljande substantiv blir det *fårar*, *fårar* och *tu* i Nucköområdet. I tabell 6, hämtad från Brunberg (2015:18) visas formrikedom för possessiva pronomen (som i regel böjs enligt samma mönster som adjektiv, och räkneord upp till 12).

Det framgår av tabell 6 att de possessiva pronomena har distinkta former i samtliga numerus och genus när de står självständigt (i likhet med predikativa adjektiv), men i attributiv ställning har pluralformerna sammanfallit. I kapitel 8 presenterar Ida Västerdal en studie av estlandssvenskans nominala kongruensböjning.

Verben saknar personböjning, men rester av pluralböjningen finns kvar (se Lagman 1979:72ff). Till exempel kan starka verb i preteritum ha pluralformer (singular *bajt* 'bet', plural *bito*), och i imperativ kan tre former finnas i vissa dialekter: *bländ!* 'blanda du!', *blåndom!* 'låt oss blanda!' och *bländen!* 'blanda ni!'.

Bestämd form används oftare än i standardsvenska. Lagman (1979:82) menar att det naturliga svaret på en fråga som "Vad heter vit häst på Nuckösvenska?" är: *hoit aiken* 'vita hästen'. Vidare förekommer bestämd form också efter genitivattribut: *mina boke* 'min boken', *åt sinn bruden* 'åt sin bruden'. Liknande bruk av bestämd form finns också i Ovansiljan och i norrländska mål (se Delsing 1993). Detta språkdrag diskuterar Maia Andréasson på djupet i kapitel 9.

På Ormsö- och Nuckömål används singular efter räkneord, men bara om substantivet är maskulint eller neutralt: *tri ajke* 'tre hästar', *tri låmb* 'tre lamm' (plural är *lånber*). Femininer får alltså pluralform: *tri kudor* 'tre kor'.

TABELL 6: Böjning av possessiva pronomen i Nuckömålet (Brunberg 2015:18).

ägare	ägt	attributivt	självständigt
sing.	mask.	han är min ajke 'det är min häst'	han ajken är minn
	fem.	hån är mina kudo 'det är min ko'	hån kuda är mina
	neut.	he är mitt låmb 'det är mitt lamm'	he låmbe är mitt
plural	mask.	tä ära min ajkar	tä ajkja ära minnar
	fem.	tår ära min kudor	tår kudona ära minnar
	neut.	tåm ära min låmber	tåm låmbena ära minna
sing.	mask.	han är vån ajke	han ajken är vån
	fem.	hån är våra kudo	hån kudo är våra
	neut.	he är våt låmb	he låmbe är våt
plural	mask.	te ära vår ajkjar	tä ajkja ära vårer
	fem.	tår ära vår kudor	tår kudona ära vårer
	neut.	tåm ära vår låmber	tåm låmbena ära våra

3.3.3 Estlandssvenskans syntax

Traditionella beskrivningar av dialekter fokuserar i regel inte på syntax. Tiberg (1962:100) behandlar estlandssvensk syntax enbart i följande korta stycke:

Syntaxen erbjuder många överraskningar. Vill man tolka dem utan hänsyn alls till till estniskan, så torde arbetet bli halvgjort – därmed inte sagt att Sverigesvenska paralleller skulle sakna betydelse. (Tiberg 1962:100)

Lagman (1971:211) understryker att ”De estlandsvenska målens syntax har inte varit föremål för några mer omfattande och sammanhängande beskrivningar”, och antar att estniskan i många fall har påverkat estlandssvenskans syntax. Några av de drag som Lagman anser vara inlånade återfinns emellertid också i andra svenska språkvarieteter. Några exempel är ett frekvent bruk av negerande *o-* (som finns i norrländska dialekter), *du* som operonligt pronomen (som är vanligt i dialekt och även i fornsvenska, särskilt i Gutalagen), *mike* (sv. *mycket*) i betydelsen ’många’ (som finns i bland annat älvdalska) samt frekvent utelämnande av infinitivmärket *att* (som också är belagt i Ovansiljanmålen).

Det finns alltså ingen systematisk översikt av estlandssvenskans syntax, utan bara kortare notiser om från standardssvenskan avvikande konstruktioner. Lagman (1979) har en något fylligare beskrivning av syntaxen – nämligen två

sidor (1979:82–84). De egenheter i substantivets syntax (sic) som Lagman (1979) nämner rör främst avvikande morfologi (se ovan).

Dock finns det en del intressanta drag i verbsyntaxen som Lagman ger exempel på (1979:83). Efter *få* kan till exempel en s-form av infinitiva verb användas: *han fick blåas* 'han fick stryk'. Dubbel passiv har förekommit på Nargö: *sista årena blåi byggdist äin brigga* 'de sista åren blev byggdes en brygga'. Vidare är en konstruktion med *opa* 'uppå' plus infinitiv vanlig för att uttrycka avsikt: *gå opa sova* 'gå för att lägga sig'. Substantiviska infinitiver är också vanliga: *mä heim-koma var e sa visa* 'med hemkomma [hemkomsten] var det på samma vis'.

Det finns två participkonstruktioner som är anmärkningsvärda. För det första används presensparticip efter *teltä* i "gerundisk eller inkoativ betydelse" (Lagman 1979:83): *håla ha du te saiaandor?* 'vad har du att säga?', *hån tenda lampa tä brännand* 'hon tände lampan (till brinnande)'. För det andra används perfekt particip i en konstruktion som tycks uttrycka perfektiv aspekt: *ajken har gräse å-bite* 'hästen har betat av gräset', *tåm hava julgrania utkasta* 'de har kastat ut julgranen'. Ett villkor för konstruktionen tycks vara att en partikel förekommer i perfektparticipet – exempel av typen *ajken har gräse bite* har inte påträffats.

Syntaktiska undersökningar kräver i regel stora mängder sökbara data, och informanter som kan avfärda eller bekräfta syntaktiska hypoteser. När det gäller estlandssvenska finns det inga stora textmaterial eller korpusar, och talarna är till åren komna. Därför är de framtida möjligheterna att utföra studier av estlandssvenskans syntax sannolikt mer begränsade än att utföra exempelvis lexikala och morfologiska studier.

4. Sammanfattning

De östsvenska dialekterna har en lång historia, inte bara på Åland och i Finland, utan också i Estlands kustområden. Men till skillnad från finlandssvenskan har estlandssvenskan inte överlevt i sin ursprungsmiljö, och estlandssvenskan utvecklades heller aldrig till ett kulturbärande nationellt språk. Efter flykten till Sverige har denna särpräglade varietet av svenska inte förmedlats till yngre generationer, och de talare som finns kvar idag är de sista. Ur såväl ett kulturhistoriskt som ett språkhistoriskt perspektiv har estlandssvenskarna och deras språkarter emellertid ett stort värde, och med den här boken hoppas vi bidra till kunskapen om, och intresset för, estlandssvenskans språkstruktur.

I det här kapitlet har jag först gett en översikt av estlandssvenskarnas långa och intressanta historia och sedan presenterat en kort språkvetenskaplig introduktion till estlandssvenskan. I särskilda avsnitt har jag diskuterat estlands-

svenskarnas ursprung, deras levnadsförhållanden från medeltiden och framåt, och slutligen flykten till Sverige 1943–1944 och hur de har anpassat sig till de nya omständigheterna. I kapitlets senare, språkvetenskapligt orienterade, del har jag i tur och ordning gått igenom vilka böcker som tidigare har skrivits om estlandssvenska, vilka språkliga ledtrådar det finns till estlandssvenskans ålder och ursprung, hur dialekterna har fördelat sig och hur kontakt med andra språk har format estlandssvenskan. Dessutom har jag i korthet presenterat grundläggande fonetiska, morfologiska och syntaktiska språkdrag i estlandssvenskan. Bokens resterande kapitel består av djupare studier av några av dessa språkdrag.

Litteratur

- Aman, Viktor. 1961. Överflyttningen till Sverige. I: Edvin Lagman (red.), *En bok om Estlands svenskar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner, 179–264.
- Andersson, Christophe. 2010. Nazisternas norra flyktväg. *Sydsvenskan* 4 januari.
- Andræ, Carl Göran. 2004. *Sverige och den stora flykten från Estland 1943–1944*. Uppsala: Gustav Adolfs akademien.
- Ariste, Paul. 1981. *Keelekontaktid: eesti keele kontakte teiste keeltega*. Tallinn: Valgus.
- Beyer, Jürgen. 2002. Om användelsen af det svenske sprog i Estland og Livland i 1600- og 1700-tallet. I: Svante Lagman, Stig Örjan Ohlsson & Viivika Voodla (red.), *Studier i svenska språkets historia. 7, Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Tartu: Tartu universitet, s. 59–80.
- Blomqvist, Marianne. 2000. *Svenska ortnamn i Estland*. Helsingfors: Svenska folkskolans vänner.
- Blumfeldt, Evald. 1961. Estlandssvenskarnas historia. I: Edvin Lagman (red.), *En bok om Estlands svenskar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner, 63–178.
- Brandtler, Johan & David Håkansson. 2014. Not on the edge: The syntax and pragmatics of clause-initial negation in Swedish. *Journal of Comparative Germanic Linguistics* 17(2):97–128.
- Brunberg, Göte. 2015. Nucköområdet, formlära. I: *Ordbok för rickulmålet med formlära för nuckösvenskan*. 9–28. Rickul/Nuckö hembygdsförening.
- Brunberg, Göte, Inga Ekman, Ingeborg Gineman, Einar Hamberg, Nils Lagman, Ingegerd Lindström, Ingeborg Opstad & Hjalmar Stenberg. 2015. *Ordbok för rickulmålet med formlära för nuckösvenskan*. Rickull/Nuckö hembygdsförening.

- Chrispinsson, John. 2011. *Den glömda historien: om svenska öden och äventyr i öster under tusen år*. Stockholm: Norstedt.
- Danell, Gideon 1905–1934. *Nuckömalet I–III*. Stockholm: Kongl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Danell, Gideon. 1951. *Ordbok över Nuckömalet*. Lund.
- Delsing, Lars-Olof. 1993. *The internal structure of noun phrases in the Scandinavian languages: a comparative study*. Lund.
- Freudenthal, A. O. 1875. *Upplysningar om Rågö- och Wichterpalmålet i Estland*. Helsingfors: Finska litteratur-sällskapet
- Freudenthal, A. O. & H. A. Vendell. 1886. *Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Gustavson, Herbert. 1977. *Gutamålet: inledning till studium*. Visby: B. Press.
- Hesselman, Bengt. 1902. *Stafvelseförlängning och vokalkvalitet i östsvenska dialekter*. Uppsala.
- Isberg, Fridolf. 1970–1971. *Supplement till G. Danells ordbok över Nuckömalet 1–2*. Uppsala.
- Ivars, Ann-Marie 2010. *Sydösterbottnisk syntax*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Johansen, Paul. 1951. *Nordische Mission, Revals Gründung und die Schwedensiedlung in Estland*. Stockholm: Wahlström & Widstrand.
- Kanarbik, Madis. 2003. *Ormsö: de estlandssvenska böndernas kamp mot godsägarna under 1700- och 1800-talet*. Tartu: Tartu Ulikool.
- Kärk-Remes, Uile. 2002. Från svenska till svenska i Estland. I: Svante Lagman, Stig Örjan Ohlsson & Viivika Voodla (red.), *Studier i svenska språkets historia. 7, Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Tartu: Tartu universitet, s. 111–129.
- Lagman, Edvin. 1958. *Studier över Nuckömalets nominala ordbildning*. Stockholm: Almqvist & Wiksell.
- Lagman, Edvin. 1964. Ortnamn och terrängord i Estlands svenskbygd. I: Edvin Lagman (red.), *En bok om Estlands svenskar. 2*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner, 9–126.
- Lagman, Edvin. 1979. *En bok om Estlands svenskar. 3A. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Edvin. 1990. *En bok om Estlands svenskar. 3B. Estlandssvenskar berättar. Dialekttexter med översättning och kommentar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Herbert. 1971. *Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Stockholm.
- Lagman, Herbert. 1971b. Ryska lånord i estlandssvenska mål. *Svio-estonica* XX. Lund.

- Lagman, Herbert. 1973. Tyska lånord i estlandssvenska mål. *Svenska landsmål*, 11–57
- Laidmets, Ruth. 2005. *Utvecklingen av estlandssvenskarnas nationalitetskänsla och finlandssvenskarnas eventuella roll i den*. Magisteruppsats. Tartu: Tartu universitet, Institutionen för nordisk filologi.
- Lindström, Jonathan. 2015. *Biskopen och korståget 1206: om krig, kolonisation och Guds man i Norden*. Stockholm: Norstedt.
- Loit, Aleksander & Nils Tiberg. 1958. *Gammalsvenskbydokument*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Maripuu, Eva-Mai. 2015. Estlandssvenskarnas nationella identitetskifte efter emigrationen till Sverige under 1940-talet. Magisteruppsats. Tartu: Tartu universitet, Institutionen för nordisk filologi.
- Markus, Felicia. 2004. *Living on another shore: early Scandinavian settlement on the North-Western Estonian coast*. Uppsala universitet. Institutionen för arkeologi och antik historia.
- Nyman, Mats. 1968. Om 110 rågöbors återinflyttning till Sverige. I: Elmar Nyman (red.), *Estlands svenskar 25 år i Sverige*. Stockholm: Svenska Odlingens Vänner, 27–64.
- Pettersson, Gertrud. 2005. *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- Poldvee, Aivar. 2002. Språk, identitet och de fria svenska bönderna i S:t Mathias och Kors socken på 1600-talet. I: *Studier i svensk språkhistoria 7, Svenska språkets historia i Östersjöområdet*. Lagman, S.; Ohlsson, S.Ö.; Vooldla, A. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, 49–55. (Nordistica Tartuensia; 7).
- Reinhammar, Maj. 2001. Likt och olik – Svenska dialekter på ömse sidor om havet. *Språkbruk* 4.
- Rietz, Johan Ernst. 1862–1867. *Svenskt dialekt-lexikon: ordbok öfver svenska allmogespråket*. Lund.
- Russwurm, Carl. 1855. *Eibofolke, oder die Schweden an der Küste Esthlands und auf Runö, eine ethnographische Untersuchung mit Urkunden, Tabellen und lithographirten Beilagen*. Reval.
- Tiberg, Nils. 1962. *Estlandssvenska språkdrag*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Tiberg, Nils. 1972. *Estlandssvenska husdjursnamn*. Uppsala.
- Vendell, Herman. 1881. *Laut- und Formlehre der Schwedischen Mundarten in den Kirchspielen Ormsö und Nuckö in Esthland*. Helsingfors.
- Vendell, Herman. 1882. *Runömålet. Ljud- och formlära samt ordbok. (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliif. II. 3.)* Stockholm: Kongl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Vendell, Herman. 1890. *Östsvenska monografier*. Helsingfors.

- Vendell, Herman. 1904–1907. *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors: Tidnings & tryckeri-AB.
- Wessén, Elias. Nytryck 1995. *Svensk språkhistoria I: Ljudlära och ordböjningslära*. Edsbruk: Akademitryck AB.
- Wieselgren, Per. 1951. *Ortnamn och bebyggelse i Estlands forna och hittillsvarande svenskbygder*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Wieselgren, Per. 1962. *Ormsö. Ortnamn och bebyggelsehistoria*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Österman, Eric. 1968. Samtal med runöbor. I: Elmar Nyman (red.), *Estlands svenskar 25 år i Sverige*. Stockholm: Svenska Odlingens Vänner, 109–115.

Bland *hoittgaltar*, *hlippar* och *håhlelearer*. Om att transkribera och översätta estlandssvenska

Ida Västerdal

1. Inledning

Genom modern teknologi ges i dag nya, spännande möjligheter att analysera och tillgängliggöra ljudmaterial för språkforskning. Digitala transkriptionsprogram, automatiska översättare och ”taggning” – digital märkning av data – är några av verktygen som står till buds för den som vill göra audiellt material lättare att bearbeta. Detta är en stor vinst bl.a. för dialektforskare och andra som vill arbeta med de stora samlingar av dialektinspelningar som finns i svenska arkiv. Ett av målen med ESST-projektet har därför varit att transkribera, översätta och morfologiskt tagga äldre inspelningar på estlandssvenska för att göra ett både språkligt och praktiskt svårtillgängligt material mer tillgängligt för forskare och intresserad allmänhet. I detta arbete har vi följt transkriptions- och översättningsprinciper som tagits fram av Tekstlaboratoriet vid Universitetet i Oslo i samband med bl.a. ScanDiaSyn, ett samnordiskt projekt för att samla in och publicera dialektinspelningar från hela Norden. Vi har därtill använt en automatisk översättare som utvecklats av desamma. I den här artikeln kommer jag att beskriva utmaningar och överväganden under arbetet med att transkribera och översätta de estlandssvenska inspelningarna, och samtidigt belysa några övergripande grammatiska och fonetiska skillnader mellan standardsvenska och de estlandssvenska folkmålen som har synliggjorts i bearbetningen av materialet.

Inspelningarna som vi har använt är hämtade ur Lagman (1990), som är en samling av skrivna texter på dialekt med tillhörande ljudfiler. Texterna har först skrivits och sedan lästs upp för inspelning, i några fall av en annan person än den som skrivit texten, varför det inte alltid finns fullständig överensstämmelse mellan skrift och uttal. Till samtliga texter finns också en fri översättning till standardsvenska i boken. Det skriftliga materialet i boken har givetvis varit

till stor hjälp, men det har ändå varit nödvändigt att göra om transkription och översättning för att få ett mer precist och enhetligt material.

2. Transkription

III

De transkriptionsprinciper som har utarbetats vid Tekstlaboratoriet ger en relativt grov transkription som återger huvuddragen i uttalet, utan att göra anspråk på att kunna beskriva exakt uttal. Inga särskilda fonetiska tecken förekommer, utan bara latinskt alfabet med svenska bokstäver, vilket innebär en del begränsningar även vid grov transkription. Så långt som möjligt följs svenska stavningsregler för att underlätta läsningen, t.ex. att kort vokalljud markeras genom dubbelteckning av efterföljande konsonant. Dessa grundprinciper täcker inte in de särskilda ljud och ljudkombinationer som finns i estlandssvenskan och vi har därför behövt göra vissa anpassningar för att fånga huvuddragen i de estlandssvenska målen.

Något som en sverigesvensk snabbt lägger märke till är att många initiala ljud och ljudkombinationer inte alltid har förmjukats, assimilerats eller fallit bort i estlandssvenskan, liksom de har i standardsvenska och de flesta svenska dialekter. Det gäller bl.a. /g/ och /k/ framför främre vokal som i *gista* 'genast' och *kēp* 'köpa' och konsonantkluster som /skj/, /sk/, /lj/ i *skjūt* 'skjuta', *skinni* 'skinnet' och *ljüst* 'ljust', men det finns också variation inom det estlandssvenska området. Här blir det dock svårt att återge det estlandssvenska uttalet eftersom en ljudenlig stavning, t.ex. <lj> för uttal med bibehållet /l/, av en svensk sannolikt skulle utläsas som [j], eftersom standardsvensk stavning inte har anpassats efter ovannämnda ljudutvecklingar. Saken kompliceras ytterligare av att det ju också inom Sverige finns olika uttal av konsonantklustren. Frågan blir därför om man vid dessa tillfällen ska följa en ljudenlig stavning eller välja stavning efter hur man förväntar sig att läsaren kommer att utläsa ljudet, som att de flesta svenskar nog skulle läsa <tj> som [e]. Lösningen har i det här fallet varit delvis att acceptera att man utifrån våra grundprinciper inte kan visa att t.ex. initialt <skj> ska utläsas just så och inte som ett sje-ljud, dels att vid de tillfällen då estlandssvenskan faktiskt har ett sådant ljud som t.ex. [e] återge det med samma stavning som i standardsvenska, för det här exemplet <tj>.

En annan begränsning med att endast använda det latinska alfabetet är att återge de ljud som inte förekommer i standardsvenska och som det därför inte finns någon bokstav för. Ett sådant är den tonlösa lateralen [t] – här återgiven med <hl> – i ord som *blipp* 'trasa' och *libla* 'lilla'. Ett annat är runömålets tonande frikativa [ɣ], som skrivs <gh> i t.ex. *froagha* 'frågade'. I bägge dessa fall har stavningen hämtats från äldre beskrivningar av estlandssvensk fonetik (bl.a.

Lagman 1979) och vi har funnit dem passande eftersom dessa bokstavskombinationer inte representerar något annat ljud i svenskan.

Ytterligare en avvägning som har gjorts har att göra med principen att följa svenska stavningsregler. Ett karaktäristiskt drag i den estlandssvenska prosodin är bevarad kortstavighet och i vissa mål förekommer även stavelsekvantitet som närmast liknar överlånga stavelser. Att skriftligt återge kortstavigheten är dock svårt när det mest lämpliga sättet att skriva dessa stavelser – enkel vokal följd av enkel konsonant – enligt svenska stavningsregler ska utläsas som långt vokalljud och kort konsonantljud. Alternativet är att som kontrast markera lång vokal med dubbelteckning i de långa och överlånga stavelserna, men då frångår man principen om att följa befintliga stavningsregler och främja enkel läsning. Därför har vi i dessa fall prioriterat läsbarheten framför att återge det faktiska uttalet.

3. Översättning

Översättningarna som hör till inspelningarna i Lagman (1990) har gjorts med olika grad av exakthet, men gemensamt är att de ger en lättbegriplig, fri översättning till standardsvenska, snarare än en ordagrann återgivning. Vårt mål har i stället varit att tillämpa ett-till-ett-principen så att varje ord översätts med ett (enda) ord och att översättningen ska ligga så etymologiskt och formmässigt nära det estlandssvenska ordet som möjligt. Detta innebär ofta en konflikt mellan begriplighet och funktionalitet där kompromisser och avvägningar måste göras.

Till vår hjälp har vi haft en halvautomatisk översättare, den s.k. Oslo-translitteratoren som har tagits fram av Tekstlaboratoriet vid Universitetet i Oslo och som med framgång har använts till Nordisk dialektkorpus, Talkokorpusen och LIA-projektet (Tekstlaboratoriet 2017). I vårt projekt har vi använt translitteratorn för att översätta olika varianter av estlandssvenska till standardsvenska. Translitteratorn tränas till att kunna översätta från ett visst språk till ett annat genom att man ger den transkriptionsfiler med översättningar, som den lär sig av och utifrån dem sedan kan producera egna översättningar. Den räknas som halvautomatisk eftersom man alltid måste granska översättningarna manuellt också. Efter granskningen matas transkriptionsfilen in på nytt och på så vis tränas översättaren att bli bättre. Ju fler gånger man använder den, desto säkrare översättning får man alltså. Translitteratorn är ett tidsbesparande och effektivt verktyg, men den har vissa begränsningar. En begränsning är att den inte kan ta hänsyn till kontext eftersom den bygger på igenkänning av ord. Det gör att den t.ex. inte kan skilja på olika grammatiska

funktioner hos ett ord, som i fallet med de personliga pronomina, såsom *han*, *hon*, *he*, vilka i estlandssvenska även används demonstrativt (*han vinton* 'den här vintern') eller som framförstålld bestämd artikel. En annan begränsning är att den inte kan hantera olika uttal av ett ord om dessa återges med olika stavning, t.ex. varianterna *töflar* och *tuflar* (båda med betydelsen 'potatisar') som skiljer byarna Roslep och Höbring i Nuckö socken. Det gör att små skillnader måste tränas in var för sig.

De mest iögonfallande avvikelserna i dialekttexterna är förstas dialektord och lånord som inte finns i standardsvenska. Dialektorden – t.ex. *hoittgalt* 'vetebulle' (ordagrant 'vetegalt') – är relativt vanliga, men lånorden är inte så många som man skulle kunna tro med tanke på närheten till estniska och tyska, som länge varit det administrativa språket i Estland. Lånorden, t.ex. *jutt* 'berätta' från estniska och *dväil* 'huvudduk' från tyska, har nästan alltid anpassats efter svensk ordböjning (om anpassning av estniska lånord, se Lagman 1971:201) och utgör inte något större hinder i översättningsarbetet utan kan för det mesta översättas med hjälp av estlandssvenska ordböcker, främst Freudenthal & Vendell (1886). Något svårare är det med ord som har försvunnit ur standardsvenska eller fått en annan betydelse i endera språken, exempelvis *säingfäl* 'sängfjöl; sängkant' och *livenst* 'kreatur' (ordagrant 'levandes'). Det gäller också förändrade grammatiska funktioner som att de personliga pronomina fortfarande används anaforiskt för substantiv i estlandssvenska. I dessa fall måste man göra en avvägning mellan principen att ge en etymologiskt nära översättning och att återge innebörden och innehållet i texten; ofta blir det en bedömning av hur stor betydelseförskjutningen är eller hur länge det är sedan ordet försvann ur språket. Till detta har Svenska Akademiens ordbok varit den huvudsakliga källan. Likaså måste man föreställa sig vilket sökord den som söker i korpusen kommer att använda i första hand, så att man får fram det man letar efter. En ordagrann och etymologisk översättning av det vanliga ordet för *häst* i estlandssvenska, *aike*, är 'ök', men en sådan översättning är problematisk dels för att *ök* har en pejorativ betydelse i standardsvenska, dels för att alla eventuella sökningar på ordet *häst* (vilket vore det givna ordvalet för de flesta svenskar) skulle ge noll träffar i korpusen. I detta och liknande fall har den ordgranna översättningen funnits olämplig för ändamålet.

Den största utmaningen med översättningen är ändå de särskilda syntaktiska konstruktioner som inte förekommer i standardsvenska. En sådan är s.k. negationsharmoni, vilket innebär att dubbla negationer ger en negerad mening (se kapitel 11). På nuckömål kan man t.ex. säga *änt kund han tvåva inga oxar*, som ordagrant betyder *inte kunde han ta inga oxar*. På standardsvenska tar de två negationerna *inte* och *inga* ut varandra så att meningen inte är negerad, men så är alltså inte fallet i estlandssvenska. En naturligare översättning skulle fås genom att byta ut *inga* mot *några*, men det skulle göra det svårare att söka

efter den här konstruktionstypen i materialet. I detta fall får begripligheten stå tillbaka för sökbarheten. Liknande problem uppstår vid översättningen av två andra syntaktiska egenheter i estlandssvenska: att bestämd form används i andra kontexter än i standardsvenska (se kapitel 9) och att räkneord i regel följs av singulara substantiv. Det förstnämnda gäller bl.a. konstruktioner med possessivt pronomen eller substantiv i genitiv, t.ex. *böllns grima* 'tjurens grimman', och det sistnämnda kan t.ex. vara *få aike* 'två häst'. Även i dessa fall översätts ordagrant, med samma form som i källspråket.

Ett-till-ett-principen kan också vara svår att följa vid översättningen. En syntaktisk konstruktion som bidrar till det är sammansättningar med adjektiv som förled såsom *kvitdukin* 'vitduken' och *håhleärer* 'högskrattare'. Att förstå vad dessa sammansättningar betyder borde inte vara svårt, men det vore naturligare att översätta med flera ord, t.ex. *den vita duken*. För att den morfologiska taggningen ska fungera måste man dock översätta uttrycken som ett enda ord.

4. Avslutning

Att arbeta med digitala verktyg inom dialektologin har många fördelar, inte minst eftersom det gör materialet sökbart och åskådliggör såväl grammatiska och syntaktiska strukturer som fonetiska särdrag. Det kräver dock att nya metoder och principer för bl.a. transkription, översättning och taggning utvecklas för att de digitala verktygens potential helt ska kunna nyttjas och deras begränsningar hanteras. Varje dialekt med sin unika språkliga form förutsätter anpassningar och nya överväganden som bidrar till utvecklandet av generella metoder. Detta gäller inte minst de estlandssvenska folkmålen som bjuder dialektforskaren på många intressanta och ovanliga språkdrag, men som därmed också frammanar en del metodiska överväganden. I den här texten har jag givit en kort presentation av vilka utmaningar vi har mött i vårt arbete med att transkribera och översätta det estlandssvenska ljudmaterialet och hur vi har hanterat dem. Jag hoppas att projekt som ScanDiaSyn och ESST kan inspirera andra till att med hjälp av digitala verktyg fortsätta att tillgängliggöra såväl gamla som nya dialektinspelningar, så att de värdefulla samlingar av dialektmaterial som finns i arkiven lättare kan användas.

Litteratur

Freudenthal, A. O. & H. A. Vendell. Nytryck 1982. *Ordbok öfver de estländsk-svenska dialekterna*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.

Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. 3A. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.

Lagman, Edvin 1990. *En bok om Estlands svenskar. 3B. Estlandssvenskar berättar. Dialekttexter med översättning och kommentar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.

Lagman, Herbert 1971. *Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Stockholm.

Tekstlaboratoriet 2017. *Oslo-translitteratoren*. <http://www.hf.uio.no/iln/om/organisasjon/tekstlab/tjenester/oslo-translitterator/index.html> (Hämtad 2018-03-08)

Akustiska karaktärsdrag och dialektal variation hos fyra estlandssvenska diftonger

Otto Ewald

IV

1. Introduktion

Fram tills helt nyligen har det estlandssvenska ljudsystemet endast beskrivits impressionistiskt, framförallt av Danell (1905–1934) och Lagman (1979). På senare tid har dock ett antal fonetiska studier gjorts som med akustiska metoder undersökt estlandssvenskans långa slutna vokaler (Asu m.fl. 2009), ordaccenter (Schötz & Asu 2013, Schötz & Asu 2015), lateraler (Schötz m.fl. 2014, Asu m.fl. 2015a) och sibilanter (Asu m.fl. 2015b).

Syftet med den studie som presenteras här är att bidra till den växande fonetiska litteraturen om estlandssvenskan genom att beskriva karaktärsdragen hos de fyra diftongerna /ai au oi ui/ i de tre närliggande geografiska områdena Nuckö, Ormsö och Rickul. Det kommer framförallt att läggas vikt vid att undersöka hur de fyra diftongerna skiljer sig från varandra och hur deras uttal varierar mellan dialekterna. Studien ämnar även testa några akustiska mått som i två nyare studier (Fox & Jacewicz 2009, Mayr & Davies 2011) har använts för att beskriva diftongers dynamik.

2. Bakgrund

2.1 Diftonger i svenskan och i svenska dialekter

Den nutida standardsvenskan har ett stort vokalsystem bestående av 9 monoftoner med korta och långa varianter, även om sammanslagningen av kort /e/ och kort /ɛ/ är vanlig i vissa områden (Elert 1989:32). Fonologiska diftonger saknas generellt i språket (t.ex. Frid m.fl. 2012:85), men bland annat Bruce (2010:119) anser att en diftong /au/ förekommer i ord som *paus* /paus/. Riad

(2014:42f) beskriver utöver /au/ ytterligare två möjliga diftonger med varierende fonetisk karaktär, vilka i skrift representeras av <eu> respektive <ou> eller <oa>. Uttalet av <eu>, i ord som till exempel *leukemi*, skiftar mellan två distinkta monoftonger [e:.u]~[e:.ø], en diftong [e̯u]~[e̯ø] eller en vokal plus konsonant-kombination [ɛv] eller [ɛf]. Den vokal som återges med <ou> eller <oa>, som i till exempel *soul* respektive *coach*, realiseras antingen som en diftong [əu] eller som en monoftong [u:]. Eftersom dessa tre potentiella diftonger är ovanliga och endast förekommer i lånord är deras status i det svenska ljudsystemet oklar.

Trots att modern standardsvenska är diftongfattig fanns det i fornnordiskan bland annat tre fallande diftonger. Deras exakta uttal är okänt och återges på olika vis i litteraturen, till exempel som */ai au øy/ (Bruce 2010:120) eller */ei au ey/ (Schulte 2005:1082); jag kommer att använda */ai au øy/ för att beteckna dessa. Dessa diftonger förekom i alla skandinaviska dialekter fram till för ungefär 1000 år sedan (Bruce 2010:120), men i mitten av 900-talet påbörjades i Danmark en ljudförändring där */ai/ övergick i långt /e:/ och */au/ och */øy/ slogs samman till långt /ø:/ (Schulte 2005:1082). Detta ledde så småningom till att */ai au øy/ försvann i många av de östnordiska dialekterna. För cirka 500 år sedan skedde ytterligare en betydande förändring i den svenska som då talades i delar av södra Sverige, i vilken de fonologiskt långa vokalerna diftongerades. De diftongerade långa vokaler som idag återfinns i till exempel Skåne uppkom i en liknande ljudförändring, troligen långt senare (Bruce 2010:121). Som ett resultat av dessa ljudförändringar finns diftonger i flertalet nutida svenska dialekter, både som moderna varianter av fornnordiskans */ai au øy/ (primära diftonger) och som senare innovationer (sekundära diftonger). I litteraturen görs ibland en skillnad mellan sekundära diftonger och diftongerade långa vokaler (t.ex. i Bruce 2010:120f), men ingen sådan skillnad kommer att göras här.

Primära diftonger påträffas i modern tid huvudsakligen i utkanterna av det svenskspråkiga området. I Sverige förekommer de till exempel i Norrbotten (Westerlund 2010:40), i delar av norra Norrland (Westerlund 2010:40) och på Gotland (Elert 1989:42). I Finland hittas primära diftonger i de flesta finlandssvenska dialekterna förutom på Åland och i västra Nyland (Holm 1980:103) där de mestadels monoftongerats. I vissa av dessa dialekter har antalet primära diftonger reducerats, och medan */ai au øy/ finns bevarade som till exempel /ei au øy/ på Gotland (Elert 1989:42) och som /ei øy/ i Liljendal i östra Nyland i Finland (Kim 2008:29), är det vanligt att de fornnordiska diftongerna */au/ och */øy/ slagits samman. I Rödäliden i Västerbotten motsvaras till exempel */ai/ av /ei/ medan både */au/ och */øy/ motsvaras av /øy/ (Westerlund 2010:51, 75ff). I Nederkalix-Töre i Norrbotten påträffas en annan sammanslagning, där */au/ är den enda kvarvarande diftongen medan */ai/ och */øy/ monoftongerats (Holm 1980:104).

Sekundära diftonger återfinns i vissa av de områden som nämnts ovan, till exempel i Norrbotten (Westerlund 2010:40), i norra Norrland (Westerlund 2010:40) och på Gotland (Elert 1989:42f, Bruce 2010:125f), men de förekommer även i områden där de primära diftongerna inte bevarats, till exempel i Mälardalen och i större delen av södra Sverige. I Finland finns sekundära diftonger i vissa delar av Österbotten och i landskapet Egentliga Finland (Leinonen 2007:253). Det vanligaste ursprunget till dessa diftonger är diftongeringen av långa vokaler, men vilka av de långa vokalerna som påverkats och hur diftongeringen ser ut varierar från område till område (se till exempel Bruce 2010 och Elert 1989).

2.2 Diftonger i estlandssvenskan

Trots att det tidigare inte har gjorts några akustiska studier av estlandssvenskans diftonger har både Danell (1905–34) och Lagman (1979) impressionistiskt beskrivit diftongerna i Nucköområdet, och Lagman (1979:47ff) ger dessutom en översikt över diftonger förekommande i de övriga delarna av det estlandssvenska språkområdet. Eftersom målet med denna studie är att fonetiskt beskriva estlandssvenskans fallande diftonger kommer endast dessa att behandlas här, men det bör nämnas att även ett antal stigande diftonger förekommer i de estlandssvenska dialekterna (se Lagman 1979:48f och Danell 1905–34:45f för en beskrivning av dessa).

Liksom i många andra dialekter i det svenska språkområdets utkanter bevaras i estlandssvenskan de primära diftongerna (Lagman 1979:17f, 47f, Danell 1905–34:17, 44), även om deras antal reducerats från tre till två. Till skillnad från vissa andra svenska dialekter, där /øy/ och /au/ slagits samman, är istället sammanslagningen av /ai/ och /øy/ till en enda diftong /ai/ utmärkande för det estlandssvenska språkområdet (se t.ex. Danell 1905–34:17). Denna sammanslagning kan möjligtvis kopplas till avrundningen av /y(:) ø(:)/ till /i(:) e(:)/ i många av de estlandssvenska dialekterna (denna ljudförändring beskrivs i Danell 1905–34:18 och i Lagman 1979:17). De två kvarvarande primära diftongerna kommer här att återges som /ai/ respektive /au/, men transkriptionen är relativt arbiträr eftersom dessa uppvisar stor dialektal variation inom det estlandssvenska språkområdet. Denna variation kommer nu att beskrivas.

För /ai/ ger Lagman (1979:17f, 47f) uttalet *ai* [ai]² på Nuckö och Ormsö, *äi* [ei] på Rågöarna, Nargö, Runö och i Svenskby samt *ei* [ei] i Vippal och Korkis. Ännu större dialektal variation har /au/. På Nuckö ger Lagman (1979:17, 47f) för denna diftong uttalet *ao* [au] med de lokala varianterna *au* [au] och *äu* [eu], och Danell (1905–34:44) specificerar uttalet *ao* [au] till bland annat Österby och Birkas, medan uttalet *äu* [eu] förekommer i Enby (Lagman 1979:47). I de andra dialekterna uttalas /au/ som *äu* [eu] med varianten *öu* [ou] på Ormsö, som *öu* [ou] i Vippal och Korkis och som *åo* [ou] på Runö (Lagman 1979:18, 48). Det är även värt att notera att ESST-projektets ljudinspelningar av Nargöområdet pekar på att denna dialekt har *äi* [ei] för både /ai/ och /au/; till exempel motsvaras Nucköområdets *ao* [au] ’öga’ och *bain* [bain] ’ben’ av Nargöområdets *äig* [eig] och *bäin* [bein].

Förutom de två primära diftongerna förekommer i estlandssvenskan även diftongering av långa vokaler, vilket ger upphov till ytterligare diftonger. Långt *å* /o:/ diftongeras till en fallande diftong *åo* [ou] på Nargö (Lagman 1979:19) samt även i vissa fall i delar av Nucköområdet, på Odensholm och i Rickul (Danell 1905–34:42, Lagman 1979:48). Samma vokal realiseras som en stigande diftong *oa* [ua] på Runö och som *oå* [uo] hos vissa talare i Vippal (Lagman 1979:47f). Diftongen *äi* [ei] är utöver en dialektal variant av /ai/ även sporadiskt en variant av det långa fonemet *ä* /ɛ:/ på Nuckös fastlandsdel, på Odensholm samt i Rickul (Danell 1905–34:42), men både på Nuckös fastlandsdel och i Rickul förekommer uttalet *äi* [ei] även som en variant av det långa fonemet *e* /e:/ i vissa kontexter (se Danell 1905–34:38). Utöver detta verkar diftongen *äi* [ei] även uppträda som ett distinkt fonem i vissa länord i Nucköområdet, så som i *käisar* /keisar/ ’kejsare’ (Danell 1905–34:45).

Diftongerade långa vokaler är dock inte den enda källan till sekundära diftonger i estlandssvenskan. På Nuckö och i Rickul förekommer en kort diftong *äi* [ei] som en variant av kort *ä* /ɛ/ framför velara konsonanter, och de två vokalerna i monoftongkluster som i *tai* /ta.i/ ’tagit’ och *fäi* /fo.i/ ’fätt’ har i vissa delar av södra Nuckö slagits ihop till en diftong (Lagman 1979:48). Diftongen *au* [au] förekommer i vissa kontexter i Vippal-Korkis där de andra dialekterna har *å* /o/ (Lagman 1979:48); troligen är denna diftong distinkt från /au/, som i det här området har uttalet *öu* [ou] (Lagman 1979:18, 48).

Av särskilt intresse för den här studien är de sekundära diftongerna *äi* /oi/ och *oi* /ui/, vilka förekommer i Nuckö- (Danell 1905–34:44ff) och Ormsöområdet

1 Jag har valt att använda samma ortografiska transkriptionssystem som Lagman (1979).

2 De fonetiska transkriptionerna är mina egna tolkningar av Lagmans (1979) ortografiska transkriptioner och konverteringar av Danells (1905–34) landsmålsalfabetstranskriptioner till IPA.

(Lagman 1979:19, 47). I ESST-projektets ljudinspelningar förekommer även dessa diftonger i Rickul. Dessa har sitt ursprung i en ljudförändring som påverkat de ordinitiala konsonantkombinationerna *kv* /kv/ och *hv* /hv/ plus en efterföljande vokal (Lagman 1979:56f). Exempel är orden *hoit* /huit/ 'vit' och *kåin-koin* /koin/-/kuin/ 'kvarn' i Nuckö- och Ormsömålen, dessa exempel motsvaras av *kvīt* /kvi:t/ respektive *kvān* /kve:rn/ i Vippal-Korkis (Lagman 1979:56). Vissa bevis på fri variation mellan /oi/ och /ui/ förekommer, som i till exempel *kåin-koin* /koin/-/kuin/ 'kvarn', men samtidigt finns det tydliga minimala par som till exempel ordparet *hoit* /huit/ 'vit' och *håit* /hoit/ 'vete'. Diftongen *ai* /oi/ förekommer dock mycket sparsamt i Nucköområdet (Danell 1905–34:45).

I Nucköområdet har /ai au oi ui/ även korta eller reducerade varianter i vissa kontexter (Danell 1905–34:46ff, Lagman 1979:47). De korta varianterna av /ai oi ui/ beskrivs av Lagman (1979:47) som *äi ai oi* [ēi oī uī], det vill säga som korta diftonger. Uttalet av kort /ai/ kan variera mellan en kort diftong *äi* [ēi] och en kort monoftong *ä* [ɛ] eller *e* [e] (Lagman 1979:47). Kort /au/ realiseras antingen som kort *u* [u] eller som kort *ö* [ø], men är alltid en monoftong (Danell 1905–34:41, Lagman 1979:47).

De korta varianterna av /ai au oi ui/ förekommer i ett antal morfologiska och fonetiska kontexter. De fyra diftongerna reduceras ofta i enstaviga ord som utgör förledet i en sammansättning; till exempel har *håit* [hoit] 'vete' och *bain* [bain] 'ben' oreducerad diftong, medan sammansättningarna *håits-mē!* [hoitsme:ɾ] 'vetemjöl' och *båin-värk* [bainverk] 'benvärk' har reducerad diftong i förledet. Denna ljudförändring omfattar även monoftonger, vilket exemplifieras av den långa monoftongen i *rē* [re:] 'röd' som i sammansättningen *rā-aoat* [reauat] 'rödögd' blir kort. I just den här kontexten förekommer vokallängdsförkortningen förutom på Runö och Nargö (Lagman 1979:43).

Diftongerna /ai au oi ui/ reduceras även i adjektiv när dessa tar neutrumsuffixet *-t*; till exempel har adjektiven *sain* [sain] 'sen (femininum)' och *hoit* [hoit] 'vit (femininum)' oreducerad diftong, medan deras neutrumformer *sāint* [saint] 'sent' och *hoitt* [hoit:] 'vitt' har reducerad diftong (Danell 1905–34:45, 47). På liknande vis har verb i tredje konjugationen oreducerad diftong i infinitivformen, till exempel *raike* [raike] 'röka' och *rais* [rais] 'rensa', medan diftongen reduceras när dessa verb tar dåtids- och supinumsuffixet *-t*: *rāift* [raift] 'rökte' och *rāist* [raist] 'rensade' (Danell 1905–34:47). Även i vissa avledda ord förekommer diftongreduktionen, som i till exempel *gläimskor-glämskor* [gɛimskur]-[gɛmskur] 'glömsk' och i *gāitigg* [gaitiq:] 'geting' (Danell 1905–34:47). Fenomenet påträffas även i passivformen av verb som tar suffixet *-st* och i några andra kontexter för vilka det finns få exempel att tillgå i litteraturen (se Danell 1905–34:47).

3. Metod

3.1 Forskningsfrågor, akustiska mått och hypoteser

Som framgår i avsnitt 1 är målet med studien att beskriva de akustiska karaktärsdragen hos diftongerna /ai au oi ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulmålen. Analysen ämnar svara på två specifika forskningsfrågor: dels hur diftongkategorierna skiljer sig åt från varandra inom varje dialekt, dels hur realisationen av varje diftong varierar mellan dialekterna. Jag har valt ut sju akustiska mått vilka kommer att undersökas med statistiska metoder för att testa skillnader mellan diftongerna och underlätta den fonetiska beskrivningen av deras särskiljande drag. Dessa mått kan delas in i tre grupper: spektrala mått, temporala mått och spektrottemporal mått.

De spektrala måtten utgörs av den första (F_1) och andra (F_2) formantens frekvens i början (InF1 och InF2) och i slutet av diftongerna (FinF1 och FinF2), vid 20 % respektive 80 % av diftongernas totala längd. Dessa mått motsvarar ungefärligt de två målljud som beskrivs i Lagmans (1979) och Danells (1905–34) transkriptioner, vilka jag har redogjort för i avsnitt 2.2. Dessa transkriptioner antyder att /au/ uppvisar dialektal variation i det första målljudets vokalhöjd, dess läge i främre-bakre-dimensionen och i dess läpprundning samt i det andra målljudets läge i främre-bakre-dimensionen. Denna variation borde återspeglas i InF1-, InF2- och FinF2-måtten. I litteraturen framgår när det gäller de tre andra diftongerna inte någon tydlig dialektal variation i Nuckö-Ormsö-Rickul-området, men i estlandssvenskan som helhet varierar realisationen av det första målljudet i /ai/ i vokalhöjd. Om en sådan variation påträffas här torde den alltså främst vara synlig i InF1 och till en mindre grad i InF2.

Angående diftongkategoriernas särskiljande drag bör /ai/, /oi/ och /ui/, baserat på Lagman (1979) och Danell (1905–34), skiljas åt vad gäller InF1 och InF2 inom varje dialekt, då dessa mått reflekterar det första målvärdets läge i vokalyrmden. Eftersom dessa tre diftonger är framåt-slutande, borde de även ha ett högre FinF2-värde än /au/, vilken beskrivits som bakåt- eller central-slutande. Däremot förväntas det inte att /ai oi ui/ skiljer sig från varandra i vare sig FinF1 eller FinF2 eftersom de tidigare transkriptionerna pekar på att diftongernas andra målvärde konsekvent är slutet.

Det enda temporala mått som kommer att behandlas här är diftongernas totala duration. Det framgår inte i Lagman (1979) eller Danell (1905–34) huruvida det förekommer någon durationsvariation mellan vare sig diftongkategori eller dialekt i det estlandssvenska språkområdet, och durationsmåtten inkluderas i studien för att klargöra detta.

Slutligen har jag på basis av Fox & Jacewicz (2009) studie av vokaler i amerikansk engelska och Mayr och Davies (2011) studie av vokaler och diftonger i kymriskan valt att inkludera två spektrottemporala mått som kan användas för att beskriva diftongernas dynamik. Dessa två mått är diftongernas banlängd (TL), som representerar formantförändringen mellan det första och det andra diftongmålvärdet (vid 20 % respektive 80 % av den totala diftongdurationen), samt diftongernas genomsnittliga spektrala förändringshastighet (TLroc), som visar hur snabbt diftongernas formantvärden förändras mellan de två målvärdena. TL- och TLroc-måtten är svårare att relatera till de tidigare beskrivningarna av /ai au oi ui/, och jag har valt att inte formulera några specifika hypoteser här. Generellt borde dock TL reflektera målvärdenas olika lägen i vokalyrmen, med potentiell dialektal variation i /au/. Vad gäller TLroc har Gay (1968:97) föreslagit att formantförändringshastigheten mer stabilt visar på skillnader mellan difongkategorier som till exempel /ai/ och /oi/ i amerikansk engelska än deras målljuds formantfrekvenser. Det är därför möjligt att TLroc-värdet kommer att variera mellan de olika diftongkategorierna.

3.2 Material och talare

Analysen är baserad på data från ESST-projektets ljudinspelningar för fonetisk analys gjorda i Stockholm (år 2009, 2012 och 2015) samt i Estland på orterna Pürksi och Birkas (år 2012). Stockholmsinspelningarna gjordes huvudsakligen hos *Svenska Odlingens Vänner* (SOV) med en bärbar Sony DAT-bandspelare TCD-D8 och senare med en Roland R-09HR WAVE/MP3-inspelare, båda med en Sony kondensatormikrofon (mygga) ECMT-T140. Inspelningarna består både av eliciterade och upplästa ordlistor, vilka avser att elicitera de språkljud som varit i fokus för den fonetiska forskningen i projektet, och av spontana dialoger mellan två talare. Endast under inspelningstillfället år 2015 användes en ordlista som var speciellt utformad för att elicitera just diftonger.

För att skapa ett så omfattande dataset som möjligt inkluderas i studien alla inspelningar från de ovannämnda inspelningstillfällena i vilka diftonger förekommer. Nuckömålet representeras av 3 manliga och 2 kvinnliga talare (ålder 64–91, medelålder 77), Ormsömålet av 3 manliga och 7 kvinnliga talare (ålder 78–89, medelålder 84) och Rickulmålet av 2 manliga och 3 kvinnliga talare (ålder 80–89, medelålder 84). Vissa av talarna har spelats in vid flera tillfällen.

3.3 Analys

3.3.1 Diftongsortering och segmentering

Som ett första steg i analysen genomgick alla diftonger i materialet en sorteringsprocess för att få ett så jämförbart dataset som möjligt. Diftonger som inte tillhörde någon av de fyra diftongkategorierna /ai au oi ui/ exkluderades. Dessutom exkluderades de diftonger som hade dålig ljudkvalitet på grund av ljud från t.ex. inspelningsomgivningen samt de som saknade huvudbetoning eller fokal ordaccent. Utöver detta exkluderades diftonger förekommande i isolerade interjektioner så som /nai/ 'nej' och /oi/ 'äh' i dialogerna, och alla diftonger som förekom i en av de i avsnitt 2.2 beskrivna vokalförkortningskontexterna exkluderades också.

De diftonger som passerade igenom sorteringsprocessen (totalt 498; se tabell 1) segmenterades manuellt i datorprogrammet Praat (Boersma & Weenink 2016). Diftongernas start- och slutgränser placerades vid den nollgenomgång i vågformen som låg närmast den tidpunkt där tydliga formanter tillhörande diftongen framträdde respektive försvann i spektrogrammet. I vissa fall där en diftong följdes direkt av en vokal, som till exempel i ordet *daior* /daiur/ 'dör', definierades slutet av diftongen som den punkt där F_1 och F_2 började röra sig bort från diftongens andra målvärde.

TABELL 1: *Diftongfördelning i studiens dataset baserat på dialekt och diftongkategori, efter sortering.*

Dialekt	Diftongkategori				Totalt
	/ai/	/au/	/oi/	/ui/	
Nuckö	62	29	8	13	112
Ormsö	81	32	62	28	203
Rickul	111	63	6	3	183
Totalt	254	124	76	44	498

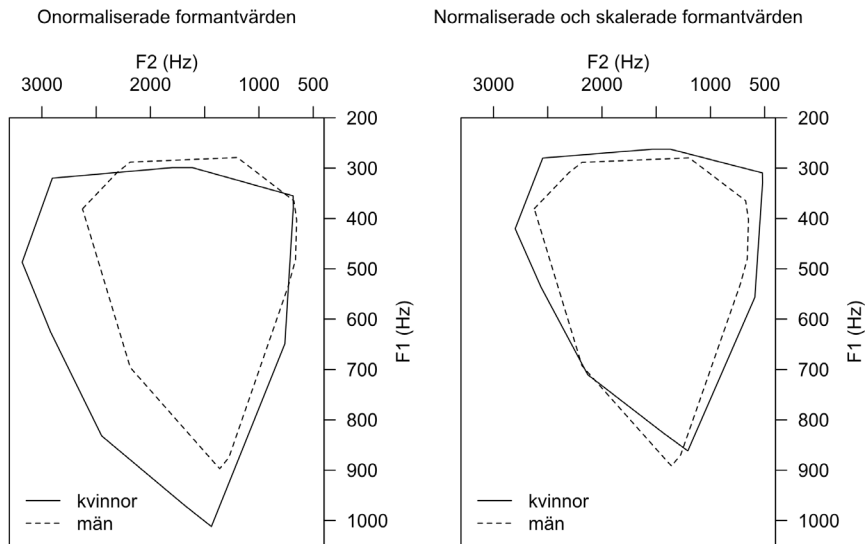
3.3.2 Formant- och durationsmätning

Efter diftongsorteringen extraherades de kvarvarande 498 diftongtoknen automatiskt. De första två formanternas frekvenser mättes av ett skript vid sju jämnt fördelade mätpunkter över diftongernas centrala 60 %. En så kallad *optimal formant ceiling*-procedur baserad på Escudero m.fl. (2009:1382f) användes för att automatiskt mäta formanternas frekvenser och samtidigt mi-

nimera antalet mätfel. F_1 och F_2 mättes 501 gånger vid varje mätpunkt, med ett formanttak som ökade i 10 Hz-steg från 4000 till 6000 Hz hos de manliga talarna och 5000 till 7000 Hz hos de kvinnliga talarna. Det bästa formanttaget för varje mätpunkt valdes sedan ut som det formanttak där summan av F_1 och F_2 :s varianser beräknad längs en logaritmisk skala hade det minsta värdet i varje diftongtoken hos varje talare. Diftongernas totala duration mättes i varje token som avståndet mellan de utsatta start- och slutgränserna i millisekunder (ms).

3.3.3 Formantnormalisering

På grund av det relativt begränsade antalet diftongtoken i datasetet analyserades de manliga och kvinnliga talarna ihop, och formantdatan normaliserades för att minimera effekter från de fysiologiska skillnaderna i köns talrör. Normaliseringen utfördes med hjälp av Lobanov-metoden (Lobanov 1971), vilken är en av de formantnormaliseringsmetoder som bäst bibehåller sociolingvistisk information (Adank m.fl. 2004:3106). I denna metod subtraheras medelformantfrekvensen av alla token hos varje talare från motsvarande formantfrekvens i varje specifikt token, och den resulterande differensen i varje token divideras sedan med standardavvikelsen för medelformantfrekvensen av alla token hos just den talaren (Adank m.fl. 2004:3101, Thomas & Kendall 2007). Detta kan dock ge förvrängda resultat om talare med olika formade vokalyrmer inkluderades (Thomas & Kendall 2007), till exempel om de talar olika dialekter. Eftersom dialektal variation i diftongkategorierna här förväntades, åtgärdades detta problem genom att medelvärdet och standardavvikelsen för alla token inte beräknades för varje individuell talare, utan snarare för vart och ett av de två könen. Formantnormaliseringen utfördes med hjälp av ett Praatskript, och varje mätpunkt behandlades här separat. Resultatet av denna procedur, vilket visas i figur 1, tydde på att formantnormaliseringen framgångsrikt förminskade skillnaderna mellan könen. Det bör dock påpekas att de kvinnliga talarna uppvisade mer extrema värden i området runt kardinalvokalerna [o] och [u] än de manliga talarna.

FIGUR 1: Vokalrymder baserade på F_1 - och F_2 -värden vid alla mätpunkter i /ai au oi ui/ hos manliga (streckad linje) och kvinnliga (heldragen linje) talare. Onormaliserade formantvärden visas till vänster, Lobanov-normaliserade och skalerade formantvärden visas till höger.

3.3.4 Formantskalering och spektrottemporala mått

De formantvärden som produceras av formantnormaliseringen liknar inte vanliga Hertz-värden; för att underlätta analysen skalerades därför de normaliserade värdena tillbaka till Hertz-liknande värden med hjälp av en algoritm som baserades på Thomas & Kendall (2007). Den ursprungliga algoritmen modifierades för att mer precist få både de manliga och de kvinnliga Lobanov-värdena att likna de ursprungliga Hertz-värdena hos de manliga talarna (se figur 1).

Som ett sista steg i dataförberedelseprocessen beräknades sedan de spektrottemporala måtten av ett Praat-skript baserat på de formler som använts av Fox & Jacewicz (2009:2606) och Mayr & Davies (2011:5). TL beräknades som summan av förändringen i F_1 och F_2 mellan varje mätpunkt i diftongernas centrala del motsvarande 60 % av den totala durationen. TLroc beräknades sedan som TL dividerat med 60 % av den totala diftongdurationen.

3.3.5 Statistisk analys

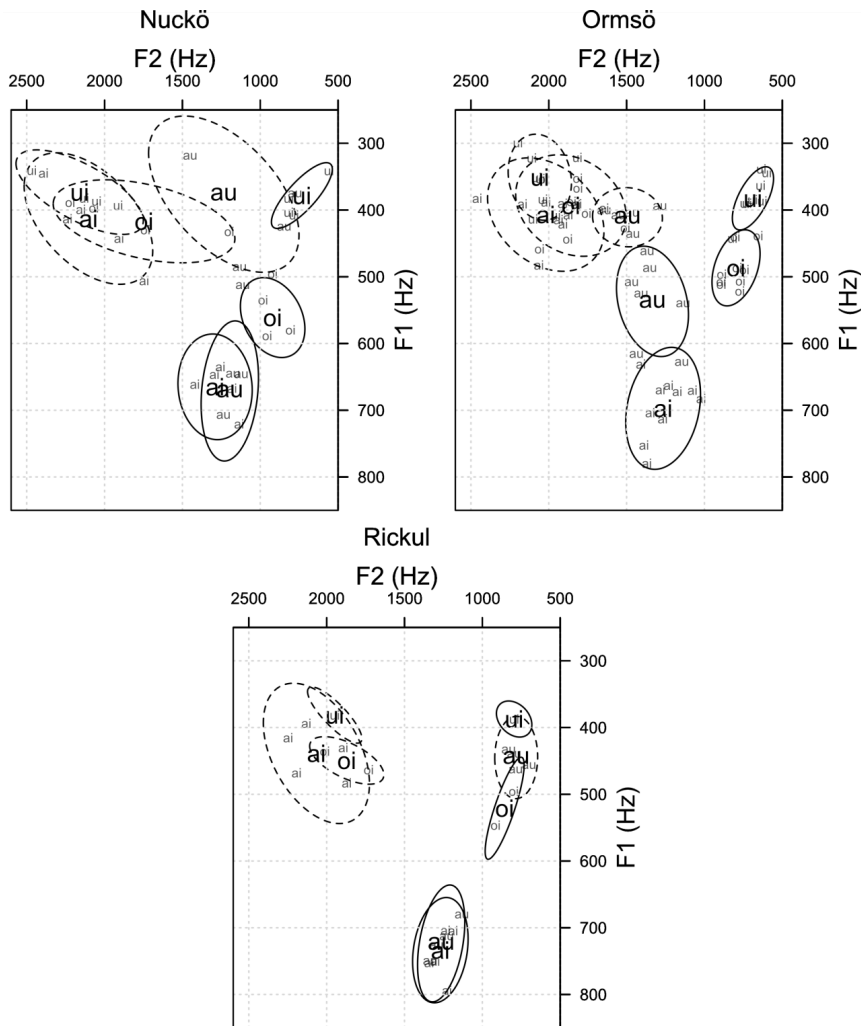
Den statistiska analysen av de sju akustiska måtten utfördes i datorprogrammet R (R Core Team 2015). TL och TLroc transformerades till en logaritmisk skala för att göra deras distributioner mer normala, men utliggare sorterades inte bort. Varje mått modellerades med en linjär modell med blandade effekter (*linear mixed-effects model*) med de fixa effekterna diftongkategori och dialekt samt en slumpeffekt för talare med hjälp av lme4-paketet (Bates m.fl. 2015). De fixa termerna i varje modell testades sedan med hjälp av anova()-funktionen i lmerTest-paketet (Kuznetsova m.fl. 2013). I de fall där signifikanta effekter påträffades följdes dessa analyser upp av parvisa jämförelser av minsta kvadrat-medelvärden (*least-squares means*) för diftonger inom varje dialekt samt för dialekter i varje diftong med hjälp av lsmeans-paketet (Lenth 2016). Med hjälp av Dunnetts p-värdesjustering (*Dunnett's p value adjustment*, se Lenth 2016) justerades p-värdena för flera jämförelser.

4. Resultat

4.1 Generella spektrala karaktärsdrag

Som framgår av figur 2 är det första målvärdet i /ai/ beläget i vokalrymdens nedre spets, vilket trots viss inter- och intradialektal variation pekar på att det första målvärdet i /ai/ motsvarar en öppen vokal [a] i alla tre dialekterna. Det andra målvärdet i /ai/ uppvisar en högre grad av intradialektal variation, men resultaten tyder ändå på att målvärdet i alla de tre dialekterna generellt sett är beläget i det område där jag förväntar mig kvaliteterna [i]~[ɪ]~[e]. Detta målvärde kan till exempel jämföras med det första målvärdet i /ui/, som torde vara beläget nära kardinalvokalen [u].

IV

FIGUR 2: Medelvärden för F_1 och F_2 i de första och andra målvärdena (vid 20 % respektive 80 % av den totala diftongdurationen) hos /ai au oi ui/ i varje dialekt. Ellipserna motsvarar ± 1 standardavvikelse från de två variablernas medelvärden. Grå symboler visar medelvärden hos varje talare.

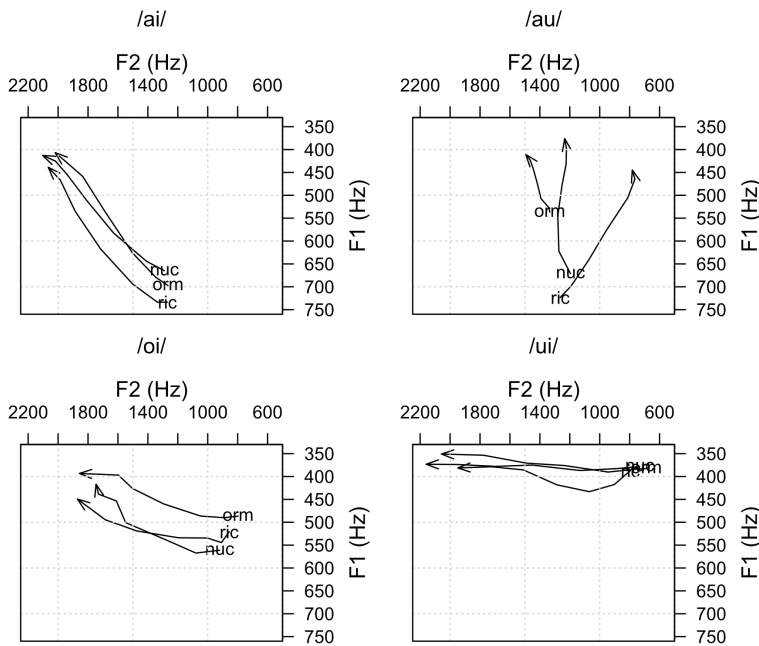
Diftongen /oi/ uppvisar dialektal variation längs med F_1 -dimensionen i det första målvärdet i området kring [o]-[ɔ]; vokalkvaliteten är mest sluten i Ormsöområdet och mest öppen i Nucköområdet. Det andra målvärdet i /oi/ ligger inom det område där vokalkvaliteten [ɪ] kan förväntas; dock uppvisar en Ormsötalare och en Nuckötalare ett mer centralt eller bakre uttal, möjligtvis likt [i].

Det första målvärdet i /ui/ uppvisar förhållandevis lite dialektal variation och pekar på realisationen [u] i alla tre dialekterna; detsamma gäller för dess andra målvärde som stabilt ligger i området för [i]~[ɪ] i alla dialekterna.

Vad gäller /au/ uppvisar dess första målvärde som förväntat stor interdialektal variation. Det första målvärdet i Rickulmålets /au/-diftong förefaller identiskt med det första målvärdet i /ai/ hos alla talarna, det vill säga [a]. Detsamma gäller till stor del även för det första målvärdet i Nuckömålets /au/, men en talare har ett mer slutet och en aning mer bakre uttal, en realisation som baserat på auditiv analys är mer lik [ɛ]. Det första målvärdet i Ormsömålets /au/ ligger betydligt högre upp i vokalyrymden jämfört med det första målvärdet i /ai/ hos de flesta talarna; ett mer slutet och rundat [œ] är en möjlig realisation. Dock finns det även här en hel del intradialektal variation; två talare har ett uttal som ligger närmre [a], medan en talare har ett mer bakre uttal som jag med hjälp av auditiv analys bedömer ligga närmast [ʌ]. Betydande interdialektal variation påträffas även i det andra målvärdet i /au/; dess läge i vokalyrymden tyder på ett mer öppet men inte centraliserat [ɥ] i Rickulmålet, en vokalkvalitet nära [ɣ] eller [ɥ] i Ormsömålet, och i Nucköålet ett antal möjliga realisationer i regionen runt [ɥ]~[ø]~[ʉ], med stor variation mellan de olika talarna.

Resultaten från denna preliminära analys tyder sammanfattningsvis på följande uttal: /ai/ och /ui/ realiseras som [ai]~[aɪ]~[aɛ] respektive [ui]~[ui] i alla tre dialekterna. Diftongerna /oi/ och /au/ uppvisar en större interdialektal variation: /oi/ realiseras som [oi]~[oi] på Ormsö, [oi]~[oi] på Nuckö och [oi]~[oi] i Rickul, medan /au/ realiseras som [œɥ]~[œɣ]~[ʌɣ]~[aɥ] på Ormsö, [aɥ]~[aø]~[aʉ]~[əɥ] på Nuckö och [aɥ] i Rickul.

Figur 3 visar medelvärdet för diftongernas banor i varje dialekt, och det framgår att alla diftongbanorna är förhållandevis raka utan några tydliga tecken på triftongering. I de följande avsnitten kommer nu varje akustiskt mått att utforskas för sig, och de mönster som observerats här kommer att diskuteras tillsammans med resultaten av den statistiska analysen i avsnitt 5.

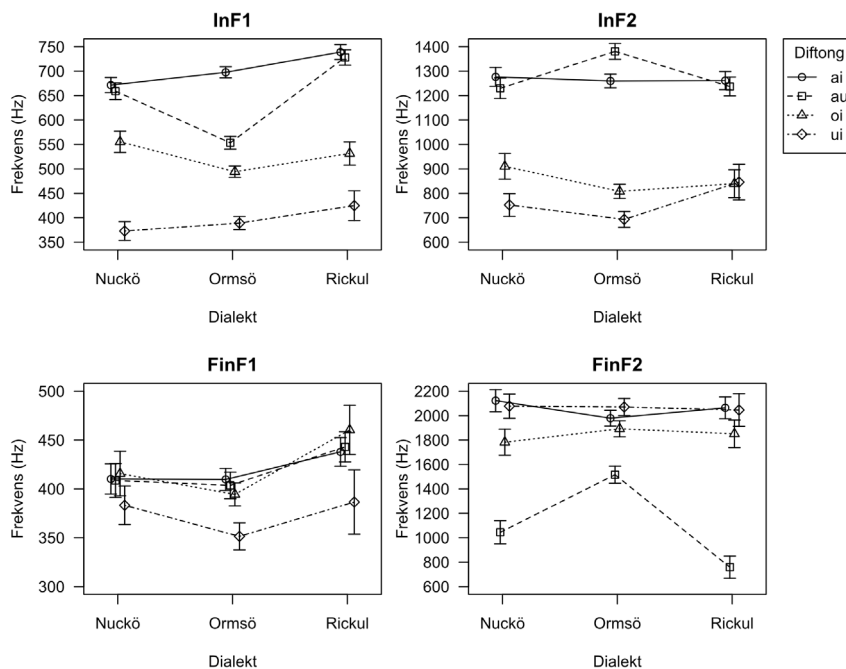
FIGUR 3: Genomsnittliga formantbanor hos diftongerna /ai/ /au/ /oi/ /ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulmålen, baserade på medelvärdet hos F_1 och F_2 vid varje mätpunkt (vid 20 %, 30 %, 40 %, 50 %, 60 %, 70 % och 80 % av diftongernas totala längd).

4.2 Det första målljudets F_1 -frekvens (InF1)

Som beskrivits i avsnitt 3.4.3 modellerades varje mått med en linjär modell med blandade effekter (*linear mixed-effects model*). För InF1 visade denna modell en signifikant huvudeffekt av både diftongkategori ($F(3, 475) = 359.49, p < .001$) och dialekt ($F(2, 19) = 6.67, p = .006$), samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 481) = 3.73, p = .001$).

Det översta vänstra fönstret i figur 4 visar åtminstone tre tydliga kontraster i InF1 mellan /ai/, /oi/ och /ui/ i alla dialekterna, och resultaten av de parvisa jämförelserna av diftongkategorier inom varje dialekt (se tabell 2) visar att /oi/ och /ui/ har signifikant lägre InF1-värden än /ai/ och /au/ i alla tre dialekterna, samt att /ui/ har ett lägre InF1-värde än /oi/. Vad gäller interdialektala skillnader, framgår det av figur 4 att förhållandet mellan /ai/ och /au/ varierar mellan dialekterna; /au/ har ett betydligt lägre InF1-värde än /ai/ i Ormsömålet, medan dessa två diftongers InF1-värden inte skiljer sig åt i Nuckö- och Rickulmålen. Dessa resultat går även hand i hand med resultaten från de parvisa jämförelserna av dialekterna som presenteras i tabell 3, där Ormsö /au/ har ett sig-

nifkant lägre InF1-värde än motsvarande diftong i Nuckö- och Rickulmålen, medan alla andra interdialektala skillnader är icke-signifikanta.

FIGUR 4: Uppskattade medelvärden i Hertz (Hz) för F_1 (till vänster) och F_2 (till höger) vid 20 % (överst) och 80 % (nederst) av durationen hos /ai au oi ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulmålen. Felstaplarna motsvarar ± 1 medelfel.

4.3 Det första målljudets F_2 -frekvens (InF2)

För InF2 avslöjar den linjära modellen en signifikant huvudeffekt av diftongkategori ($F(3, 475) = 242.95, p < .001$) samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 475) = 8.3, p < .001$). Dock hittas ingen signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn ($F(2, 20) = 0.03, p > .05$).

I det övre högra fönstret i figur 4 framgår en tydlig indelning av diftongerna i två grupper baserat på InF2: /ai au/ och /oi ui/. Resultaten av de parvisa jämförelserna av diftongkategorier inom varje dialekt som visas i tabell 2 bekräftar denna fördelning; /ai/ och /au/ har högre InF2-värden än /oi/ och /ui/ i alla tre dialekterna. Det framgår här även att /au/ har ett signifikant högre InF2-värde än /ai/ i Ormsömålet, och att /ui/ har ett signifikant lägre InF2-värde än /oi/ i Nuckö- och Ormsömålen men inte i Rickulmålet.

Trots att detta antyder viss dialektal variation, visar de parvisa jämförelserna av dialekterna (tabell 2) inte på någon signifikant interdialektal variation i InF2 i någon av diftongerna.

TABELL 2: Resultaten för det första (In) och andra (Fin) målljudets F_1 - och F_2 -frekvenser i parvisa jämförelser av diftongkategorier inom varje dialekt. Signifikanta resultat vid α -nivån 0.05 är markerade med fetstil och grå bakgrund.

Kontrast		Dialekt					
		Nuckö		Ormsö		Rickul	
		In	Fin	In	Fin	In	Fin
/ai/-/au/	F1	t(479)= 1,13	t(480)= 0,14*	t(478)= 14,52	t(480)= 0,138*	t(474)= 1,51	t(480)= 0,14*
	F2	t(479)= 1,77	t(474)= 25,49	t(478)= -5,14	t(473)= 12,23	t(474)= 1,39	t(471)= 46,86
/ai/-/oi/	F1	t(481)= 6,50	t(478)= -0,42*	t(478)= 25,76	t(478)= -0,42*	t(470)= 10,84	t(478)= -0,42*
	F2	t(481)= 8,62	t(475)= 4,98	t(478)= 24,10	t(473)= 2,89	t(470)= 9,28	t(469)= 2,92
/ai/-/ui/	F1	t(478)= 20,69	t(474)= 3,80*	t(474)= 30,53	t(474)= 3,80*	t(471)= 11,64	t(474)= 3,80*
	F2	t(478)= 15,30	t(473)= 0,81	t(474)= 23,62	t(471)= -2,37	t(471)= 6,48	t(469)= 0,17
/au/-/oi/	F1	t(483)= 5,39	t(479)= -0,47*	t(477)= 5,73	t(479)= -0,47*	t(470)= 10,08	t(479)= -0,47*
	F2	t(482)= 7,00	t(476)= -10,04	t(477)= 23,41	t(472)= -9,57	t(470)= 8,59	t(469)= -14,73
/au/-/ui/	F1	t(478)= 18,32	t(474)= 3,57*	t(473)= 13,68	t(474)= 3,57*	t(471)= 11,11	t(474)= 3,57*
	F2	t(477)= 12,88	t(473)= -17,35	t(473)= 24,14	t(470)= -12,13	t(470)= 6,04	t(469)= -12,40
/oi/-/ui/	F1	t(473)= 8,83	t(471)= 3,37*	t(472)= 10,10	t(471)= 3,37*	t(469)= 3,32	t(471)= 3,37*
	F2	t(472)= 3,22	t(470)= -3,76	t(472)= 4,64	t(470)= -4,49	t(469)= -0,08	t(469)= -1,60

*endast en huvudeffekt för diftongkategori, därav samma värde för alla tre dialekterna

4.4 Det andra målljudets F_1 -frekvens (FinF1)

Den linjära modellen för FinF1 visar på en signifikant huvudeffekt av diftongkategori ($F(3, 477) = 5.11, p = .002$), men en icke-signifikant huvudeffekt av dialekt ($F(2, 21) = 2.25, p > .05$) och en icke-signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 477) = .934, p > .05$).

Eftersom det i det här fallet inte finns någon signifikant interaktionseffekt, har parvisa tester endast gjorts för diftongfaktorn. Som mönstret i det nedre vänstra fönstret i figur 4 antyder, visar denna analys att /ai/, /au/ och oi/ inte skiljer sig signifikant åt från varandra vad gäller FinF1, medan /ui/ oväntat har ett signifikant lägre FinF1-värde än de andra tre diftongerna (se tabell 2).

TABELL 3: Resultaten för det första (In) och andra (Fin) mälljudets F_1 - och F_2 -frekvenser i parvisa jämförelser av dialekter inom varje diftongkategori. Signifikanta resultat vid α -nivån 0.05 är markerade med fetstil och grå bakgrund.

Diftong		Kontrast					
		Nuckö-Ormsö		Nuckö-Rickul		Ormsö-Rickul	
		In	Fin	In	Fin	In	Fin
/ai/	F1	t(20)= -1,35	-*	t(18)= -3,11	-*	t(18)= -2,20	-*
	F2	t(20)= 0,36	t(18)= 1,29	t(18)= 0,29	t(17)= 0,46	t(18)= -0,03	t(17)= -0,77
/au/	F1	t(31)= 4,86	-*	t(23)= -2,96	-*	t(25)= -8,48	-*
	F2	t(30)= -2,85	t(22)= -4,02	t(23)= -0,12	t(19)= 2,18	t(25)= 2,85	t(20)= 6,62
/oi/	F1	t(52)= 2,48	-*	t(82)= 0,74	-*	t(68)= -1,41	-*
	F2	t(49)= 1,71	t(29)= -0,88	t(76)= 0,91	t(39)= -0,44	t(63)= -0,49	t(34)= 0,32
/ui/	F1	t(42)= -0,70	-*	t(120)= -1,45	-*	t(148)= -1,07	-*
	F2	t(40)= 1,04	t(26)= 0,06	t(111)= -1,08	t(51)= 0,19	t(137)= -1,91	t(61)= 0,16

*endast en huvudeffekt för diftongkategori, därav inga parvisa dialektjämförelser

4.5 Det andra mälljudets F_2 -frekvens (FinF2)

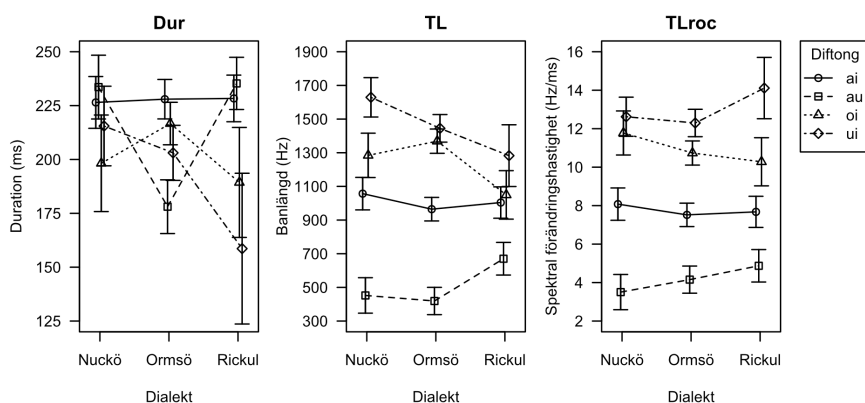
För FinF2 visar den linjära modellen en signifikant huvudeffekt av diftongkategori ($F(3, 473) = 698.20, p < .001$) samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 473) = 55.04, p < .001$) på FinF2, men en icke-signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn ($F(2, 17) = 1.45, p > .05$).

Vidare analys pekar på en huvudsaklig skillnad mellan ett lågt FinF2-värde i /au/ och höga FinF2-värden i /ai oi ui/, vilket kan ses i det nedre högra fönstret i figur 4. Resultaten från de parvisa jämförelserna (se tabell 2) indikerar att denna skillnad är signifikant i alla dialekterna. Utöver detta visar resultaten att /ai ui/ konsekvent utgör en enhetlig grupp med det högsta FinF2-värdet i alla

tre dialekterna, medan viss dialektal variation förekommer vad gäller /oi/:s förhållande till /ai ui/. I Nucköområdet har /oi/ ett signifikant lägre FinF2-värde än både /ai/ och /ui/, medan Ormsöområdets /oi/ har ett signifikant lägre FinF2-värde än /ui/ men inte än /ai/. I Rickulområdet är /oi/ inte signifikant olik varken /ai/ eller /ui/. I enlighet med observationerna i avsnitt 4.1 visar de parvisa jämförelserna av dialektpar inom varje diftongkategori (se tabell 3) att Ormsöområdets /au/ har ett signifikant högre FinF2-värde än /au/ i Nuckö- och Rickulområden. Däremot hittas ingen signifikant skillnad i FinF2-värdet mellan Nuckö- och Rickulområdenas realisation av /au/, och inte heller uppvisar de andra diftongkategorierna några signifikanta interdialektala skillnader.

4.6 Duration

För diftongdurationen visar den linjära modellen en signifikant huvudeffekt av diftongkategori ($F(3, 482) = 3.93, p = .009$) samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 481) = 3.73, p = .001$), men ingen signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn ($F(2, 29) = 0.47, p > .05$).

FIGUR 5: Uppskattade medelvärden för durationen (till vänster) i millisekunder (ms) samt banlängden (i mitten) i Hertz (Hz) och formantförändringshastigheten (till höger) i Hertz per millisekund (Hz/ms) mellan mätpunkterna 20 % och 80 % av diftongdurationen i /ai au oi ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulområden. Felstaplarna motsvarar ± 1 medelfel.

Det vänstra fönstret i figur 5 avslöjar dock att durationsvariationen inte uppvisar några tydliga mönster, och de parvisa jämförelserna, vilka visas i tabell 4 och 5, pekar på förhållandevis få skillnader mellan både diftongkategorier och dialekter. Inga diftongkategorier är durationsmässigt signifikant olika i Nuckö- och Rickulområden, och den enda signifikanta skillnaden i Ormsöområdet finns

mellan /ai/ och /au/, där /au/ har en kortare duration än /ai/. En marginellt signifikant interdialektal skillnad hittas mellan /au/ i Ormsö- och Rickulmålen, där Ormsömålets /au/ har en kortare duration än Rickulmålets /au/.

TABELL 4: Resultaten för den totala diftongdurationen (Dur), banlängden (TL), och formantförändringshastigheten (TLroc) i parvisa jämförelser av diftongkategorier inom varje dialekt. Signifikanta resultat vid α -nivån 0.05 är markerade med fetstil och grå bakgrund.

Kontrast	Dialekt			
		Nuckö	Ormsö	Rickul
/ai/-/au/	Dur	t(483)=-0,51	t(486)=4,01	t(481)=-0,76
	TL	t(479)=11,66	t(478)=15,40	t(474)=9,05
	TLroc	t(480)=11,10	t(479)=10,91	t(474)=9,63
/ai/-/oi/	Dur	t(485)=1,27	t(485)=1,14	t(474)=1,61
	TL	t(481)=-2,13	t(478)=-7,34	t(470)=-0,69
	TLroc	t(481)=-3,61	t(479)=-7,35	t(470)=-2,32
/ai/-/ui/	Dur	t(485)=0,61	t(481)=1,96	t(476)=2,05
	TL	t(478)=-5,27	t(474)=-7,37	t(471)=-2,09
	TLroc	t(479)=-5,68	t(475)=-8,29	t(471)=-4,12
/au/-/oi/	Dur	t(483,63)=1,48	t(485)=-2,99	t(473)=1,87
	TL	t(482)=-8,71	t(477)=-20,458	t(470)=-4,08
	TLroc	t(483)=-9,76	t(477)=-16,14	t(470)=-5,90
/au/-/ui/	Dur	t(485)=0,92	t(480)=-1,65	t(476)=2,22
	TL	t(477)=-13,15	t(473)=-18,96	t(470)=-4,49
	TLroc	t(478)=-13,13	t(473)=-16,01	t(471)=-6,65
/oi/-/ui/	Dur	t(479)=-0,66	t(477)=1,04	t(471)=0,76
	TL	t(472)=-1,84	t(472)=-1,59	t(469)=-1,34
	TLroc	t(473)=-0,85	t(472)=-2,47	t(469)=-2,07

4.7 Banlängd (TL)

För banlängden (TL) visar den linjära modellen en signifikant huvudeffekt av diftongkategori ($F(3, 474) = 198.65, p < .001$) samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 474) = 11.94, p < .001$), men en icke-signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn ($F(2, 19) = 0.34, p = .718$).

Det mellersta fönstret i figur 5 antyder att /au/ har en signifikant kortare banlängd än /ai oi ui/ i alla dialekterna; detta bekräftas även i de parvisa jämförelserna i tabell 4. Förhållandet mellan /oi/ och /ui/ är stabilt över dialektgränserna; det finns inte någon signifikant skillnad i banlängd mellan dessa två

diftonger. Däremot varierar förhållandet mellan /ai/ och /oi ui/: i Ormsömålet har /ai/ en kortare banlängd än både /oi/ och /ui/, medan Nuckömålets /ai/ har en kortare banlängd än /ui/ men inte än /oi/. I Rickumålet finns det ingen signifikant skillnad mellan någon av de tre diftongerna /ai oi ui/. Vad gäller direkta interdialektala skillnader visar de parvisa jämförelserna av dialekterna att Rickulmålets /au/ har en signifikant längre banlängd än /au/ i Ormsömålet (se tabell 5), och trots de skillnader mellan Nuckö- och Rickulmålets /au/ som beskrivs i avsnitt 4.1 hittas här ingen signifikant skillnad mellan banlängden hos /au/ i de två dialekterna.

TABELL 5: Resultaten för den totala diftongdurationen (Dur), banlängden (TL), och formantförändringshastigheten (TLroc) i parvisa jämförelser av dialekter inom varje diftongkategori. Signifikanta resultat vid α -nivån 0.05 är markerade med fetstil och grå bakgrund

Diftong		Kontrast		
		Nuckö-Ormsö	Nuckö-Rickul	Ormsö-Rickul
/ai/	Dur	$t(27)=-0,10$	$t(20)=-0,11$	$t(21)=-0,02$
	TL	$t(20)=0,61$	$t(18)=0,23$	$t(18)=-0,36$
	TLroc	$t(20)=0,50$	$t(18)=0,22$	$t(18)=-0,26$
/au/	Dur	$t(63)=2,86$	$t(36)=-0,09$	$t(44)=-3,28$
	TL	$t(30)=1,61$	$t(23)=-2,42$	$t(25)=-4,43$
	TLroc	$t(32)=-0,24$	$t(23)=-2,08$	$t(26)=-2,10$
/oi/	Dur	$t(154)=-0,80$	$t(247)=0,26$	$t(208)=1,00$
	TL	$t(49)=-0,30$	$t(76)=0,92$	$t(64)=1,40$
	TLroc	$t(53)=0,66$	$t(84)=0,77$	$t(70)=0,33$
/ui/	Dur	$t(119)=0,55$	$t(331)=1,44$	$t(367)=1,19$
	TL	$t(40)=0,58$	$t(112)=0,68$	$t(138)=0,33$
	TLroc	$t(43)=0,34$	$t(124)=-0,68$	$t(153)=-0,98$

4.8 Formantförändringshastighet (TLroc)

Resultaten för diftongernas formantförändringshastighet (TLroc) liknar de som beskrivits för diftongernas banlängd (TL), vilket framgår när det mellersta och det högra fönstret i figur 5 jämförs. Den linjära modellen visar på en signifikant huvudeffekt på TLroc av diftongkategori ($F(3, 475) = 182.18$, $p < .001$) samt en signifikant interaktionseffekt mellan diftongkategori och dialekt ($F(6, 475) = 3.65$, $p = .001$), men en icke-signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn ($F(2, 19) = 0.41$, $p > .05$).

De parvisa jämförelserna för TLroc i tabell 4 visar, precis som för TL, att /au/ har en signifikant lägre TLroc än /ai oi ui/ i alla tre dialekterna, samt att /ai/ har

en konsekvent lägre TL_{roc} än /ui/. Dock är /oi/ och /ui/ inte signifikant olika i någon av dialekterna. Smärre dialektal variation hittas i förhållandet mellan /ai/ och /oi/, där /ai/ har en lägre TL_{roc} än /oi/ i Nuckö- och Ormsömålen men inte i Rickulmålet. Vad gäller direkta interdialektala skillnader är dock TL_{roc} olikt TL; några signifikanta interdialektala skillnader inom de fyra diftongkategorierna hittas inte i de parvisa jämförelserna som visas i tabell 5.

5. Diskussion

Som framgått i avsnitt 4 visade sig alla de fyra diftongerna /ai au oi ui/ vara akustiskt olika i Nuckö-Ormsö-Rickul-området; detta gällde även för det tidigare mindre välbeskrivna Rickulmålet. Dessa resultat stämmer därmed väl överens med de tidigare impressionistiska beskrivningar som gjorts av Lagman (1979) och Danell (1905–34). I alla diftongkombinationer hittades skillnader i åtminstone två av de sju akustiska måtten, dock endast marginellt i durationsmättet. Dessutom hittades i diftongen /au/ signifikant interdialektal variation i fem av de sju måtten.

Analysresultaten för $F_{1;s}$ och $F_{2;s}$ frekvenser vid 20 % respektive 80 % av diftongernas totala duration, som representeras av InF1- och InF2- respektive FinF1- och FinF2-måtten, tyder till stor del på att huvudrealisationerna av de tre framåt-slutande diftongerna /ai/, /oi/ och /ui/ överlag är desamma i de tre dialekterna. Förhållandet mellan /oi/ och /ui/ i InF2 och /ai/, /oi/ och /ui/ i FinF2 uppvisar en viss grad av variation mellan dialekterna, där skillnaden mellan dessa diftonger generellt är störst i Ormsömålet och minst i Rickulmålet. Dock är denna variation relativt liten, och ingen signifikant interdialektal variation i dessa diftonger hittades i den parvisa jämförelserna av dialekterna inom varje diftongkategori. Det är möjligt att denna variation har uppkommit i samband med den automatiska formantmätningen, där den andra luftstrupsresonansen (*second tracheal resonance*) mycket väl kan ha förväxlats med F_2 i några token (se t.ex. Escudero m.fl. 2009:1382). Detta är något som antyds av det avvikande centraliserade läget för det andra målvärdet i /oi/ hos två Ormsö- och Nuckötalare som observerats i figur 2 i avsnitt 4.1. Möjligen är även det faktum att formantnormaliseringen inte helt tagit bort skillnader mellan könen i vokalyrymdens övre bakre delar samt det mycket begränsade antalet tokens för Nuckömålets /oi/ och Rickulmålets /oi/ och /ui/ bidragande faktorer till denna variation. Vad än orsaken till detta är, talar resultaten av den statistiska analysen emot någon större interdialektal variation i /ai oi ui/.

I enlighet med hypoteserna som beskrivits i avsnitt 3.1 framgår det av resultaten för de spektrala måtten således att /ai oi ui/ främst särskiljs genom sina

InF1- och InF2-värden i alla dialekterna, och att /au/ särskiljs från dessa genom sitt lägre FinF2-värde. Dock är det andra målvärdet i /ui/ mer slutet och har ett signifikant högre FinF1-värde än det andra målvärdet i /ai oi/ i alla dialekterna, vilket inte beskrivits i den tidigare litteraturen och därför är helt oväntat. Möjligen har det andra målvärdet hos /ai/ och /oi/ en mer öppen vokalkvalitet för att det ska hinna uppnås inom ramen av diftongernas duration, medan /ui/ med sitt redan slutna första målvärde inte påverkas. I och med dessa resultat föreslår jag att det andra diftongmålvärdet generellt bör beskrivas som [ɪ] i /ai oi/ men som [i] i /ui/, och sammanfattningsvis att huvudrealisationerna av de tre framåt-slutande diftongerna /ai oi ui/ kan återges som [aɪ]-[æ], [oɪ]-[ɔ] respektive [ui] baserat på analysen av de spektrala måtten.

Vad gäller diftongen /au/, styrker resultaten för InF1, InF2 och FinF2 hypotesen att denna diftong uppvisar betydande dialektal variation i Nuckö-Ormsö-Rickul-området vad gäller målljudens vokalkvalitet. Variationen framträder i enlighet med den hypotes som utformats i avsnitt 3.1 i det första målvärdets vokalhöjd samt det andra målvärdets läge i främre-bakre-dimensionen. Även om det endast är Ormsömålets realisation av /au/ som märker ut sig i den statistiska analysen, pekar resultaten i avsnitt 4.1 på att det andra målvärdet i Nuckömålets /au/ varierar intradialektalt mellan ett bakre [u] och ett centralt [ʊ]. Detta kontrasterar med det andra målvärdet i Rickulmålets /au/ som konsekvent realiserar som [u] hos alla talarna. Jag vill därför föreslå att huvudrealisationerna av /au/ är [aʊ]-[a̠] och [œ̠] i Nuckö- respektive Ormsömålet, vilket generellt stämmer överens med Danells (1905–34:44) och Lagmans (1979:47f) beskrivningar. Dock har jag inte funnit något belegg för det tidigare beskrivna uttalet [e̠] i någon av dialekterna. Utöver detta framgår det att /au/ i Rickulmålet, som inte tidigare beskrivits, realiserar som [aʊ] hos alla dess talare.

Måtten banlängd (TL) och formantförändringshastighet (TLroc) inkluderades i studien för att undersöka potentiell variation i diftongernas dynamik på basis av två tidigare studier (Fox & Jacewicz 2009, Mayr & Davies 2011). Likt InF1 och FinF2 reflekterar TL dialektala skillnader i /au/, men detta mått pekar på att det är Rickulmålets /au/ som med en längre banlängd särskiljer sig jämfört med samma diftong i de andra dialekterna. Detta avspeglar det större avståndet mellan /au/:s målvärden i just Rickulmålet. Bortsett från denna interdialektala skillnad, vilken inte framträder i TLroc, påminner resultaten för TL och TLroc mycket om varandra. Troligtvis kan en kortare banlängd generellt sett antas hänga samman med en snabbare formantförändringshastighet, så att de andra målvärdena hinner uppnås inom diftongens gränser. Likt de spektrala måtten är kontrasten mellan /au/ och /ai oi ui/ tydlig i TL och TLroc i alla dialekterna, medan en skillnad mellan /ai/ och /oi/ tydligast framgår i Ormsömålets TL och TLroc. Rickulmålets dif-

tonger uppvisar återigen det minsta antalet signifikanta kontraster. Generellt visar TLroc tydligare på skillnader mellan diftongerna än TL, vilket jag anser stämma överens med Gays (1968:97) observation att formantförändringshastigheten är en stabilare indikator på vissa vokalkategoriernas skillnader än deras lägen i vokalrymden.

Vad gäller durationsmåtten visar sig detta variera relativt slumpmässigt mellan faktornivåerna, och endast Ormsömålet /au/ utmärkte sig med en kortare duration än /ai/ i samma dialekt och även en kortare duration än Rickulmålet /au/. Om formantförändringshastigheten kan antas vara densamma över dialektgränserna, vilket resultaten för TLroc tyder på, skulle denna avvikande kortare duration i Ormsömålet /au/ kunna relateras till dess kortare banlängd, då det inte skulle behövas lika mycket tid för att uppnå det andra målvärdet. Dock uppvisar /au/ i Ormsö- och Nuckömålen liknande banlängder men olika durationer, vilket talar emot denna tolkning. En felklassificering av reducerade /au/-token i Ormsömålet som långa diftonger är inte heller en lockande förklaring, eftersom reducerat /au/ alltid beskrivs som en monoftong av Lagman (1979:47) och Danell (1905–34:41). Jag misstänker därför att den avvikande durationen i Ormsömålet /au/ är en effekt av en faktor som inte kontrollerats för i analysen, och det är därmed svårt att här utröna huruvida det verkligen går att hitta någon påtaglig variation i diftongernas duration.

Som framgått har studien ett antal begränsningar vad gäller datasetets storlek och antalet token i vissa faktornivåkombinationer, möjliga mätfel i den automatiska formantanalysen och möjliga könsartefakter i /oi/ och /ui/ på grund av en inte helt lyckad formantnormalisering. I den statistiska analysen har även de tre dialekterna behandlats som homogena utan intern variation, även om både tidigare litteratur och resultaten som presenterats i avsnitt 4.1 tyder på att så inte är fallet. Dessa begränsningar kan dock i slutändan alla kopplas tillbaka till hur pass lite användbart inspelat material som faktiskt finns att tillgå för estlandssvenskan, samt hur svårt det är att samla in ett omfattande material när så få estlandssvenskspråkiga faktiskt finns kvar. Trots dessa begränsningar är studien ett stort steg i rätt riktning, då den för första gången med hjälp av statistiskt testbara akustiska mått som både representerar diftongernas målvärden och deras dynamiska karaktärsdrag har gett en mer robust bild av diftongerna /ai au oi ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulmålen och deras dialektala variation. Studien kan således utgöra en grund för framtida forskning om estlandssvenska diftonger, och samma metoder kan säkerligen användas för att studera diftonger i andra svenska dialekter.

6. Sammanfattning

Denna studie utgör den första akustiska analysen av estlandssvenskans diftonger, med syftet att beskriva särdragen hos de fyra diftongerna /ai au oi ui/ i Nuckö-, Ormsö- och Rickulmålen samt deras dialektala variation. Baserat på data från 7 mätpunkter över de centrala 60 %:en av 498 diftonger från 20 talare har analysen utförts på sju akustiska mått som tillsammans kvantifierar både diftongernas statistiska och dynamiska aspekter.

I stor överensstämmelse med tidigare impressionistiska beskrivningar (Lagman 1979, Danell 1905–34) visar resultaten på att diftongerna /ai oi ui/ realiseras som $[\widehat{ai}]$ - $[\widehat{ae}]$, $[\widehat{oi}]$ - $[\widehat{ō}]$ och $[\widehat{ui}]$ i alla dialekterna. Diftongernas utmärkande särdrag reflekteras huvudsakligen i det första målvärdets F_1 och F_2 samt i det andra målvärdets F_1 , medan det andra målvärdets F_2 främst särskiljer /ai oi ui/ från /au/. I enighet med Lagman (1979:48) uppvisar diftongen /au/ avsevärd dialektal variation, främst i det första målljudets F_1 och det andra målljudets F_2 , med huvudrealisationerna $[\widehat{au}]$ i Rickul, $[\widehat{au}]$ - $[\widehat{au}]$ på Nuckö och $[\widehat{œu}]$ på Ormsö. Utöver detta framträder en kontrast i diftongernas banlängd och formantförändringshastighet mellan /ai oi ui/ och /au/ samt även till en viss del mellan /ai/ och /oi ui/. I banlängden framgår dessutom en skillnad mellan /au/ i Rickul- och Ormsömålen.

Trots det begränsade material som finns att tillgå för fonetisk analys av estlandssvenskan, ökar denna studie vår förståelse av de estlandssvenska diftongerna /ai au oi ui/ och styrker många av de observationer som tidigare gjorts (Lagman 1979, Danell 1905–34). Framtida studier bör undersöka samspillet mellan svenska vokalers duration, banlängd och formantförändringshastighet, till exempel i estlandssvenskans långa och korta diftonger, för att utröna hur dessa mått kan beskriva vokaler i allmänhet. Det finns även mer att lära om den intra- och interdialektala variationen i estlandssvenskans /ai/- och /au/-diftonger.

Referenser

- Adank, Patti, Roel Smits & Roeland van Hout 2004. A Comparison of Vowel Normalisation Procedures for Language Variation Research. *Journal of the Acoustical Society of America* 116(5), s. 3099–3107.
- Asu, Eva Liina, Otto Ewald & Susanne Schötz 2015b. The realisation of sj- and tj- sounds in Estonian Swedish: some preliminary results. I: Svensson Lundmark, Malin, Gilbert Ambrazaitis & Joost van de Weijer (eds.), *Working Papers* 55, s. 23–26). Lunds universitet.

- Asu, Eva Liina, Francis Nolan & Susanne Schötz 2015a. Comparative Study of Estonian Swedish Voiceless Laterals: Are Voiceless Approximants Fricatives?. *Proceedings of the 18th International Congress of Phonetic Sciences*. University of Glasgow.
- Asu, Eva Liina, Susanne Schötz & Frank Kügler 2009. The acoustics of Estonian Swedish long close vowels as compared to Central Swedish and Finland Swedish. *Proceedings of Fonetik 2009*, s. 54–59. Department of Linguistics, Stockholms universitet.
- Bates, Douglas, Martin Mächler, Ben Bolker & Steve Walker 2015. Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4. *Journal of Statistical Software* 67(1), s. 1–48.
- Boersma, Paul & David Weenink 2016. *Praat: doing phonetics by computer* [Datorprogram]. Version 6.0.09. <<http://www.praat.org/>>.
- Bruce, Gösta 2010. *Vår fonetiska geografi*. Lund: Studentlitteratur.
- Danell, Gideon 1905–34. *Nuckömmålet I–III*. Stockholm.
- Elert, Claes-Christian 1989. *Allmän och svensk fonetik*. Nordstedts.
- Escudero, Paola, Paul Boersma, Andréia Rauber & Ricardo Bion 2009. A cross-dialect description of vowels: Brazilian versus European Portuguese. *Journal of the Acoustical Society of America* 126, s. 1379–1393.
- Fox, Robert A. & Ewa Jacewicz (2009). Cross-dialectal variation in formant dynamics of American English vowels. *Journal of the Acoustical Society of America* 126, s. 2603–2618.
- Frid, Johan, Susanne Schötz & Anders Löfqvist 2012. South Swedish diphthongisation: an articulo-graphic and acoustic study of /u:/ in the Malmöhus dialect. *Proceedings of Fonetik 2012*. Department of Philosophy, Linguistics and Theory of Science, University of Gothenburg.
- Gay, Thomas 1968. Effect of speaking rate on diphthong formant movements. *Journal of the Acoustical Society of America* 44, s. 1570–1573.
- Holm, Gösta 1980. Monoftongeringens kronologi och de finlandssvenska folkmålen. *Studier i nordisk filologi* 62, s. 101–107.
- Kim, Yuni 2008. Liljendaldialektens fonologi i språkhistorisk belysning. I: Palmén, Helena, Caroline Sandström & Jan-Ola Östman (red.), *Dialekt i östra Nyland: Fältarbete i Liljendal med omnejd*, s. 27–36. Nordica Helsingiensia 14. Helsinki: Nordica.
- Kuznetsova, Alexandra, Per Bruun Brockhoff & Rune Haubo Bojesen Christensen 2013. lmerTest: Tests for random and fixed effects for linear mixed effect models (lmer objects of lme4 package). *R package version 2.0-3*.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. 3A. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.

- Leinonen, Therese 2007. Vokaluttal i några finlandssvenska dialekter. I: Arboe, Torben (red.), *Nordisk dialektologi och sociolingvistik*, s. 246–256. Århus: Aarhus University Press.
- Lenth, Russell V. 2016. Least-Squares Means: The R Package lsmeans. *Journal of Statistical Software* 69(1), s. 1–33.
- Lobanov, Boris M. 1971. Classification of Russian vowels spoken by different speakers. *Journal of the Acoustic Society of America* 49, s. 606–608.
- Mayr, Robert & Hannah Davies 2011. A cross-dialectal acoustic study of the monophthongs and diphthongs of Welsh. *Journal of the International Phonetic Association* 41(1), s. 1–25.
- R Core Team 2015. *R: A language and environment for statistical computing*. R Foundation for Statistical Computing, Wien, Österrike. <<https://www.R-project.org/>>
- Riad, Thomas 2014. *The Phonology of Swedish* (The Phonology of the World's Languages). Oxford: Oxford University Press.
- Schötz, Susanne. & Eva Liina Asu 2013. An acoustic study of accentuation in Estonian Swedish compounds. I: Asu, Eva Liina & Pärtel Lippus (red.), s. 343–352. Peter Lang.
- Schötz, Susanne & Eva Liina Asu 2015. In Search of Word Accents in Estonian Swedish. *Proceedings of ICPhS 2015*. University of Glasgow.
- Schötz, Susanne, Francis Nolan & Eva Liina Asu 2014. An acoustic study of the Estonian Swedish lateral [l̥]. I: Heldner, Mattias (red.) *Proceedings from Fonetik 2014*, s. 23–28. Department of Linguistics, Stockholm University.
- Schulte, Michael 2005. Phonological developments from Old Nordic to Early Modern Nordic I: West Scandinavian. I: Bandle, Oskar, Kurt Braunmüller, Ernst Jahr, Allan Karker, Hans-Peter Naumann, Ulf Telemann, Lennart Elmevik, Gun Widmark (eds.). *The Nordic Languages. An International Handbook of the History of the North Germanic Languages*. Berlin, Boston: De Gruyter Mouton.
- Thomas, Erik R. & Tyler Kendall 2007. *NORM: The vowel normalization and plotting suite*. <<http://ncslaap.lib.ncsu.edu/tools/norm/>>
- Westerlund, Rune 2010. *Ljudstrukturen i dialekten i Rödäliden: auditiv analys av fenomenen i en norrländsk dialekt i början av 2000-talet* (Licentiatuppsats) Umeå: Umeå Universitet. Institutionen för språkstudier.

En jämförande akustisk studie av estlandssvenska tonlösa lateraler

Susanne Schötz, Eva Liina Asu & Francis Nolan

1. Inledning

Syftet med denna studie är att jämföra de fonetiska egenskaperna hos tonlösa lateraler i tre olika språk: estlandssvenska, walesiska och isländska. Kapitlet är baserat på resultat av två studier genomförda inom ESST-projektet: en pilotundersökning av akustisk-fonetiska särdrag hos den estlandssvenska laterala frikativan /ʎ/ (Schötz, Nolan & Asu 2014), och en mer omfattande studie av tonlösa lateraler i olika språk (Asu, Nolan & Schötz 2015).

V

2. Bakgrund

Estlandssvenska har ett rikt system av lateraler (H. Lagman 1971:175–188), bestående av följande:

1. [l]: en tonande alveolar som är vanlig i samtliga skandinaviska språk, i de flesta positioner och fonemkontexter, till exempel *lag* och *vall*
2. [ɭ]: en tonande supradental (postalveolar) i kontexten /r/+l/ som förekommer i många svenska och norska dialekter (utom de flesta med [ʁ]; och finlandssvenska), till exempel *farligheter* [fa:lɰhætə(ɪ)]
3. [ɽ]: en tonande retroflex (eller kakuminal) flapp i vissa kontexter, som i en del svenska och norska dialekter, till exempel *blå* [bɽo:] och *nagel* [na:ɽ]
4. [ʎ]: en tonlös alveolar frikativa, ibland använd i (historiska) kontexter /sl-/ and /tl-/, ovanlig i skandinaviska dialekter, till exempel *slag* [ʎo:] och *vassle* [va:ʎ], förutom i estlandssvenska förekommer detta språkljud (så vitt vi vet) endast i älvdalska och orsamål i Dalarna, några norrlandssvenska mål, i de åländska och österbottniska varieteterna av finlandssvenska, samt möjligen även i gammalsvenskbysvenska.

Lateralerna [ɾ] och [ɬ] utgör betydande utvecklingar av det laterala systemet. Den ena utvecklingen gäller den retroflexa flappen [ɾ], vilken är ganska vanlig och förekommer i flera svenska och norska dialekter. Lateralen [ɾ] benämns ofta även ”kakuminalt” eller ”tjockt” //, och förekommer i initiala kluster (som i estlandssvenskans *flytta* [fɿɛte] eller [fɿtɿ:] och *blöt* [bɿɑʊt]), medialt i en del ord (som i *mala* [mɑɾe] i vissa dalmål), och finalt efter vissa konsonanter (som i estlandssvenskans *fågel* [fø:ɾ] och *körhjul* [ke:ɾjø:ɾ] ’cykel’). Noteras bör att mörkt // ej bör förväxlas med [ɬ], dvs velariserat eller ”mörkt” //, som bland annat förekommer i finskan och de finlandssvenska dialekterna. [ɾ] i svenska och norska anses ha uppkommit som en realisering av [rð]-sekvenser i fornordiska i ord som *garðr* ’gård’ and *borð* ’bord’, och har sedan spridits till // i vissa kontexter. Tiberg (1962) påstår dock att det estlandssvenska [ɾ] inte uppstått ur [rð]-sekvenser.

Den andra utvecklingen gäller den laterala tonlösa frikativan [ɬ], som troligen delvis uppkommit ur den historiska sekvensen /s/+//. För att testa detta sökte vi ordinitiala /sl-/ i den engelska DyViS databasen (se Nolan et al. 2009). Dock förekom det bland informanterna endast 16 exempel i ungefär 25 timmar av inspelade intervjuer. Av dessa hade samtliga identifierbara tonlösa lateraler efter [s]:et, och nästan hälften saknade en påföljande identifierbar tonande lateral delkomponent. Detta pekar på att en tonlös lateral kan ligga latent i vilken [sl-]-sekvens som helst.

När man avtonar en approximant tillkommer nästan oundvikligen ett visst mått av friktionsbrus (Catford 1977), och därför är den självklara frågan om det finns en distinktion mellan dessa ljud (dvs en approximant [l̥]) och homorganiska tonlösa frikativor (som frikativan [ɬ]). När tonlösa lateraler är kontextbetingade allofoner, som till exempel i engelskans [pl̥eɪ] *play* (spela), verkar det rimligt att anta att den glottala öppningsgraden beror på kontexten snarare än att den är en inneboende artikulatorisk gest, och att den avtar genom ljudet vilket möjliggör att den senare delen av ljudet får ton – i motsats till, till exempel, den glottala öppningsgesten (abduktionsgesten) i affrikatan [tʃeɪn] *chain* (kedja). A priori-förväntningar av den här typen blir mindre uppenbara när tonlösa lateraler är betydelseskiljande i ett fonologiskt system. Ladefoged & Maddieson (1996) föreslår ett antal kriterier för att skilja mellan [l̥] och [ɬ], bland annat att den senare delen av [l̥] tenderar att bli tonande och att uppvisa ett svagare lågfrekvent brus.

Syftet med den här studien är att undersöka om det verkligen går att skilja på [l̥] och [ɬ] med hjälp av dessa kriterier genom att jämföra tonlösa lateraler i estlandssvenska med tonlösa lateraler i walesiska och isländska. Walesiska är ett keltiskt språk i den brittiska språkfamiljen som talas i Wales. Det finns två laterala fonem i walesiska – en tonande och en tonlös – och den sistnämnda beskrivs normalt som en frikativa. Isländska anses vara den mest

konservativa bevarade ättlingen till fornnordiska, och har betydelseskiljande tonande och tonlösa alveolara lateraler

3. Material och metod

3.1 Talare

Sex talare av varje språk spelades in. De estlandssvenska talarna representerade Nuckö-Rickul-Ormsö-varieteteten, vilken utgör det största estlandssvenska dialektområdet. Tre av talarna var ursprungligen från Rickul, medan de andra tre var från Ormsö. Samtliga estlandssvenska talare var i 80-årsåldern och hade bott i Stockholm sedan 1940-talet. De isländska talarna var mellan 40 och 68 år gamla; fem var från Reykjavik-trakten och en från Vestmannaeyjabær på ön Heimaey (en av Västmannaöarna). De walesiska talarna representerar nordwalesiska; de uppgav att de hade walesiskan som sitt starka förstaspråk och var mellan 15 och 60 år gamla.

V

3.2 Material

Ett specialdesignat material för elicitering av bland annat tonlösa lateraler användes för analysen. Talmaterialet skapades speciellt för den här studien för estlandssvenska och isländska, medan det walesiska materialet kom från en tidigare studie av Jones & Nolan (2007). Målorden lästes i rramningar som visas i Tabell 1.

TABELL 1: *Ramningar i isländska, estlandssvenska och walesiska.*

	Ramning	Översättning
isländska	<i>Segðu _ takk</i>	'Säg _ tack'
estlandssvenska	<i>Jag sa _ igen/åter</i>	'Jag sa _ igen'
walesiska	<i>Dyweda _ hefyd</i>	'Säg _ också'

Eftersom studien omfattade flera språk var det inte möjligt att hitta identiska fonemkontexter i alla tre språken. Alla tonlösa lateraler placerades dock ordinitialt i antingen enstaviga eller tvåstaviga trokiska ord och vokalkontexten täckte i stort sett samma omfång i vokalrymden. Samtliga testord visas i Tabell 2 och är ordnade enligt vokalkontexten för den följande lateralen.

TABELL 2: Orden (med fonetiska transkriptioner) som användes i studien och som uppvisar förhållandevis likvärdiga vokalkontexter.

estlandssvenska		walesiska		isländska	
<i>slit</i> 'slita'	[ti:t]	<i>llif</i> 'såg' (s)	[tj:g]	<i>hlíf</i> 'sköld'	[ti:f]
<i>slipp</i> 'trasa'	[tip:]			<i>hlið</i> 'grind'	[ti:ð]
<i>slak</i> 'slak'	[ta:k]	<i>llath</i> 'gård'	[ta:θ]	<i>hlakka</i> 'att njuta'	[tahka]
		<i>llaw</i> 'hand'	[taʊ]	<i>hló</i> 'skrattade'	[tʊʊ]
<i>slag</i> 'slag'	[to:]	<i>llwch</i> 'damm'	[tu:χ]	<i>hlotið</i> 'mottagna'	[toetið]
<i>slå</i> 'slå'	[to:]			<i>hlúði</i> 'uppfostrade'	[tu:ði]

V

3.3 Inspelningar och analys

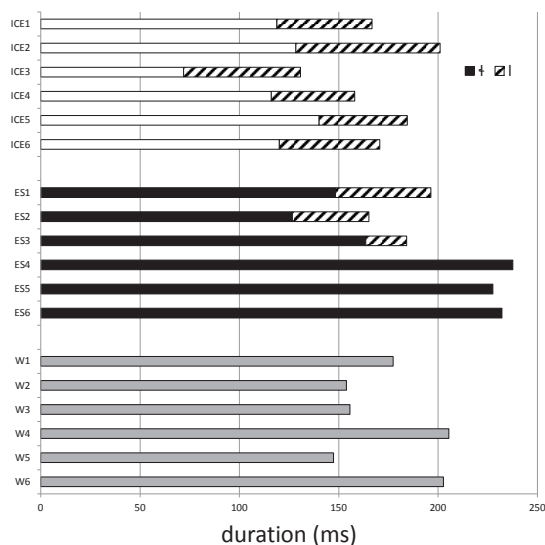
Alla inspelningar gjordes i tyst miljö. Talarna ombads läsa varje mening tre gånger. Ljudfilerna samplades ursprungligen med 44.1 kHz, 16 bitar och samplades sedan ner till 16 kHz (som .wav-filer).

Orden segmenterades manuellt i Praat (Boersma & Weenink 2014), och durationer uppmättes i den initiala lateralen och av den potentiella tonande delkomponenten inom lateralen. Den genomsnittliga intensiteten i den tonlösa delkomponenten av lateralen samt följande vokal uppskattades.

4. Resultat

4.1 Duration

Genomsnittliga durationer i de laterala segmenten för alla talare av de tre olika språken visas i Figur 1.

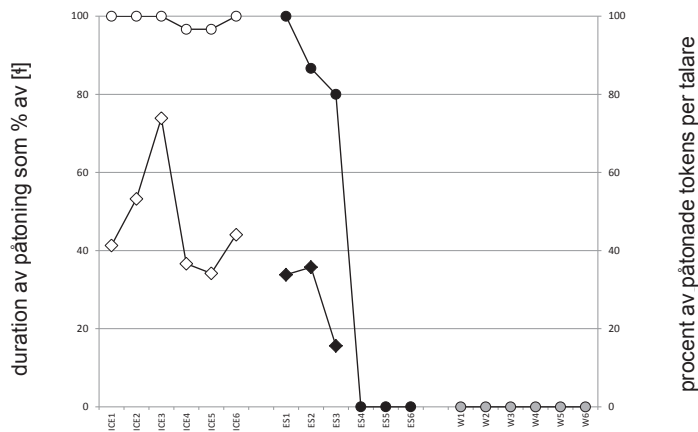

FIGUR 1: *Duration för ordinala lateraler indelade i tonlösa (enfärgad vit, svart eller grå) och tonande (streckad) komponenter för varje talare: sex talare för isländska (ICE), estlandssvenska (ES) och walesiska (W).*

Även om den genomsnittliga durationen i varje talares uttal av det tonlösa laterala fonemet är ganska lik i de tre språken, så kan man se en tydlig skillnad i omfattningen av initiering av ton (den streckade delen av stolparna) innan framtungsförträngningen i lateralen öppnas. De walesiska talarna (W1–W6) påtonar inte; de isländska talarna (ICE1–ICE6) påtonar, och hälften av de estlandssvenska talarna (ES1–ES3) påtonar, medan den andra hälften inte gör det. Baserat på de här resultaten verkar det som om påtoning är ett krav i isländska eftersom samtliga talare gör detta, medan de estlandssvenska talarna varierar mer, tre av dem saknar helt påtoning.

Samma fenomen kan studeras från ett lite annat perspektiv genom att titta på andelen förekomster av påtonade tonlösa lateraler i materialet. Figur 2 visar detta i cirkulärerna (i förhållande till den högra vertikala skalan). De isländska talarna påtonar nästan utan undantag, med endast en förekomst av ord utan påtoning för talare ICE4 och ICE5. Figur 1 har redan visat att de walesiska talarna konsekvent undviker påtoning, medan de estlandssvenska talarna kan delas in i två grupper. De återstående datapunkterna i figuren (kvadrater, i förhållande till den vänstra vertikala skalan) i Figur 2 visar påtoningens duration – inte i millisekunder som i Figur 1, utan som del av den totala durationen på lateralen. Mer specifikt uttryckt, för varje förekomst (token) visas hur många procent (i genomsnitt per talare) den påtonade delkomponenten utgör av hela det laterala segmentet.

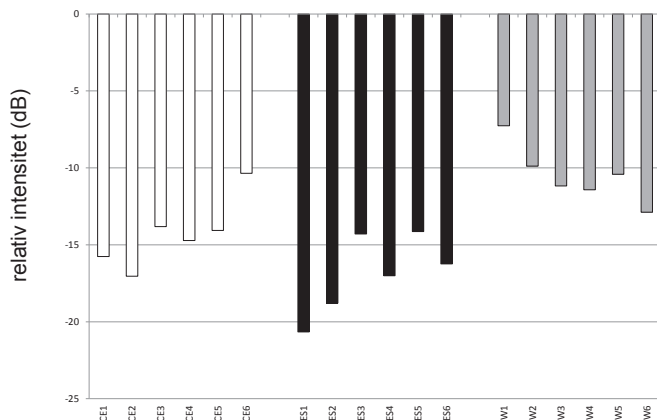

FIGUR 2: Lateral påtöning: höger skala (cirkclar), procentandel pårtönade förekomster: vänster skala (kvadrater), genomsnittlig duration (i förekommande fall). Sex talare vardera av isländska, estlandssvenska och walesiska.

4.2 Medelintensitet

För att undersöka om det fanns skillnader i de tonlösa lateralernas intensitet mellan de tre språken jämfördes genomsnittliga intensitetskvoter för den tonlösa delen i lateralen (alla förekomster av ton exkluderades) och den följande vokalen. I varje ord subtraherades vokalens intensitet (i dB) ifrån den tonlösa lateralens dB-värde, för att på så vis få ett mått på hur mycket lägre lateralernas intensitetsnivå är i förhållande till vokalens. Därefter beräknades medelvärden på dessa mått för varje talare. Figur 3 visar att lateralen i walesiska har förhållandevis högre intensitet än den tonlösa delen i motsvarande ljud i de andra båda språken, med en genomsnittlig skillnad på 6.35 dB mellan de walesiska och estlandssvenska talarna. En envägs variansanalys (ANOVA) uppvisade en signifikant effekt av språk på intensitet [$F(2,15) = 12.06, p < 0.001$], och ett post-hoc Tukey-test visade signifikanta skillnader mellan walesiska och estlandssvenska ($p < 0.001$) och mellan walesiska och isländska ($p < 0.05$). Intensitetsnivåerna för isländska bör dock behandlas med viss försiktighet då det inte gick att mäta alla förekomster (tokens) av den tonlösa lateralen för tre av talarna med någon större tillförlitlighet, eftersom en likströmssignal störde intensitetskurvan. En del förekomster (tokens) exkluderades därför från analysen, och måttet i vissa andra baserades på endast en del av den tonlösa delkomponenten.

FIGUR 3: Medelintensitet (dB) i följande vokal relativt [ɪ] för sex talare i isländska, estlandssvenska och walesiska.

5. Diskussion

Resultaten för walesiska och isländska kan tolkas som att tonlösa lateraler kan indelas i två kategorier: en frikativa (som i walesiska) och en tonlös approximant (som i isländska). I fyra av de isländska förekomsterna, tre från ICE3 och en från ICE2, gick det faktiskt inte att mäta tydliga tonlösa och tonande delkomponenter då de utgjordes av lateralerna med genomgående läckande fonation. Av detta skulle vi kunna dra slutsatsen att det finns en typ av ljud (som i walesiska) med en glottal öppning stor nog för att generera ett tillräckligt luftflöde för att kunna producera en tonlös frikativa – en väldigt äkta tonlös lateral frikativa [ɬ] – och en annan typ av ljud som egentligen bara skulle kunna transkriberas som [ɫ] – där glottisöppningen förmodligen öppnats precis så mycket för att fonationen inte ska kunna fortsätta. I den senare typen uppstår den för tidiga påtoningen som ett oundvikligt resultat när stämveckan ställer in sig för att bilda vokalen, eller ibland när fonationen aldrig upphör helt. Den tonande delen är i genomsnitt hälften så lång som den del vi antar är definitivt tonlös (medelvärde är 47,2% för de sex isländska talarna). Det verkar alltså vara frågan om två diametralt motsatta strategier.

Estlandssvenskan däremot, verkar inte anpassa sig till någon liknande kategorisk tolkning. Här använder vissa talare förtoning i de flesta fall, men i dessa fall är förtoningens duration i genomsnitt bara drygt en fjärdedel (28%) av den tonlösa delens duration. Andra talare verkar undvika påtoning i samma utsträckning som de walesiska talarna. Notera dock att även om de avstår från

att förtona så är intensiteten i genomsnitt hela 5,3 dB lägre än de walesiska talarnas lateraler i förhållande till nästföljande vokal. Detta antyder att de två dimensionerna kan styras oberoende av varandra och alltså inte kan tillskrivas en enda glottal styrparameter.

När man tittar närmare på de sex estlandssvenska talarna visar det sig att de representerar två olika subdialekter av den stora Nuckö-Rickul-Ormsö-varieteteten, vilket har lett till skillnader i resultaten. De tre talare som använder förtoning (i mellan 80 och 100 procent av fallen) är från Rickul medan Ormsö-talarna undviker förtoning. Vi måste förstås vara försiktiga med att dra långtgående slutsatser baserade på en skillnad vi funnit mellan bara tre talare från varje subdialekt. Samtliga talare har dessutom tillbringat merparten av sina vuxna liv i Sverige omgivna av sverigesvenska dialekter. Resultatet kan tolkas som att möjligheten att styra timingen och omfånget på en approximants avtoningsgest kan vara ett stabilt och typiskt särdrag i en varietet.

V

6. Slutsatser

Vi har visat att det existerar en rad olika varianter av tonlösa lateraler, och inte enbart en kategorisk indelning i laterala frikativor och tonlösa approximantiska lateraler. Det faktum att estlandssvenska bistod med avgörande data som placerade sig mitt emellan det isländska och walesiska materialet understryker behovet att dokumentera hotade varieteter innan det är för sent. Rickul-talarna producerade i genomsnitt en till stor del tonlös lateral, som ofta blir tonande mot slutet, medan Ormsö-talarna producerade helt tonlösa [ɸ]. Tre talare från varje subdialekt är dock för få för att kunna dra några generella slutsatser. Återstående frågor skulle kunna besvaras i en större studie med fler talare från flera subvarieteter av estlandssvenska.

Referenser

- Asu, Eva Liina, Susanne Schötz & Frank Kügler 2009. The acoustics of Estonian Swedish long close vowels as compared to Central Swedish and Finland Swedish. I *Proceedings of Fonetik 2009* (54–59). Stockholms universitet: Inst. f. lingvistik
- Asu, Eva Liina; Francis Nolan; Susanne Schötz 2015. A comparative study of Estonian Swedish voiceless laterals: are voiceless approximants fricatives?

- Proceedings of the 18th International Congress of Phonetic Sciences: ICPhS*, Glasgow, 10-14 August 2015. Glasgow: University of Glasgow.
- Boersma, Paul & David Weenink 2014. *Praat: Doing phonetics by computer* [Datorprogram] Ver. 5.3.76, hämtad från <www.praat.org/>.
- Bruce, Gösta, Claes-Christian Elert, Olle Engstrand & Anders Eriksson 1999. Phonetics and phonology of the Swedish dialects – a project presentation and a database demonstrator. I *Proceedings of ICPhS 99* (San Francisco), 321–324.
- Catford, John Cunnisson. 1977. *Fundamental Problems in Phonetics*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Jones, Mark J. & Francis Nolan 2007. An acoustic study of North Welsh voiceless fricatives. *Proceedings of 16th ICPhS Saarbrücken*, 873–876.
- Keating, Patricia A. 1984. Phonetic and phonological re-presentation of stop consonant voicing. *Language* 60(2), 286–319.
- Ladefoged, Peter & Ian Maddieson 1996. *The sounds of the world's languages*. Oxford: Blackwell.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. Estlandssvenskarnas språkförhållanden. 3A*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Herbert 1971. *Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Stockholm.
- Nolan, Francis, Kirsty McDougall, Gea de Jong & Toby Hudson 2009. The DyViS database: Style-controlled recordings of 100 homogeneous speakers for forensic phonetic research. *International Journal of Speech, Language and the Law* 16(1): 31–57.
- Schötz, Susanne & Eva Liina Asu 2013. An acoustic study of accentuation in Estonian Swedish compounds. I *Nordic Prosody: Proceedings of the XIth Conference, Tartu 2012* (343–352), red. av Eva Liina Asu & Pärtel Lippus. Frankfurt am Main: Peter Lang.
- Schötz, Susanne, Francis Nolan & Eva Liina Asu 2014. An acoustic study of the Estonian Swedish lateral [ɬ]. *Proceedings of Fonetik 2014*, Department of Linguistics, Stockholm University, 23–28.
- Tiberg Nils 1962. *Estlandssvenska språkdrag*. Lund: Carl Bloms Boktryckeri.

Formantdynamik i långa slutna vokaler i tre varieteter av svenska

Otto Ewald, Eva Liina Asu & Susanne Schötz

1. Introduktion

I en tvärspråklig jämförelse utmärker sig svenskans slutna vokaler med några ovanliga fonologiska särdrag (Ladefoged & Maddieson 1996). Det har tidigare visats att det finns en påtaglig variation vad gäller realisationen av dessa särdrag bland de svenska dialekterna (Elert 2000, Kuronen 2000). Syftet med den här studien är att undersöka de långa slutna vokalerna i tre svenska varieteter: centralsvenska som den talas i Stockholmsområdet, finlandssvenska som den talas i det svensktalande området kring Helsingfors, samt estlandssvenska dialekter, vilka ur ett fonetiskt perspektiv inte är lika välbeskrivna och idag endast bevaras hos några få äldre estlandssvenskar främst bosatta i Stockholmsområdet.

Centralsvenskan uppvisar en fonologisk fyrvägsdistinktion hos de slutna vokalerna /i: y: u: u:/, av vilka /i:/ och /y:/ är främre vokaler och /u:/ är en framskjuten (mellan främre och central) vokal (vanligtvis transkriberad som [ɥ:]) med många liknande artikulatoriska och akustiska särdrag, medan /u:/ är en bakre vokal (Riad 1997). Vokalerna /i:/ och /y:/ uppvisar liknande frekvenser för de lägsta två formanterna (F_1 och F_2) (Fant m.fl. 1969) och skiljer sig endast i den tredje formantens frekvens (F_3), vilken är lägre i /y:/. Den huvudsakliga fonetiska skillnaden mellan /u:/ och /u:/ finner vi i F_2 och F_3 (Malmberg 1966). Ett typiskt fonologiskt drag hos de slutna vokalerna i centralsvenskan är att de tenderar att diftongeras. Enligt Kuronen (2000) sänks de första tre formanterna i slutet av diftongerat /u:/ och /u:/ medan diftongeringen av /i:/ och /y:/ medför ett sänkt F_1 -värde och ett höjt F_2 -värde i slutet av vokalen.

De finlandssvenska vokalerna skiljer sig något från de centralsvenska, men /u:/ är snarlik i båda dialekterna. Finlandssvenskans /i:/ och /y:/ uttalas mer öppet och längre fram än i centralsvenska; akustiskt har dessa vokaler högre F_1 - och F_2 -värden än i centralsvenskan (Kuronen 2000). Utöver detta uttalas /u:/ längre bak i finlandssvenskan jämfört med i centralsvenskan (Kuronen 2000).

De estlandssvenska dialekterna sägs helt sakna den orundade främre vokalen /y:/ (Tiberg 1962, Lagman 1979). De ord där /y:/-fonemet förekommer i centralsvenskan har i estlandssvenskan antingen [i:], [e:], [ɛ:] eller [u:], eller någon av diftongerna [iø:] eller [iu:] (exempel ges i Lagman 1979), beroende på dialekt och ordets segmentella kontext. En pilotstudie som jämförde estlandssvenskans långa slutna vokaler med de långa slutna vokalerna i central- och finlandssvenskan (Asu m.fl. 2009) visade att den estlandssvenska dialekt som talas i Rickul fonetiskt skiljer mellan tre långa slutna vokaler, vilka är relativt jämt spridda i vokalrymden. Dessa resultat baserades dock endast på en enda mätpunkt i mitten av varje vokal, vilket gjorde att någon eventuell diftongering (vilket påträffades i testordet som användes för att elicitera /y:/) inte kunde beskrivas. Mer forskning på estlandssvenskans långa slutna vokaler, framför allt vad gäller deras vokaldynamik, är alltså påkallad för att bättre förstå skillnaderna mellan dem.

I den här studien bygger vi vidare på pilotstudiens resultat genom att använda oss av ett större material samt en metod med vilken vi även kan studera vokalformanternas dynamik (diftongering). Eftersom vokalformanter inte är statiska utan snarare dynamiska, d.v.s. att de uppvisar en inneboende spektral förändring (*vowel internal spectral change*, VISC) över tid (t.ex. Nearey & Assman 1989) har ett antal studier på senare tid försökt att bättre beskriva formantrörelsernas variation med olika metoder. Vissa av dessa studier har undersökt mått som beskriver formantförändringarnas storlek och hastighet och har visat att dessa mått varierar både mellan vokalkategorier och olika dialekter (t.ex. Fox & Jacewicz 2009, Mayr & Davies 2011, Ewald 2016). Andra studier har använt sig av den diskreta cosinustransformen (*discrete cosine transform*, DCT) för att analysera formantbanorna som DCT-koefficienter, vilka beskriver formanternas medelvärden men också formantförändringens riktning och magnitud (t.ex. Watson & Harrington 1999, Williams & Escudero 2014).

I den nuvarande studien modelleras formantbanorna som DCT-koefficienter, en metod som inte tidigare har använts för att analysera svenska vokaler. Vårt huvudmål är att jämföra formantdynamiken hos de långa slutna vokalerna i de tre dialekterna. Interdialektala skillnader i vokalerna skulle potentiellt kunna framträda både i deras placering i vokalrymden och i formanttrörelsens riktning och grad. Baserat på tidigare forskning (t.ex. Asu m.fl. 2009 och Kuronen 2000) förväntar vi oss att de tre dialekterna potentiellt skiljs åt vad gäller F_1 och F_2 i /i:/, /y:/ och /u:/ samt F_2 i /u:/. Överlag hoppas vi kunna styrka och precisera tidigare forskningsresultat, men även mer generellt tillföra ny viktig kunskap om svenskans vokaler.

2. Material och metod

2.1 Taldata

Materialet bestod av testord som producerats av 18 äldre svensktalande: sex estlandssvenskar (ålder 83–89, medianvärde 86) ursprungligen från Ormsö vars dialekt tillsammans med Nuckö- och Rickulmålen utgör det största estlandssvenska dialektområdet; sex centralsvenskar (ålder 64–75, medianvärde 68) från två byar i närheten av Stockholm: Kårsta och Villberga; samt sex finlandssvenskar (ålder 56–88, medianvärde 71) från två byar i det svensktalande området runt Helsingfors: Borgå och Kyrkslätt. Endast kvinnliga talare inkluderades i studien för att någon formantnormalisering inte skulle behövas.

Det central- och finlandssvenska talmaterialet togs från det svenska dialektprojektet SweDia 2000:s (se t.ex. Bruce m.fl. 2001) forskningsdatabas, och dialekterna valdes ut baserat på deras närhet till städerna Stockholm respektive Helsingfors. Den estlandssvenska datan samlades in som en del av projektet Estlandssvenskans språkstruktur (ESST), se Rosenkvist (denna volym). I båda projekten eliciterades en ordlista med cirka 100 ord för att erhålla semispontant tal.

Alla testord var enstaviga med en CVC(C)-struktur. SweDia-materialet som användes för central- och finlandssvenskan bestod av tre upprepningar av fyra testord, ett ord för varje målvokal. Annorlunda testord användes för att elicitera de estlandssvenska vokalerna (3–4 ord per målvokal). Eftersom den omgivande konsonantkontexten har visat sig påverka vokalers formanter (Hillenbrand m.fl. 2001) valdes de estlandssvenska testorden ut för att så nära som möjligt motsvara SweDia-testorden och deras (huvudsakligen dentala eller alveolara) konsonantkontext. Då de ord som innehåller /y:/ i centralsvenskan kan ha olika fonetiska realisationer i estlandssvenskan, valdes endast testord med [i:]-realisationen ut för elicitation i estlandssvenskan, eftersom denna vokal är den vanligaste motsvarigheten till centralsvenskans /y:/. Följande testord användes för central- och finlandssvenskan: *dis*, *typ*, *lus* och *sot*. För estlandssvenskan användes följande testord: *bita* [bi:t], *dyr* [di:r], *liv*, *lysa* [li:s], *ris*, *syl* [si:l], *tysk* [ti:sk], *vis*, *duk*, *fågel* [fä:r], *sup*, *bok*, *fot* och *rot*. Antalet token för varje målvokal visas i tabell 1.

TABELL 1: *Antalet analyserade token för varje målvokal i centralsvenskan (CS), estlandssvenskan (ES) och finlandssvenskan (FS).*

Målvokal	CS	ES	FS
/i:/	21	87	26
/y:/	19	-	28
/ɤ:/	24	43	29
/u:/	29	35	27

De central- och finlandssvenska talarna spelades in i sina hem med en bärbar Sony DAT-bandspelare TCD-D8 med en Sony kondensatormikrofon (mygga) ECM-T140. Samma typ av mikrofon användes för de estlandssvenska talarna, vilka spelades in i en tyst omgivning med en Roland R-09HR WAVE/MP3-inspelare. Ljudfilerna samplades ursprungligen med 44.1 kHz, 16 bitar, och samplades sedan ner till 16 kHz.

VI

2.2 Analys

De akustiska analyserna gjordes i Praat (Boersma & Weenink 2017) medan R (R Core Team 2016) användes för statistisk analys. Vokalerna i det central- och finlandssvenska materialet (som transkriberats av SweDia 2000-projektet) extraherades automatiskt, och transkriptionerna dubbelkollades och korrigerades manuellt av två av författarna. De estlandssvenska orden segmenterades och transkriberades manuellt, och målvokalerna extraherades automatiskt. Efter en auditiv och visuell analys utslöts vokaler med för svaga formanter eller avvikande röstkvaliteter från fortsatt analys för att minimera risken för mätfel. De kvarvarande vokalerna delades upp i de fyra vokal-kategorierna /i: y: ɤ: u:/ efter en auditiv analys av samtliga författare. Det slutgiltiga materialet bestod av totalt 368 vokaler indelade i fyra målvokalsgrupper (se tabell 1).

Med hjälp av ett antal Praat-skript mättes de tre första formanternas frekvenser vid 30 jämt fördelade mätpunkter fördelade på de mellersta 60 % av durationen för varje vokal (mätpunkter i de första och sista 20 % av varje vokal utslöts för att minimera påverkan av konsonantkontexten och koartikulation). Baserat på Escudero m.fl. (2009) och Ewald (2016) beräknades optimala formanttak (*optimal formant ceilings*) för varje vokal i varje dialekt genom att de första fem formantfrekvenserna mättes 151 gånger vid varje mätpunkt med ett formanttak som ökades i steg om 10 Hz från 5000 till 6500 Hz. För varje mätpunkt valdes det optimala formanttaket sedan ut som det formanttak som hade den lägsta totala variansen i F_1 – F_3 (beräknat på en logaritmisk skala) i varje vokal och dialekt. Modeller av formantbanorna genere-

rades sedan som parametriska kurvor med hjälp av DCT för att få mer utjämnade formantbanor samt för att ta fram koefficientvärden till analysen med samma metod som föreslagits av Watson & Harrington (2016).

I vår analys fokuserade vi på F_1 - F_3 :s första och andra DCT-koefficienter (C0 och C1), där C0 är proportionerlig mot formantmedelvärdet medan C1 beskriver formantbanans riktning och storlek. Vi valde att inte ta med den tredje DCT-koefficienten (C2) i vår analys på grund av att den innehåller förhållandevis lite information jämfört med C0 och C1 (t.ex. Watson & Harrington 1999, Williams & Escudero 2014). För att minimera påverkan av mätfel från den automatiska formantanalysen raderades avvikande värden (*outliers*) från alla måtten med Tukey-metoden (Tukey 1977) med hjälp av ett R-skript (Dhana 2016).

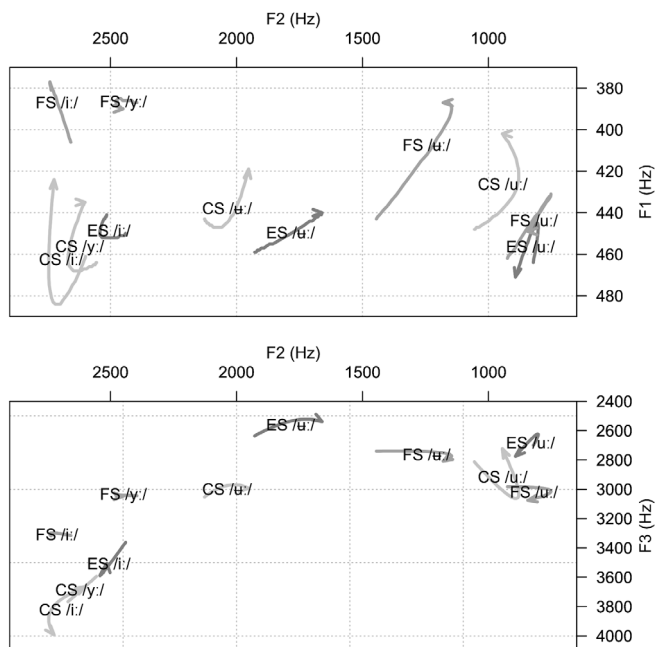
För att försäkra oss om att vår klassificering av de estlandssvenska /i:/-vokalerna som motsvarar fonemet /y:/ i central- och finlandssvenskan var korrekt jämfördes dessa vokaler med de resterande vokalerna för estlandssvenskt /i:/ med hjälp av ett Welch t-test. Eftersom resultaten visade sig vara icke-signifikanta för alla måtten, behandlades alla dessa vokaler som /i:/ i den interdialektala analysen.

Vokalernas interdialektala variation analyserades genom att varje mått i varje vokalkategori modellerades som en linjär modell med blandade effekter (*linear mixed-effects model*) med en fix effekt för dialekt och en slump effekt för talare med hjälp av lme4-paketet (Bates m.fl. 2015). Den fixa effekten i varje modell testades sedan med hjälp av anova()-funktionen i lmerTest-paketet (Kuznetsova m.fl. 2014). Parvisa jämförelser av minsta kvadrat-medelvärderna (*least-squares means*) för varje nivå i dialektfaktorn utfördes med hjälp av lsmeans-paketet (Lenth 2016). Med hjälp av mvt-metoden (*multivariate t method*) justerades p-värdena för flera jämförelser.

3. Resultat

Figur 1 visar F_1 - F_2 - och F_2 - F_3 -plottar med formantbanorna hos /i: y: u: / i de tre dialekterna. Den statistiska analysen visade i /i:/ en signifikant huvudeffekt av dialekt på F1C0 ($F(2,14) = 4.88, p = .025$), F3C0 ($F(2,13) = 4.49, p = .032$) och F3C1 ($F(2,127) = 7.27, p = .001$). Dialekteffekten var inte signifikant för de återstående tre måtten. Resultaten av de parvisa jämförelserna (se tabell 2) visade att de signifikanta skillnaderna framträder som ett lägre F3C1-värde i centralsvenskan än i estlands- och finlandssvenskan (d.v.s. mer formantförändring mot lägre F_3 -frekvenser i centralsvenskan), samt även lägre F1C0- och F3C0-värden i finlandssvenskan jämfört med centralsvenskan.

Det fanns en signifikant huvudeffekt för dialekt i /y:/ på F1C0 ($F(1,9) = 5.55, p = .042$), F3C0 ($F(1,9) = 20.36, p = .001$) och F1C1 ($F(1,45) = 8.12, p = .006$), där alla måtten hade lägre värden i finlandssvenskan än i central-svenskan. Skillnaden i F1C1 visar här en större grad av formantförändring mot högre F_1 -frekvenser i centralsvenskan. Dialekteffekten var inte signifikant för de andra måtten.

FIGUR 1: F1-F2- (överst) och F2-F3-plottar (nederst) av de långa slutna vokalerna /i:/, /y:/, /u:/ i central- (CS, ljusgrå pilar), estlands- (ES mörkgrå pilar) och finlandssvenskan (FS, mellangrå pilar). Textetiketterna visar formantbanornas medelvärden, medan pilarna representerar formantförändringens riktning och magnitud.

I /u:/ visade den statistiska analysen en signifikant huvudeffekt för dialekt på F2C0 ($F(2,13) = 45.38, p < .001$), F3C0 ($F(2,14) = 10.25, p = .002$) och F1C1 ($F(2,11) = 4.36, p = .039$), med icke-signifikanta resultat för de andra måtten. De parvisa jämförelserna indikerade att de signifikanta skillnaderna mellan dialekterna uppträder som ett lägre F2C0-värde i finlandssvenskan än i central- och estlandssvenskan, högre F2C0- och F3C0-värden i centralsvenskan än i estlandssvenskan, samt ett högre F1C1-värde i finlandssvenskan än i estlandssvenskan (vilket pekar på en större formantförändring mot lägre F_1 i finlandssvenskan än i estlandssvenskan).

Det fanns en signifikant huvudeffekt för dialekt i /u:/ på F2C0 ($F(2,15) = 7.04, p = .007$), F3C0 ($F(2,15) = 6.42, p = .009$), F1C1 ($F(2,84) = 8.89, p <$

.001), F2C1 ($F(2,13) = 8.67, p = .004$) och F3C1 ($F(2,17) = 4.17, p = .033$). Ingen signifikant huvudeffekt av dialektfaktorn hittades på F1C0. De parvisa jämförelserna visade att vokalen i centralsvenskan har signifikant högre F2C0- och F1C1-värden jämfört med estlandssvenskan samt att vokalen i estlandssvenskan har ett lägre F2C1-värde i estlandssvenskan än i centralsvenskan, där skillnaden i F1C1 pekar på mer formantförändring mot lägre F_1 i centralsvenskan och skillnaden i F2C1 återspeglar det faktum att formantförändringen i estlandssvenskan går mot högre F_2 men i centralsvenskan mot lägre F_2 . De parvisa jämförelserna visade även ett signifikant högre F2C0-värde i centralsvenskan jämfört med finlandssvenskan och lägre F3C0- och F2C1-värden i estlandssvenskan än i finlandssvenskan, där estlandssvenskan återigen uppvisar formantförändring mot högre snarare än lägre F_2 . Däremot hittades ingen interdialektal variation i F3C1-måttet i de parvisa testerna.

TABELL 2: Resultaten av de parvisa jämförelserna av dialekter inom varje vokalkategori för de första två DCT-koefficienterna i F_1 - F_3 . Resultat som är signifikanta vid α -nivån 0.05 är markerade med fetstil och grå bakgrund.

		CS-ES		CS-FS		ES-FS	
		C0	C1	C0	C1	C0	C1
/i:/	F1	t(13)= 0,68	t(13)= 1,35	t(15)= 2,90	t(16)= 0,62	t(13)= 2,43	t(13)= -0,74
	F2	t(13)= 1,57	t(17)= -1,11	t(14)= -0,01	t(30)= -0,94	t(13)= -1,66	t(17)= 0,00
	F3	t(13)= 1,94	t(25)= -2,56	t(14)= 2,98	t(50)= -3,81	t(13)= 1,13	t(23)= -2,17
/y:/	F1	-	-	t(8)= 2,36	t(9)= 2,83	-	-
	F2	-	-	t(9)= 1,52	t(9)= 0,32	-	-
	F3	-	-	t(9)= 4,51	t(8)= -0,61	-	-
/ɛ:/	F1	t(14)= -0,53	t(15)= 0,37	t(15)= 1,29	t(18)= -2,19	t(14)= 1,85	t(12)= -2,80
	F2	t(15)= 2,95	t(14)= -1,64	t(15)= 9,28	t(18)= -1,54	t(14)= 6,48	t(13)= -0,01
	F3	t(15)= 4,52	t(14)= -0,44	t(15)= 2,42	t(16)= 1,76	t(14)= -2,10	t(14)= 2,27
/u:/	F1	t(14)= -2,23	t(11)= 4,12	t(15)= -1,09	t(15)= 2,44	t(14)= 1,12	t(13)= -1,59
	F2	t(14)= 2,95	t(13)= 3,83	t(15)= 3,48	t(15)= 0,73	t(14)= 0,58	t(13)= -3,18
	F3	t(14)= 1,91	t(13)= 2,47	t(15)= -1,67	t(15)= 2,53	t(14)= -3,58	t(14)= 0,14

4. Diskussion

Huvudsyftet med den här studien var att jämföra karaktärsdragen hos de långa slutna vokalernas formanter i tre varieteter av svenska. Som förväntat framträdde skillnader mellan dialekterna både i vokalernas generella läge i vokalyrmden och i formantrörelsernas riktning och grad.

Analysen avslöjade liknande interdialektala mönster hos /i:/ och /y:/, där de huvudsakliga skillnaderna mellan centralsvenskan och finlandssvenskan framträdde i F_1 och F_3 . I finlandssvenskan realiseras i vårt material /i:/ och /y:/ som mer slutna än i centralsvenskan tillsammans med en lägre F_3 , vilket inte överensstämmer med Kuronen (2000), som beskriver /i:/ och /y:/ som mer öppna i finlandssvenskan än i centralsvenskan. Dessa motsägande resultat kan potentiellt förklaras av skillnader i till exempel talarålder och kön (äldre kvinnor jämfört med yngre män). Dessutom, i motsats till våra förväntningar baserade på Asu m.fl. (2009), hittade vi inte några signifikanta bevis för en interdialektal variation i F_2 i /i:/, även om figur 1 antyder att centralsvenskt /i:/ möjligtvis är en aning mer främre än motsvarande vokal i estlandssvenskan. Den här studiens resultat visar även på att /i:/ och /y:/ i centralsvenskan uppvisar en större formantrörelse i F_3 - respektive F_1 -dimensionerna än motsvarande finlandssvenska vokaler. En liknande skillnad hittades inte mellan estlandssvenskt och finlandssvenskt /i:/. Bara i F3C0-måttet visade sig estlandssvenskt /i:/ vara signifikant olikt motsvarande centralsvenska vokal, medan inga signifikanta skillnader hittades mellan estlandssvenskt och finlandssvenskt /i:/.

Vokalen /u:/ uppvisar betydande interdialektal variation i främre-bakre-dimensionen, vilket tidigare har beskrivits i Asu m.fl. (2009) och Kuronen (2000). De nuvarande resultaten styrker därmed observationen att finlandssvenskt /u:/ är mer bakre än central- och estlandssvenskt /u:/, med tillägget att denna vokal är signifikant mer främre i centralsvenskan än i estlandssvenskan. Centralsvenskt /u:/ realiseras även med ett högre F_3 -medelvärde än estlandssvenskt /u:/, vilket kan relateras till dess mer främre läge. Den finlandssvenska /u:/-vokalen har utöver ett mer bakre läge även en större F_1 -rörelse än estlandssvenskt /u:/, vilket är mer likt den formantrörelse som här observeras i centralsvenskans /u:/. Trots dessa tydliga interdialektala skillnader uppvisar /u:/ en liknande bakåtrörelse i alla tre dialekterna.

Den interdialektala variationen i /u:/ är precis som i /u:/ huvudsakligen men inte enbart begränsad till F_2 -dimensionen. I centralsvenskan är /u:/ en aning mer främre än i estlands- och finlandssvenskan, ett mönster som inte observeras i Asu m.fl. (2009), medan estlandssvenskt /u:/ har en högre F_3 än /u:/ i finlandssvenskan samt även viss formantrörelse mot en högre F_2 snarare än den rörelse mot en lägre F_2 som observeras i central- och finlandssvenskan. Medan vi inte hittade några signifikanta interdialektala skillnader i F_1 :s medelvärde,

något som rapporteras i Asu m.fl. (2009), antyder våra resultat att den estlandssvenska /u:/-vokalen uppvisar en mindre grad av formantförändring i F_1 -dimensionen än centralsvenskt /u:/, så att skillnaden mellan de två dialekterna ökar under vokalens lopp. Dessutom kontrasterar den relativt raka formantrörelsen i centralsvenskt /u:/ med de mer böjda banorna hos estlandssvenskt och finlandssvenskt /u:/ i figur 1, vilket antyder att /u:/ är mer monoftongisk i estlands- och finlandssvenskan, eftersom den i dessa dialekter huvudsakligen rör sig runt en enda punkt i vokalrymden (liknande böjda banor har observerats hos monoftonger i Fox och Jacewicz 2009). Antalet signifikanta dialektala skillnader som hittats i /u:/ är förvånande, speciellt eftersom Kuronen (2000) påpekar att det är i denna vokal som centralsvenskan och finlandssvenskan skiljer sig minst åt från varandra. Dock är det uppenbart att majoriteten av dessa skillnader är förhållandevis små jämfört med till exempel den dialektala variationen i /u:/.

Den här studien bekräftar de tidigare beskrivningarna av att /y:/-fonemet saknas i estlandssvenskan, vilket är ett anmärkningsvärt fonologiskt drag i dess vokalsystem. Däremot verkar inte avsaknaden av /y:/ i estlandssvenskan ha någon tydlig påverkan på de andra slutna vokalerna. Medan man skulle kunna förvänta sig att de andra vokalerna förskjuts i vokalrymden för att upprätthålla distinktionen mellan de främre slutna fonemen i vokalsystemen där /y:/ återfinns, är till exempel centralsvenskt /i:/ en aning men inte signifikant mer perifer än i estlandssvenskan. I centralsvenskan är /u:/ mer främre än i estlandssvenskan, vilket minskar snarare än ökar kontrasten mellan /u:/ och /y:/. Däremot verkar det som om estlandssvenskans /i:/, /u:/ och /u:/ är mer jämt spridda längs med F_1 - och F_2 -dimensionerna än i central- och finlandssvenskan, vilket kan ses i figur 1 och vilket även omnämns i Asu m.fl. (2009).

Medan avsaknaden av /y:/ tydligt skiljer ut estlandssvenskan från både centralsvenskan och finlandssvenskan, visar det sig att central- och estlandssvenskan är det dialektpar som uppvisar det största antalet signifikanta skillnader, medan det minsta antalet sådana skillnader hittas mellan estlands- och finlandssvenskan, om bara resultaten för /i:/, /u:/ och /u:/ jämförs. Trots att dessa resultat antyder att estlandssvenskan är mindre lik centralsvenskan än finlandssvenskan visar figur 1 att estlandssvenskan i många avseenden ligger mitt emellan de två andra dialekterna och att likheterna mellan estlandssvenskan och centralsvenskan blir mindre och mindre framträdande ju längre bak längs F_2 -dimensionen vi rör oss, medan likheterna mellan estlands- och finlandssvenskan i stället blir större längre bak i vokalrymden.

Överlag visar resultaten av den nuvarande studien att en huvudsaklig interdialektal variation endast uppträder i F_1 och F_3 hos /i:/ och /y:/ och huvudsakligen men inte enbart i F_2 hos /u:/ och /u:/. Interdialektala skillnader i F_3C1 -

måttet hittas endast i de främre vokalerna /i:/ och /y:/, antingen på grund av att F_3 -dimensionen används till en högre grad i de slutna främre vokalerna än i de icke-främre vokalerna eller på grund av en större förekomst av mätfel i högre formanter och koefficienter. Överlag är skillnaderna mellan dialekterna mer framträdande i C0- än C1-måtten. Denna fördelning är inte överraskande, eftersom högre koefficienter beskriver allt mindre mönster i formanternas banor och då vokalers stabila lägen (*steady states*) eller medelvärden vanligtvis beskrivs som betydande vokalkaraktärsdrag.

5. Sammanfattning och framtida forskning

I den här studien har vi undersökt den interdialektala variationen i de långa slutna vokalerna /i: y: u: u:/ i centralsvenska, estlandssvenska och finlandssvenska genom att analysera de första två DCT-koefficienterna hos de första tre formanternas frekvenser i 368 vokaltokens.

VI

Vi hittade interdialektala skillnader i samtliga sex undersökta akustiska mått samt i alla fyra vokalkategorier. Den dialektala variationen begränsas till enbart F_1 - och F_3 -dimensionen i /i:/ och /y:/, medan variationen i /u:/ och /u:/ till en stor grad framträder i F_2 -dimensionen. De huvudsakliga särskiljande dragen hos de finlandssvenska slutna vokalerna visade sig vara en mer sluten realisation av /i:/ och /y:/ samt även en mer bakre realisation av /u:/ som tidigare beskrivits i Asu m.fl. (2009) och Kuronen (2000). Framträdande drag hos de slutna vokalerna i centralsvenskan är en mer främre realisation av /u:/ jämfört med estlands- och finlandssvenskan, samt en högre grad av rak formantförändring i vokalrymden, speciellt i /u:/. Vad gäller estlandssvenskan är det mest utmärkande draget hos dess slutna vokaler avsaknaden av /y:/, och våra resultat antyder att estlandssvenskan i många avseenden ligger mellan centralsvenskan och finlandssvenskan.

I framtida studier planeras en jämförelse av vokalsystemen hos de tre dialekterna. Ytterligare forskning skulle potentiellt kunna besvara ett antal frågor som här lämnats obesvarade, framförallt vad gäller den förvånansvärt slutna realisationen av finlandssvenskt /i:/ och /y:/, den mer bakre realisationen av finlandssvenskt /u:/, och vikten av de interdialektala skillnader som observerats här i kontexten av ett helt vokalsystem.

Referenser

- Asu, Eva Liina, Susanne Schötz & Frank Kügler 2009. The acoustics of Estonian Swedish long close vowels as compared to Central Swedish and Finland Swedish. *Proceedings of Fonetik 2009*, Stockholm, s. 54–59.
- Bates, Douglas, Martin Mächler, Ben Bolker & Steve Walker 2015. Fitting Linear Mixed-Effects Models Using lme4. *Journal of Statistical Software* 67(1), s. 1–48.
- Boersma, Paul & David Weenink 2017. *Praat: doing phonetics by computer* (Version 6.0.25) [Datorprogram]. <<http://www.praat.org/>>.
- Bruce, Gösta, Claes-Christian Elert, Olle Engstrand & Anders Eriksson 2001. Phonetics and phonology of the Swedish dialects – a project presentation and a database demonstrator. *Proceedings of ICPhS 99*, San Francisco, s. 321–324.
- Dhana, Klodian 2016. *Identify, describe, plot, and remove outliers from the dataset* [Blog post]. <https://www.r-bloggers.com/identify-describe-plot-and-remove-the-outliers-from-the-dataset/>.
- Elert, Claes-Christian 2000. *Allmän och svensk fonetik*. Stockholm: Norstedts.
- Escudero, Paola, Paul Boersma, Andréia Rauber & Ricardo Bion 2009. A cross-dialect description of vowels: Brazilian versus European Portuguese. *Journal of the Acoustical Society of America* 126, s. 1379–1393.
- Ewald, Otto 2016. The Estonian Swedish diphthongs /ai au oi ui/: Acoustic characteristics and cross-dialectal variation. Masteruppsats. Språk- och litteraturcentrum, Lunds universitet, Lund.
- Fant, Gunnar, G. Henningson & U. Stålhammar 1969. Formant Frequencies of Swedish Vowels. *STL-QPSR* 4, s. 26–31.
- Fox, Robert & Ewa Jacewicz 2009. Cross-dialectal variation in formant dynamics of American English vowels. *Journal of the Acoustical Society of America* 126, s. 2603–2618.
- Hillenbrand, James M., Michael J. Clark & Terrance M. Nearey 2001. Effects of consonant environment on vowel formant patterns. *Journal of the Acoustical Society of America* 109, s. 748–763.
- Kuronen, Mikko 2000. Vokalluttalets akustik i sverigesvenska, finlandsvenska och finska. Doktorsavhandling. Jyväskylän universitet, Jyväskylä, Finland.
- Kuznetsova, Alexandra, Per Bruun Brockhoff & Rune Haubo Bojesen Christensen 2014. lmerTest: Tests for random and fixed effects for linear mixed effect models (lmer objects of lme4 package). R package version 2.0-6. <<http://CRAN.R-project.org/package=lmerTest>>.

- Ladefoged, Peter & Ian Maddieson 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Oxford, Storbritannien: Blackwell.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. Estlandssvenskarnas språkförhållanden. 3A*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lenth, Russell V. 2016. Least-Squares Means: The R Package lsmeans. *Journal of Statistical Software* 69(1), s. 1–33.
- Malmberg, Bertil 1966. *Nyare fonetiska rön och andra uppsatser i allmän och svensk fonetik*. Lund: Gleerups.
- Mayr, Robert & Hannah Davies 2011. A cross-dialectal acoustic study of the monophthongs and diphthongs of Welsh. *Journal of the International Phonetic Association* 41(1), s. 1–25.
- Nearey, Terrance M. & Peter F. Assmann 1986. Modeling the role of inherent spectral change in vowel identification. *Journal of the Acoustical Society of America* 80, s. 1297–1308.
- R Core Team 2016. *R: A language and environment for statistical computing* [Datorprogram]. R Foundation for Statistical Computing, Wien, Österrike. <<https://www.R-project.org/>>.
- Riad, Tomas 1997. *Svenskt fonologikompendium*, Stockholm: Stockholms universitet.
- Tiberg, Nils 1962. Estlandssvenska språkdrag. *Estlandssvenskarnas folkliga kultur* 6. Uppsala och Köpenhamn: Acta Academiae Regiae Gustavi Adolphi 38.
- Tukey, John W. 1977. *Exploratory data analysis*. Reading, Pennsylvania: Addison-Wesley.
- Watson, Catherine I. & Jonathan Harrington 1999. Acoustic evidence for dynamic formant trajectories in Australian English vowels. *Journal of the Acoustic Society of America* 106, s. 458–468.
- Williams, Daniel & Paola Escudero 2014. A cross-dialectal acoustic comparison of Northern and Southern British English vowels. *Journal of the Acoustic Society of America* 136, s. 2751–2761.

Estlandssvenska ordaccenter

Susanne Schötz & Eva Liina Asu

1. Inledning

Svenskan är välkänd för sin tonala fonologiska ordaccentdistinktion vilken signaleras fonetiskt genom en timingskillnad i grundtonskurvan: ord med Accent 1 utmärks av en tidigare F0-topp än ord som har Accent 2 (t.ex. Gårding 1977, Riad 2006, Bruce 1977). Bruce (1977) visade att även antalet tonala prominensnivåer spelar stor roll. Svenska dialekter delas därför in i två grupper baserade på om de tydligt skiljer mellan fokal och icke-fokal accentuering. De centralsvenska, dvs. de östmellansvenska (till exempel stockholmska) och västmellansvenska (till exempel göteborgska) dialekterna har två prominensnivåer, och uttalar fokal accentuering med en extra tontopp. Övriga varieteter realiserar istället fokal accent med en större tonal gest, men utan extra tontopp.

Hur de tonala mönstren i ordaccenterna realiseras varierar mycket både mellan olika regionala varieteter av svenska, och mer generellt inom det geografiska område där de skandinaviska språken talas. Ordaccentdistinktionen saknas till exempel helt i mer perifera varieteter, såsom i färöiska, isländska, viss syddanska, i finnmarksnorska dialekter samt i västnorska varieteter runt Bergen (t.ex. Kristoffersen 2007: 234-235). Även de flesta finlandssvenska dialekterna saknar ordaccentdistinktion. Undantaget är västra Nyland, där det förekommer ett två-accentssystem liknande det som finns i centralsvenska (Selenius 1972, 1978).

Föreliggande studie undersöker om det finns någon ordaccentdistinktion i estlandssvenska, som inte brukar inkluderas i skandinaviska accenttypologier.

Huruvida de estlandssvenska dialekterna har någon ordaccentdistinktion har tidigare inte undersökts akustiskt-fonetiskt, förutom i en studie av Schötz & Asu (2013), som dock fokuserade på ordaccenter i sammansatta ord. I traditionella beskrivningar sägs estlandssvenskan ha endast en ordaccenttyp (se t.ex. Haugen 1976). Man tror dock att estlandssvenskan ursprungligen hade en skillnad mellan Accent 1 och Accent 2 (Lieberman 1982: 201), även om Lagman (1979: 39) är tveksam om det fanns i alla estlandssvenska dialekter. Den ursprungliga ordaccentdistinktionen skall ha gått förlorad på grund av

kontakter med estniskan (Lagman 1979: 38). Men det kan även vara möjligt att ordaccentdistinktionen aldrig funnits i estlandssvenska som i färöiska och isländska där den troligen inte utvecklades enligt Bye (2004).

Enligt de flesta tidigare fonetiska beskrivningar av estlandssvenska och även enligt den generella skandinaviska tonaccenttypologin anses alltså estlandssvenskan sakna ordaccenter. Schötz & Asu (2013) undersökte F0-mönster i korta och långa sammansättningar i estlandssvenska och fann att de tonala mönstren uppvisar störst likheter med finlandssvenska, som också saknar ordaccentdistinktion. Därför förväntar vi i föreliggande studie ej heller hitta fonetiska skillnader mellan enkla tvåstaviga Accent 1- och Accent 2-ord i estlandssvenska. Möjligen skulle vi kunna hitta spår av olika tonala mönster i de båda ordaccenternas realisering, liknande dem som funnits i den finlandssvenska Närpesdialekten (Svärd 2001).

Studien är indelad i två delar. Den första beskriver Delstudie 1, i vilken de tonala mönstren undersöks i lästa och spontana huvudbetonade ord med eller utan fokal accent, det vill säga de två prominensnivåer där ordaccentdistinktionen normalt signaleras. I den andra delen beskrivs Delstudie 2, där ett mer kontrollerat material, bestående av (nästan) minimala par undersöktes.

VII

2. Delstudie 1

2.1 Material

Fem kvinnliga och fyra manliga äldre talare från det estlandssvenska dialektområdet Ormsö-Nuckö-Rickul spelades in i tysta miljöer i fält mellan 2008 och 2014. Inspelningsutrustningen bestod av antingen en bärbar Sony DAT-bandspelare TCD-D8 eller en Roland R-09HR WAVE/MP3-inspelare, båda med en Sony kondensatormikrofon (mygga) ECM-T140. Tre olika talstilar spelades in:

1. lästa ord i den estlandssvenska rrammeningen *Jag sade _ åter* /ja: sa: _ o:ter/ ('Jag sade _ igen'),
2. spontana dialoger, och
3. isolerade ord tagna från anpassad ordlista som använts för andra svenska dialekter i det svenska dialektprojektet SweDia 2000 (Engstrand m.fl. 1997).

Några talare deltog i flera inspelningssessioner. Från dessa inspelningar extraherades totalt 51 lästa, 198 spontana, och 83 eliciterade isolerade ord för vidare analys. Tabell 1 visar antal talare och antal undersökta Accent 1- respektive Accent 2-ord för varje talstil.

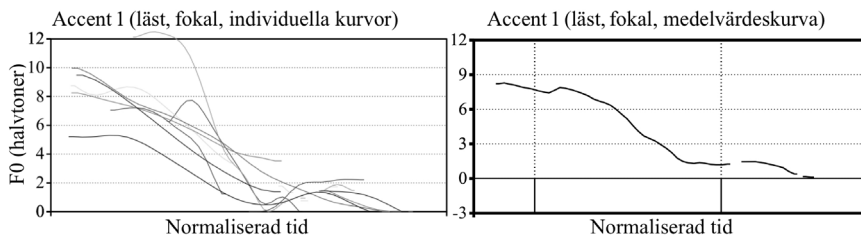
TABELL 1: *Antal talare samt antal ord med Accent 1 och Accent 2 för de tre talstilarna i det material som analyserades i Delstudie 1 (antal fokala ord inom parentes).*

Talstil	Talare	Accent 1-ord	Accent 2-ord
Läst	7	20 (8)	31 (8)
Spontant	2	88 (32)	110 (45)
Eliciterat	7	40 (40)	43 (43)

2.2 Analysmetod

Alla ljudfiler samplades ursprungligen med 44.1 kHz, 16 bitar, och samplades sedan ner till 16 kHz. Grundtonsanalysmetoderna, som implementerades i talanalysprogrammet Praat (Boersma & Weenink 2015) som ett antal skript, har tidigare använts för att studera prosodisk variation i svenska (t.ex. Schötz, Bruce & Segerup 2011, Schötz m.fl. 2012, Schötz & Asu 2013). Materialet segmenterades manuellt genom att segmentgränser placerades vid varje vokals onset (ansats). Sedan togs individuella F0-kurvor fram och varje kurva kontrollerades manuellt, då automatisk F0-analys ofta innehåller fel. För att underlätta jämförelser mellan talare normaliserades kurvorna genom att vi placerade varje kurvas F0-minimum till 0 halvtoner (st.). Därefter skapades medelvärdeskurvor för varje talstil genom att vi beräknade medelvärdet för F0 i 100 jämnt fördelade punkter i varje testord. Figur 1 visar ett exempel (i det här fallet för läst tal) på individuella F0-kurvor och deras motsvarande medelvärdeskurva.

Först jämfördes medelvärdenas tonala mönster för varje talstil. Då vi inte fann någon tydlig skillnad mellan Accent 1 och Accent 2 skapades dessutom ytterligare F0-medelvärdeskurvor för varje talstil, men nu bara med de testord som av en av författarna i en auditiv analys bedömdes ha fokal accent, och alltså tydligare borde signalera ordaccent, antingen med en större tonal gest eller med två tontoppar.

FIGUR 1: *Exempel på individuella och medelvärdes-F0 kurvor för læst tal (de vertikala linjerna markerar vokalernas onsets).*

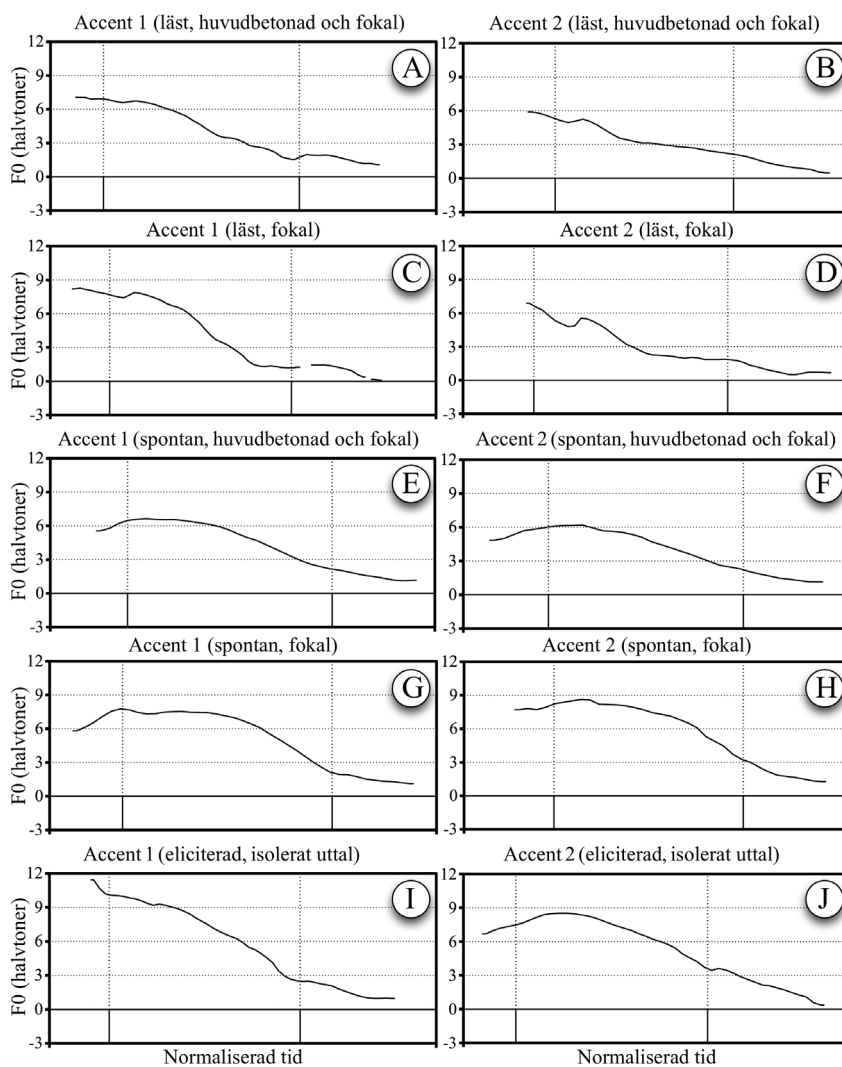
2.3 Resultat och diskussion

Figur 2 visar genomsnittliga F0-kurvor för huvudbetonad och fokal Accent 1 och Accent 2 i de tre talstilarna. F0-kurvorna för de læsta orden (diagram A-D i figur 2) uppvisar alla en tidig F0-topp nära första vokalens onsets följt av ett fall genom resten av ordet. Kurvorna för de huvudbetonade och fokala orden liknar varandra, men en något senare tontopp kan observeras i Accent 2.

Även för de spontana orden (diagram E–H i figur 2) är F0-kurvorna väldigt lika, utan tydlig skillnad mellan huvudbetonad och fokal Accent 1 och Accent 2. Slående är dock att de spontana orden har en något senare tontopp och följande fall jämfört med de læsta orden. En möjlig förklaring till detta är att de læsta orden ofta uttalades med långsammare talhastighet med följd att de tonala målen uppnåddes med större precision.

För de eliciterade isolerade orden (diagram I–J i figur 2) syns en tydlig skillnad mellan ordaccenterna: tontoppen är senare i Accent 2 än i Accent 1. Kurvan för Accent 1 inleds med en tidig topp som föjs av ett fall genom hela ordet, med en tendens till en tonal lågplåtå efter den andra vokalens onsets mot slutet av kurvan. För Accent 2 fortsätter F0 att stiga efter den första (betonade) vokalens onsets, för att sedan falla i resten av ordet. Intressant är att det tonala mönstret för de eliciterade Accent 1-orden (diagram I i figur 2) är ganska likt mönstret för læst tal (diagram A och C i figur 2), medan F0-kurvan för de eliciterade Accent 2-orden mer liknar de tonala mönstren i de spontana orden (diagram E–F i figur 2).

Att det inte finns någon skillnad i de tonala mönstren mellan de huvudbetonade och de fokala orden tyder på att estlandssvenska inte gör någon skillnad mellan fokala och icke-fokala ordaccenter. I detta avseende verkar alltså estlandssvenska vara en typisk perifer variant av svenska till skillnad från de centrala varieteterna väst- och östmellansvenska som båda uppvisar tvåtoppiga tonala mönster i fokal position, men entoppiga mönster i icke-fokal position (se figur 4, jfr. Bruce 1977).

FIGUR 2: *F0*-kurvor (medelvärden) för läst, spontan och eliciterat tal (de vertikala linjerna markerar vokalernas onsets).

Likheten i *F0*-kurvorna för Accent 1- och Accent 2-orden i läst och spontan tal (diagram A–H i figur 2) indikerar att estlandssvenska saknar ordaccentdistinktion i enkla ord. Att det ändå fanns en skillnad i timing mellan de två ordaccenterna i de eliciterade orden ledde till att vi utförde ytterligare en studie med ett mer kontrollerat material.

3. Delstudie 2

3.1 Material

Tre kvinnliga och tre manliga äldre talare av Ormsö-Nuckö-Rickul-dialekterna spelades in 2015 under liknande förhållanden som Delstudie 1 med en Roland R-09HR WAVE/MP3 inspelare och en Sony kondensatormikrofon-mygga ECM-T140. Det lästa materialet bestod av tio tvåstaviga enkla ord med betoning på den första stavelsen. Orden utgör minimala par i de flesta svenska dialekter och har en fonologisk skillnad endast i den tonala realiseringen av ordaccenterna:

/ˈanden/ – /ˈänden/
/ˈjuːden/ – /ˈjüden/
/ˈpoːlen/ – /ˈpöːlen/
/ˈtanken/ – /ˈtänken/
/ˈtømten/ – /ˈtòmten/.

VII

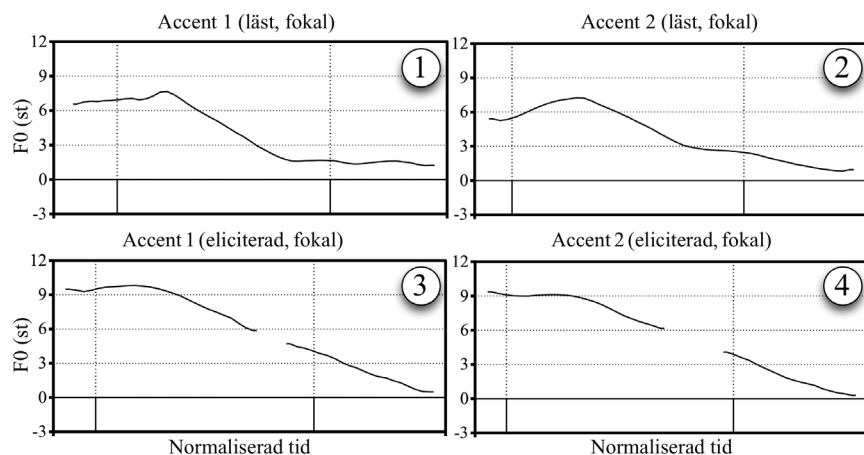
Orden presenterades i fokal position av en rammning *Jag sade _ åtur /jaː saː _ oːter/* ('Jag sade _ igen'). Dessutom eliciterades samma tio ord från samma sex talare med hjälp av kort med bilder. Från några talare eliciteras även ett par ord som inte utgjorde minimala par, såsom /ˈskalːen/ och /ˈtømːen/. Varje testord uttalades bara en gång. En av författarna lyssnade noga på inspelningarna och valde ut de ord som uttalats med tydlig fokal accent för vidare analys, vilket innebär att antalet ord per talare varierar något. Totalt analyserades från sex talare 20 lästa Accent 1-ord och 31 Accent 2-ord samt 40 eliciterade Accent 1-ord och 43 Accent 2-ord.

3.2 Analysmetod

De metoder som använts i Delstudie 1 användes även i Delstudie 2. För varje talstil genererades medelvärdeskurvor som sedan jämfördes.

3.3 Resultat och diskussion

Figur 3 visar F0-medelvärdeskurvor för Accent 1 och Accent 2 i läst och eliciterat tal.

FIGUR 3: *F0*-kurvor (medelvärden) för läst och eliciterat tal (de vertikala linjerna markerar vokalernas onsets).

Figur 3 visar att det inte finns någon skillnad i de tonala mönstren för Accent 1 och Accent 2 i vare sig de lästa eller eliciterade orden. De lästa orden (diagram 1 och 2 i Figur 3) utmärks av en *F0*-stigning med en tontopp ungefär en tredjedel in i det mellersta segmentet (segmentet mellan de båda vokalernas onsets som markerats med vertikala linjer i diagrammen). Tontoppen följs sedan av ett tonalt fall samt en låg platå före den andra vokalens onsets. I de eliciterade orden (diagram 3 och 4 i Figur 3) inleds *F0*-kurvan med en högplatå, och faller sedan genom resten av ordet. Det är föga troligt att de här små skillnaderna i den tonala realiseringen av ordaccenterna i de olika talstilarna uppfattas som olika accenter.

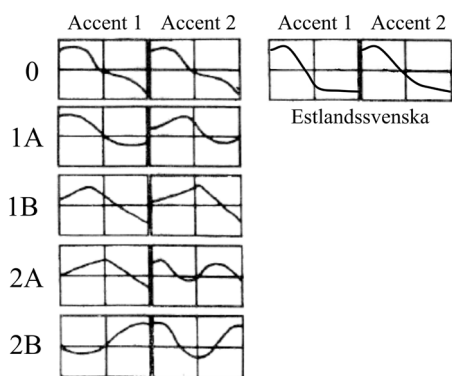
VII

4. Generell diskussion

Resultaten från Delstudie 1 och Delstudie 2 tyder på att det inte finns någon tonal skillnad mellan Accent 1 och Accent 2 i estlandssvenska. Den skillnad i timing som hittades mellan Accent 1 och Accent 2 i Delstudie 1 behöver studeras ytterligare innan vi kan dra några generella slutsatser om möjliga spår av en tidigare ordaccentdistinktion. De observerade mindre skillnaderna i timing mellan de olika talstilarna är inte helt enkla att förklara. Några av skillnaderna kan bero på att olika slags talmaterial användes, eller att det manus som användes för att spela in materialet skiljde sig åt något i de två delstudierna. Eftersom våra talare var få och äldre hade vi en del svårigheter att elicitera de olika prominensnivåerna (fokal respektive icke-fokal) för samtliga testord

och att samla in tillräckligt mycket material för våra analyser. Dessutom kan mikroprosodiska effekter av den varierande konsonantkontexterna i orden ha påverkat resultaten. Flera av talarna finns dock representerade i båda delstudierna, och inspelningssituationerna och prominensnivåerna bedömdes som likvärdiga i de två delstudierna.

Figur 4 visar de fem ordaccenttyperna i svenska, det vill säga hur de ordaccenterna varierar i F0 mellan fem regionala varieteter för lästa ord med fokal accent enligt Gårding (1977), samt även hur ordaccenternas tonala mönster ser ut för estlandssvenska baserat på det jämförande materialet i föreliggande studie.

FIGUR 4: Svenska ordaccenttyper enligt Gårding (1977) samt den estlandssvenska accenttypen (Typ 0: finlandssvenska, 1A: sydsvenska, 1B: dalabergslagska samt gotländska, 2A: östmellansvenska/sveamål, 2B: västmellansvenska (götamål)).

Estlandssvenskan kan placeras in som en ordaccenttyp 0 bredvid de finlandssvenska dialekterna, eftersom båda har liknande tonala kurvor för Accent 1 och Accent 2. Ytterligare noggranna jämförelser krävs dock för att placera in estlandssvenska i den svenska intonationstypologin. I de här studierna undersöktes endast de estlandssvenska dialekter som talas i Ormsö-Nuckö-Rickulområdet. Då det förekommer dialektal variation även inom det estlandssvenska dialektområdet (Lagman 1979), är det möjligt att de tonala mönstren är annorlunda i andra estlandssvenska dialekter. Detta måste undersökas närmare i framtida studier medan det fortfarande finns talare av estlandssvenska dialekter att spela in.

5. Slutsats

Trots en del smärre skillnader i den tonala realiseringen av Accent 1 och Accent 2 drar vi slutsatsen att estlandssvenskan saknar ordaccentdistinktion. Resultaten stödjer tidigare beskrivningar av estlandssvenska såväl som den generella skandinaviska tonala accenttypologin, i vilken de mer perifera varieteterna saknar ordaccentdistinktion. Den mindre skillnad i timing som hittades i det eliciterade materialet i Delstudie 1 skulle möjligtvis kunna peka på spår från en tidigare accentdistinktion.

Referenser

- Boersma, Paul & David Weenink 2015. *Praat: Doing phonetics by computer* [Datorprogram] Ver. 5.4.01, hämtad från www.praat.org/
- Bruce, Gösta 1977. *Swedish Word Accents in Sentence Perspective*. Lund: Gleerup.
- Bruce, Gösta 2007. Components of a prosodic typology of Swedish intonation. I: Riad, Tomas & Carlos Gussenhoven (eds), *Tones and Tunes*, Vol. 1. Berlin: Mouton de Gruyter, 113–146.
- Bruce, Gösta & Eva Gårding 1978. A prosodic typology of Swedish dialects. In: Gårding, Eva, Gösta Bruce & Robert Bannert (eds), *Nordic Prosody: Papers from a symposium. Travaux de l'Institut e Phonétique de Lund*, Vol. 13. Lund: Lund University, 219–228.
- Bye, Patrik 2004. *Evolutionary typology and Scandinavian pitch accent*. Ms. University of Tromsø (<http://www.hum.uit.no/a/bye/Papers/pitch-accent-kluw.pdf>)
- Engstrand, O., Robert Bannert, Gösta Bruce, Claes-Christian Elert & Anders Eriksson 1997. Phonetics and phonology of Swedish dialects around the year 2000: a research plan. Papers from *FONETIK 98*, PHONUM, Reports in Phonetics 4. Department of Philosophy and Linguistics, Umeå University, 97–100.
- Gårding, Eva 1977. *The Scandinavian word accents*. Lund: Gleerup.
- Haugen, Einar 1976. *The Scandinavian languages: An introduction to their history*. London: Faber & Faber.
- Kristoffersen, Gjert 2007. *The Phonology of Norwegian*. Oxford: Oxford University Press.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*, Vol. 3A. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.

- Liberman, Anatoly 1982. *The Scandinavian Language*, Vol. 1, Germanic accentology. University of Minnesota: University of Minnesota Press.
- Riad, Tomas 1998. The origin of Scandinavian tone accents. *Diachronica* 15, 63–98.
- Riad, Tomas 2006. Scandinavian accent typology. *Sprachtypologie und Universalienforschung* 59(1), 36–55.
- Schötz, Susanne, Gösta Bruce & My Segerup 2011. *Dialektal variation i svensk ordmelodi – sammansatta ord*. Svenskans beskrivning, Vol. 31. Institutionen för språkstudier, Umeå universitet, 314–326.
- Schötz, Susanne, Gösta Bruce, My Segerup, Jonas Beskow, Joakim Gustafson, Björn Granström 2012. Regional varieties of Swedish: Models and synthesis. In: Niebuhr, Oliver (ed), *Prosodies – context, function, communication* Berlin/New York: de Gruyter, 119–134.
- Schötz, Susanne & Eva Liina Asu 2013. An acoustic study of accentuation in Estonian Swedish compounds. I: Asu, Eva Liina & Pärtel Lippus (eds), *Nordic Prosody: Proceedings of the XIth Conference, Tartu 2012*. Frankfurt am Main: Peter Lang, 343–352.
- Selenius, Ebba 1972. *Västnyländsk ordaccent*. Studier i nordisk filologi, Vol. 59. Helsingfors.
- Selenius, Ebba 1978. Studies in the development of the 2-accent system in Finland-Swedish. I: Gårding, Eva, Gösta Bruce & Robert Bannert (eds), *Nordic Prosody: Papers from a symposium*. Lund: Lund University, 229–236.
- Svärd, Nina 2001. Word accents in the Närpes dialect: Is there really only one accent? *Proceedings of Fonetik 2001*. Department of Linguistics, Lund University 49, 160–163.

Ingan kast sto tomor. Attributiv och predikativ kongruens i nuckömålet

Ida Västerdal

1. Bakgrund och syfte

I standardsvenska kongruerar ett adjektiv med genus och numerus hos det ord som det beskriver. Adjektivets form är densamma både i attributiv och i predikativ position i satsen: *en grön buss – en buss är grön; ett grönt hus – ett hus är grönt; två gröna bussar – två bussar är gröna; två gröna hus – två hus är gröna.* Danska och norska följer samma princip, men med pluraländelsen *-e*, likaså isländska och färöiska, dock med fler ändelser. Lyfter man blicken och tittar på de andra germanska språken ser man att detta är något som utmärker de nordiska språken från de övriga, då adjektiv inte kongruensböjs i både attributiv och predikativ ställning i något annat germanskt språk (se avsnitt 2). Av äldre litteratur (Danell 1905–1934; Lagman 1971; Lagman 1979) framgår att estlandssvenska utmärker sig i det här avseendet, eftersom flera estlandssvenska mål uppges skilja på attributiv och predikativ funktion med olika ändelser. Särskilt intressant är dialekten på Nuckö, en halvö på Estlands nordvästra kust, i vilken detta lär förekomma både i singular och i plural (Danell 1905–1934:241; Lagman 1971:204; Lagman 1979:67f). På nuckömål heter det exempelvis *än nīan bāt* 'en ny båt' men *bātn ä nīor* 'båten är ny', uppger Danell (1905–1934:241). Som rubriken till den här artikeln visar – *ingan kast sto tōmor* 'ingen fågelholk stod tom' – tycks denna böjning gälla även pronomen (den attributiva ändelsen *-an* i pronomenet *ingan* står i kontrast till den predikativa *-or* i *tōmor*). Dessvärre har ingen systematisk undersökning av adjektivböjningen i de estlandssvenska dialekterna genomförts och än mindre vet vi om den morfologiska strukturen hos andra ordklasser med både attributiv och predikativ funktion, som adjektiviska pronomen. En mycket kortfattad morfologisk översikt från de olika dialektområdena ges av Lagman (1979), och Brunberg (2015) har sammanställt en mer detaljerad beskrivning av samtliga ordklassers böjning i nuckömålet utifrån äldre undersökningar, framför allt Danell (1905–1934). Dessa tidigare studier antyder att den morfologiska dis-

tinktionen mellan attribut och predikativ också finns hos adjektiviska pronomen, particip och räkneord, åtminstone i nuckömålet, men beskrivningen av böjningsparadigmen är inte fullständig.

Om den estlandssvenska morfologiska markeringen av attribut och predikativ kan bekräftas skulle det vidga vår kunskap om vilken variation som rymms inom det germanska språkområdet och vi skulle behöva ompröva vår uppfattning om principer för predikativ kongruens. Dessutom skulle det kunna utgöra grunden för studier och diskussion om språkförändring generellt och svenska språkets utveckling i synnerhet. I den här undersökningen kommer jag därför att pröva tidigare beskrivningar av nuckömålets ordböjning mot det faktiska språkbruket, med särskilt mål att undersöka om det finns genuskongruens både attributivt och predikativt. Samtliga ordklasser som förekommer både attributivt och predikativt inkluderas – adjektiv, particip, adjektiviska pronomen och räkneord – med huvudvikt på adjektivböjningen, eftersom denna enligt äldre formläror utgör mönster för de övriga. Materialet för undersökningen är dock för litet för att en hel kartläggning av böjningsparadigmen ska låta sig göras och den bör därför betraktas som en pilotstudie. Min förhoppning är ändå att kunna få tillräckligt med svar för att den ska kunna utgöra underlag för framtida studier av estlandssvensk morfologi och syntax.

I avsnitt 2 ges en kort översikt av adjektivböjningen inom det germanska språkområdet, därefter följer avsnitt 3 om metod och material för undersökningen. Resultaten av studien presenteras i avsnitt 4, och i avsnitt 5 diskuteras hur den särskilda ordböjningen i nuckömålet kan ha utvecklats. Jag kommer där att presentera ett förslag på hur utvecklingen kan ha gått till.

VIII

2. Adjektivisk kongruensböjning i germanska språk

I detta avsnitt ges en kort översikt av kongruensböjning hos adjektiv inom det germanska språkområdet. Jag har begränsat framställningen till denna ordklass dels av utrymmesskal, dels för att adjektiven är mitt primära fokus i undersökningen.

Svenska och flera andra germanska språk har s.k. stark och svag adjektivböjning. Den starka formen uttrycker indefinitet, t.ex. *en grön buss*, *ett grönt hus*, *gröna bussar/hus*, och den svaga formen uttrycker definitet, t.ex. *den gröna bussen*, *det gröna huset*, *de gröna bussarna/husen*. Ändelserna i den starka böjningen är i regel följande: \emptyset (singular utrum), *-t* (singular neutrum) och *-a* (plural utrum och neutrum), medan den svaga formen har ändelsen *-a* för alla genus och numerus. Stark adjektivböjning förekommer både attributivt och predikativt, men svag böjning endast attributivt (SAG 2:208).

Vikner (2001) har jämfört kongruensböjning hos adjektiv i de germanska och romanska standardspråken och kategoriserat språken i tre grupper: de som har kongruensböjning i både attributiv och predikativ position (nordiska språk, romanska språk), de som har kongruensböjning attributivt men inte predikativt (frisiska, jiddisch, tyska, nederländska) och de som helt saknar kongruensböjning (afrikaans, engelska). Exempel (1) illustrerar adjektivböjningen i tyska, som således har genuskongruens vid singulara ord i attributiv funktion (1a), men inte predikativ (1b), och en genusoberoende pluraländelse attributivt (1c), men ändelselös predikativ form (1d). Exempel (2) visar att engelska helt saknar kongruensböjning. (Exempel ur Vikner 2001:399ff.)

- (1) a. ein grüner Bus 'en grön buss', ein grünes Haus 'ett grönt hus'
 b. Ein Bus/Haus ist grün. 'En buss/ett hus är grönt.'
 c. zwei grüne Busse/Häuser 'två gröna bussar/hus'
 d. Zwei Busse/Häuser sind grün. 'Två bussar/hus är gröna.'
- (2) a. a green bus/house 'en grön buss/ett grönt hus'
 b. One bus/house is green. 'En buss/ett hus är grön(-t).'
 c. two green buses/houses 'två gröna bussar/hus'
 d. Two buses/houses are green. 'Två bussar/hus är gröna.'

Går man utanför standardspråken och ser till dialekterna inom det nordiska språkområdet blir bilden något mer varierad. I regionalt nordsvenskt tal-språk saknas ofta kongruensböjning i plural hos adjektiv och particip predikativt och pluralen blir då lika med stammen: *Hästarna är klok* (SAG 2:209). Enligt Dahlstedt & Ågren (1980:268), som ger en översiktlig formlära för övre Norrlands folkmål, är de oböjda plurala predikativen ett nordskandinaviskt fenomen som inte bara finns i norra Sverige utan också i Nordnorge och Österbotten i Finland. Vangsnes & Åfarli (2016) ger följande exempel som illustrerar adjektivböjningen i flera nordnorska dialekter, i vilka de plurala adjektiven liksom i nordsvenska dialekter förlorar pluraländelsen när de står predikativt (jämför 2c och 2d).

- (2) a. ein stor bil, ei stor ferje, eit stort hus
 b. Bilen/ferja er stor, huset er stort.
 c. store bilar/ferjer, store hus
 d. Bilane/ferjene/husa er stor.

Sydösterbottniska har utöver oböjd predikativ i plural också oböjd singular i maskulinum och femininum predikativt. Därmed uppstår en kontrast mot de singulara maskulina och feminina adjektivattributen som åtminstone i traditionell sydösterbottniska har genuskongruens i singular (Ivars 2010:109ff). Följande exempel på närpesmål är från Ivars (2010).

- (3) a. en *stør(an) goðL* 'en stor gård', en *stør(on) stug* 'en stor stuga', e *stort hus*
'ett stort hus'
- b. *GoðLin/stugon* je *stør*. 'Gården/stugan är stora.', *Huse* je *stort*. 'Huset är stort.'
- c. *stør(a) goðLar/stugår/husär* 'stora gårdar/stugor/hus'
- d. *GoðLan/stugår/husen* je *stør*. 'Gårdarna/stugorna/husen är stora.'

Inom det estlandssvenska språkområdet tycks det finnas variation i adjektivböjningen, men eftersom det inte har gjorts några morfologiska undersökningar om någon annan varietet än nuckömålet baseras detta påstående på de iakttagelser som Lagman (1979:67ff) mycket fåordigt omtalar. Lagman hävdar att genuskongruens finns i singular i samtliga estlandssvenska dialekter, möjligen undantaget nargömålet, men att det endast är i nucködialekten som olika former för attribut och predikativ används konsekvent. Vidare menar han att samtliga har oböjda plurala attribut men att alla utom dialektområdet Vippal/Korkis har särskilda ändelser för pluraler i predikativ ställning, i flera fall med genuskongruens (Lagman 1979:67ff). Hur adjektivböjningen ser ut i runömålet framgår inte av Lagmans översikt, men den har i ett äldre stadium beskrivits av Vendell (1884). Vendell menar att adjektiven har olika ändelser beroende på ordets stamtillhörighet och att den kontrast som i vissa stammars paradigm finns mellan attributiv och predikativ form inte är lika fullkomlig på Runö som i nucködialekten (Vendell 1884:66).

Utifrån denna beskrivning av de germanska språken kan två påståenden göras: För det första, kongruensböjning förekommer antingen både attributivt och predikativt eller bara attributivt, men aldrig bara predikativt. För det andra, bland de språk som har kongruens i bägge positioner finns en överensstämmelse mellan den attributiva och den predikativa formen. Estlandssvenska, eller åtminstone nuckömålet, tycks dock bryta mot dessa typologiska generaliseringar.

3. Metod och material

För att studera kongruensböjningen i nucköålet har jag använt tolv texter skrivna på dialekten, sammanlagt omfattande uppskattningsvis 16 000 ord. Materialet består av åtta skrivna berättelser, tre dikter och ett transkriberat samtal och inkluderar nio olika språkbrukare. Inget särskilt urval har här gjorts, jag har helt enkelt använt det material som jag har haft tillgång till. Alla texter utom en är hämtade ur Lagman (1990); denna text är från den s.k. kattkorpusen, sammanställd av Östen Dahl.¹ Samtliga exempel på nuckösmål i den här artikeln kommer från detta material, om inget annat anges, och översättningarna till standardsvenska har jag gjort baserat på textförfattarnas friare översättningar. I dialektproven återges den stavning som författarna har använt, vilket gör att stavningen inte är helt konsekvent. Jag har också valt att behålla längdmarkering på vokal (i punktuppställning markerat med kursiv och i löpande text med makron) och s.k. tjockt / (skrivet med versal).

Ur texterna har jag excerperat samtliga adjektiv, particip, adjektiviska pronomen och räkneord, baserat på Brunbergs (2015) uppgifter om vilka ordklasser eller ordtyper som har morfologisk markering av attributiv och predikativ funktion. Samtliga excerperade ord har sorterats utifrån syntaktisk funktion – attributiv eller predikativ – och efter deras genus och numerus. Till adjektiviska pronomen hör de possessiva pronomina, men dessa har jag valt att utesluta ur undersökningen eftersom distinktionen mellan attribut och predikativ i många böjningsformer inte är morfologisk utan fonetisk, enligt Brunbergs beskrivning (2015:18), på så vis att det är slutkonsonantens (och möjligen också stamvokalens) längd som särskiljer funktionerna, t.ex. attributivt *mit* och predikativt *mitt*. Då underlaget för den här undersökningen är skriven text, utan tillförlitliga principer för att återge kvantitet, finner jag det inte lämpligt att inkludera de possessiva pronomina. Likaså har jag uteslutit de demonstrativa pronomina *han/hån/hel/täl/tår/tåm* motsvarande standardsvenskt *den/det/de där* eftersom de inte kongruerar med huvudordet på morfologisk nivå, utan lexikal.

Under arbetets gång har det visat sig att predikativ användning av pronomen och räkneord är i det närmaste obefintlig i materialet. Jag har därför utvidgat urvalet till att också inkludera substantivisk användning av dessa ordklasser, d.v.s. när de står självständigt som t.ex. subjekt eller objekt i satsen, eftersom de enligt Brunberg (2015:17ff) bör ha samma form i dessa

1 Kattkorpusen är en elektronisk korpus som består av översättningar av Rut ”Puck” Olssons barnböcker *Mumunes Masse* ’mormors katt’ och *Mier um Masse* ’mer om Masse’ till ca 50 svenska dialekter (se Dahl 2015:8).

funktioner som predikativt. Det bör således ge en föraning om den predikativa formen.

Vissa ordklasser är mer frekventa än andra i språket och likaså är förekomsten av vissa genus och numerus högre än andra. Det märks särskilt i ett litet material som detta, och påverkar möjligheten att dra slutsatser av resultaten. Fördelningen av olika böjningskategorier inom ordtypen kommenteras därför i samband med resultatredovisningen av varje ordklass. Adjektiv är med god marginal den vanligaste ordklassen i det excerperade materialet och den enda ordklass som det med relativt hög säkerhet går att beskriva hela böjningsparadigmet för. Beskrivningen av böjningen hos övriga ordklasser bör därför ses som något osäker.

4. Kongruensböjning i nuckömålet

4.1 Adjektiv

Adjektiven är mycket vanliga i de undersökta texterna och följande beskrivning av adjektivens böjningsparadigm i nuckömålet kan därför sägas vara relativt säker. De mönster som framträder i materialet överensstämmer helt med de översikter som ges i Danell (1905–1934), Lagman (1971), Lagman (1979) och Brunberg (2015). Liksom i standardsvenska kan adjektiv kompareras och det finns både stark och svag adjektivböjning. Undersökningen bekräftar också att nucködialekten morfologiskt särskiljer adjektiv i attributiv och predikativ ställning, till synes helt konsekvent.

Som attribut kongruerar de starka adjektiven efter huvudordets genus, d.v.s. maskulinum, femininum och neutrum (exempel 4a–c), men i plural saknas genuskongruens (exempel 4d–f). De plurala adjektivens form är då lika med ordstammen.

- (4)
- a. tärfare bLai e no än **varman** da 'därför blev det nog en varm dag'
 - b. had n sitt ain **stora rea** kudo 'hade han sett en stor, röd ko'
 - c. tö ha tarva eitt **gött** möndor nö 'du [skulle] ha behövt en ordentlig omgång nu'
 - d. ve känd äss som **små** baroner 'vi kände oss som små baroner'
 - e. villd dö känn **go** loftar 'ville du känna goda lukter'
 - f. som mä **stor** steer ferd mot heste 'som med stora steg förde mot hösten'

I predikativ position finns däremot genuskongruens både i singular och i plural. Exempel (5a–c) visar adjektivböjningen i predikativ ställning i singular maskulinum, femininum och neutrum, och exempel (5d–f) de plurala formerna i maskulinum, femininum och neutrum.

- (5)
- a. välaiken var **varmor** 'väderleken var varm'
 - b. hå **stor** a var gåle 'hur stor hon var redan'
 - c. he var **gött** 'det var gott'
 - d. tå då ära **småor** 'då de (mask.) är små'
 - e. tår skulld våra **fagrar** 'de (fem.) skulle vara vackra'
 - f. båna **vor stor** 'barnen var stora'

Den svaga adjektivböjningen används som väntat bara attributivt och saknar genuskongruens i såväl singular som plural. Till skillnad från standardsvenskan finns det i nuckömmålet ingen särskild ändelse för de svaga adjektiven utan de är ändelselösa. Singular maskulinum, femininum och neutrum illustreras med exempel (6a–c) och plural maskulinum, femininum och neutrum med (6d–f).

- (6)
- a. ja minns han **fagor** tien 'jag minns den vackra tiden'
 - b. **hail varm, märk** nåte rod ve 'hela varma, mörka natten rodde vi'
 - c. tår pLaska e **kåld** isvattne 'de plaskade i [det] kalla isvattnet'
 - d. båna pLaska [...] milla **stor re** staina 'barnen plaskade [...] mellan [de] stora, röda stenarna'
 - e. **hoit å goL** färgana vor tår ävrast '[de] vita och gula färgerna var de främsta'
 - f. man had jä **ni kLere** opa se 'man hade ju [de] nya kläderna på sig'

Utifrån de excerperade orden i denna undersökning kan böjningsparadigmen i tabell (1) sammanställas. De böjningsändelser som här presenteras förefaller gemensamma för i princip alla adjektiv.²

2 Ändelserna kan dock ha fonetisk påverkan på stammen, såsom avtoning (*lov* 'låg' – *loft* 'lågt'). Detta föranleder Danell (1905–1934:241ff) att dela in adjektiven i tio olika deklinationer.

TABELL 1: *Adjektivändelser i nuckömalet.*

	stark (attributiv)	stark (predikativ)	svag
sg mask.	-an	-or	-∅
sg fem.	-a	-∅	-∅
sg neut.	-t	-t	-∅
pl. mask.	-∅	-or	-∅
pl. fem.	-∅	-ar	-∅
pl. neut.	-∅	-∅	-∅

Enligt Brunberg (2015:16) kompareras adjektiv genom tillägg av *-a* respektive *-ast* och dessa former kongruensböjs varken efter genus eller efter numerus, liksom i standardsvenska. I de undersökta texterna förekommer dock inga komparativformer på *-a* utan endast komparativ av oregelbundna ord, t.ex. *ingre broarn* 'yngre brodern' (singular maskulinum), *äldre mänske* 'äldre kvinna' (singular femininum) och *äldre fåLke* 'äldre folket' (singular neutrum). Samtliga saknar genuskongruens. Superlativformer finns av både regelbundna och oregelbundna adjektiv och inte heller dessa har kongruensböjning: *stêrst dailn* 'största delen' (singular maskulinum), *ättorst kôrda* 'sista gången' (singular femininum), *dêrast minne* 'dyraste minnet' (singular neutrum).

4.2 Particip

Particip delas traditionellt upp i presensparticip och perfektparticip. I standardsvenska är presensparticip oböjligt; det heter såväl *en springande hund* som *ett springande barn*. Perfektparticip kongruensböjs i standardsvenska som adjektiv i genus, numerus och species, t.ex. *en nyskriven bok*, *ett nyskrivet inlägg*, *nyskrivna böcker*, *hans nyskrivna bok* (SAG 2:582). I nuckömalet, däremot, har både presensparticipen och perfektparticipen kongruensböjning och samma ändelser som adjektiv, undantaget participer av första konjugationens svaga verb, enligt Brunberg (2015:25).

I detta material är presensparticipen mycket få och det finns endast belägg i fyra former, samtliga i predikativ position: singular maskulinum (7a), singular femininum (7b), singular neutrum (7c) och plural maskulinum (7d). Böjningen hos dessa överensstämmer till fullo med adjektivens.

- (7) a. opa trappa bLai hunn **sitiandor** 'på trappan blev hunden sittande'
 b. gista kam ain dũnbåll ätt ara **nerdunsand** frãm lofte 'genast kom en dunboll efter [den] andra nerdunsande från loftet'

- c. ain gång [...] laid n ett rätt älebLäcke **st³and** ver oss 'en gång [...] lämnade han ett rött oljebleck (fotogendunk) stående hos oss'
- d. huss resse ett par sticke komd **ränandor** ut 'hur ryssarna ett par stycken kom springande ut'

Enligt Brunberg (2015:25) har några verbkonjugationer kongruensböjning i perfektparticip och dessa böjs genom att adjektivändelserna läggs till supinumformen, både attributivt och predikativt. Detta gäller andra och tredje konjugationen svaga verb och vissa starka verb. Perfektparticip i attributiv ställning förekommer bara vid enstaka tillfällen i texterna. Exempelen nedan illustrerar böjningen hos de enda belagda formerna i denna position: singular maskulinum (8a), singular neutrum (8b) och plural maskulinum (8c). De två första har adjektivändelser och det sista är supinumformen utan ytterligare böjningsändelse.

- (8) a. än **s^rrskildan** dänn 'ett särskilt ljud'
 b. **gålemaLet** kätt 'färdigmalet kött'
 c. **zsköre** bitar 'avskurna bitar'

I predikativ position är perfektparticipen relativt vanliga i materialet. Samtliga former utom plural neutrum är belagda och dessa representeras i följande exempel: singular maskulinum, femininum och neutrum (9a–c) och plural, maskulinum och femininum (9d–e). Även här finns fullständig överensstämmelse med adjektivens böjning.

- (9) a. aiken var **färesattor** 'hästen var förspänd'
 b. sa Mormor å sog **stett** ut 'sade mormor och såg stött ut'
 c. tå sja haie var **gjord å inkerd** 'då sedan höet var gjort och inkört'
 d. änt ära ne tå **drockendor** 'inte är ni väl (mask.) druckna'
 e. bLivo dor [...] **instengdar** 'blir de (fem.) instängda'

Perfektparticip av första konjugationens svaga verb kongruensböjs alltså inte i nuckömmålet, vilket det gör i standardsvenska. På nuckömmål heter det t.ex. *tårka fisk* 'torkad fisk' (singular maskulinum) och *tårka svinkött* 'torkat svinkött'

3 Att den förväntade ändelsen i singular neutrum, *-t*, saknas kan bero på att konsonantkombinationen *-dt* inte går att uttala.

(singular neutrum). Även i predikativ ställning förefaller dessa particip vara oböjda: *noan båt var gålendor å opprigga* 'någon båt var färdig och riggad' (singular maskulinum).

4.3 Pronomen

Pronomenböjningen verkar inte vara lika enhetlig som adjektivböjningen i nuckömålet och det är svårt att uttrycka sig generellt om dess karaktär trots att de adjektiviska pronomina är många i texterna. Under arbetets gång har det blivit alltmer uppenbart att alla pronomen behöver studeras var för sig, vilket dessvärre inte låter sig göras i en observationsstudie där man lämnar åt slumpen vilka ord och ordformer som förekommer. Likväl kommer jag i detta avsnitt att sammanfatta mina iakttagelser av den pronomina böjningen med förhoppning om att de kan utgöra en grund för den som vill studera saken vidare och att de kan tillföra något till de ofullständiga äldre beskrivningarna.

De adjektiviska pronomina⁴ tycks följa samma böjningsmönster som adjektiven på tre sätt. För det första har de kongruensböjning i singular i attributiv ställning, med samma ändelser som adjektiven⁵ (se tabell 1). Detta visar pronomina *anan* 'annan', *māngan* 'mången' och *noan* 'någon' i exemplen nedan; i (10a) visas böjning för singular maskulinum, i (10b) singular femininum och i (10c) singular neutrum.

- (10) a. **annan** *endan* 'andra ändan', **māngan** *svärm* 'mången svärm', **noan** *båt* 'någon båt'
- b. **ara** *sia* 'andra sidan', **mānga** *gång* 'mången gång', **nora** *gång* 'någon gång'
- c. **anart** *äränd* 'annat ärende', **māngart** *hus* 'månget hus', **noart** *ägg* 'något ägg'

För det andra verkar de sakna genuskongruens i plural när de står attributivt. Många adjektiviska pronomen kan dock inte följas av plurala huvudord, varför det är svårt att uttala sig generellt om detta. Ordet *all* 'all' är frekvent i materialet och får illustrera böjningen tillsammans med några andra belägg. Exempel (11a–c) visar belägg i plural maskulinum, femininum och neutrum.

4 Exklusive de possessiva pronomina och de demonstrativa *han/hån/ hel/tå/hår/tåm* (se avsnitt 3).

5 Undantaget är *all* 'all' som enligt Brunberg (2015:22) är oböjligt även i singular attributivt, vilket stöds av enstaka belägg i materialet, t.ex. *all snjoen* 'all snön'.

- (11) a. **all** småpäika 'alla småpojkar', **ar** bjar 'andra byar'
 b. **all** kraftre 'alla krafterna', **ar** bLomar 'andra blommor', **mång** vikor 'många veckor'
 c. **all** husena 'alla husen', **mång** år 'många år'

För det tredje finns det indikationer på att de adjektiviska pronomina liksom adjektiven har andra böjningsändelser i predikativ position, även om predikativan är sällan förekommande i de undersökta texterna. Det finns inget som tyder på annat än att ändelserna även predikativt är desamma som hos adjektiv, men det går förstås inte att dra stora slutsatser av så få belägg. Eftersom det bara är några pronomina som förekommer i predikativ position i materialet presenteras samtliga i exemplen nedan. Några av dessa är tämligen frekventa, särskilt vissa former av *såLv* 'själv' och *böor* 'båda'. Exempelen visar följande böjningsformer: singular maskulinum (12a), singular femininum (12b), singular neutrum (12c–d), plural maskulinum (12e–g) och plural neutrum (12h).

- (12) a. ja so änt **såLvor**, ätsom ja sto opa briggja 'jag såg inte själv, eftersom jag stod på bryggan'
 b. färst kam a **såLv** nerflakrand 'först kom hon själv nerflaxande'
 c. he kam **allt** 'det kom allt'
 d. så **mångat** he ä 'så mångt det är'
 e. ne få **såLvor** fräst få opp kria 'ni [pojkar] får själva försöka få upp kreaturet'
 f. [dä] had **allor** vare vålde gällmålator '[de] (mask.) hade alla varit väldigt gällröstade'
 g. Joan å Ada had **boor** vare maira ga råskator å haisor 'Johan och Adam hade båda varit mera sådär raspiga och hesa'
 h. så ve site *tär* äsand **boa** 'så vi sitter där ensamma båda'⁶

Nämnavert är att pronomina predikativa och appositionella attribut tycks ha samma böjning som de fristående predikativen – d.v.s. som predikativa adjektiv – men exemplen är få. Följande former finns i materialet: singular maskulinum (13a), singular femininum (13b) och plural maskulinum (13c–e).

⁶ I pl. neut. förväntas ändelselös form predikativt, vilket *boa* vid första anblick inte ser ut att vara (jämför pl. mask. pred. *böor*). Det finns dock ett belägg i attributiv position, *boa enda* (pl. mask.), som stöder att *boa* är den oböjda plurala formen.

- (13) a. än en **såLvor** könd hläpp ain kann eL 'att han själv kunde tappa en kannä öl'
 b. än dö **såLv** ska bestäm 'att du själv [mormor] ska bestämma'
 c. gingo ve **allor** ut ätt Lagg hlete 'gick vi alla [pojkar] ut till Laggläntan'
 d. er **boor** kan man änt maera hläpp te HåsoL 'er båda [pojkar] kan man inte mera släppa till Hapsal'
 e. som då **somLor** had have 'som de (mask.) somliga hade haft'

4.4 Räkneord

I de undersökta texterna är grundtalen mycket få. Likväl kan man utifrån dessa se att genuskongruens endast tycks förekomma vid grundtalen 1 och 2 när talen står attributivt. Långt ifrån alla former av grundtalen 5–19 är belagda i materialet, men samtliga belägg antyder att dessa är oböjda.⁷ I följande exempel visas maskulinum-, femininum- och neutrumformen av räkneorden 1–4.

- (14) a. **än** aike 'en häst', **ain** nåt 'en natt', **ett** kårter 'ett kvarter'⁸
 b. **få** aike 'två hästar', **får** tufflar 'två potatisar', **tu** ljus 'två ljus'⁹
 c. **tri** föL 'tre fåglar', **tri** miggar 'tre kvinnor', **tri** digon 'tre dygn'
 d. **fjör** stol 'fyra stolar', **fjör** vikor 'fyra veckor', **fjör** sticke 'fyra stycken'

VIII

I materialet finns inga grundtal i predikativ position, dock ett belägg med appositionell funktion: *än tjäror all trīor¹⁰ had tae salmbēkre ör bokskåpe* 'att de-andra (mask.) alla tre hade tagit psalmböckerna ur bokskåpet'. Som synes böjs räkneordet *trīor* i exemplet som plurala, maskulina adjektiv i predikativ position. Brunberg (2015:27) nämner inte predikativ användning i sin redogörelse av grundtalen, men meddelar att talen 2–12 har genusböjning i självständig, substantivisk funktion och ändelser som motsvarar de plurala, predikativa adjektiven: maskulinum *-or*, femininum *-ar*, neutrum \emptyset . Eftersom

7 Detta stöds också av Brunberg (2015:27) och Danell (1905–1934:261).

8 Orden *än/ain/ett* kan också vara obestämda artiklar, men de har sorterats som räkneord då de används vid uppräknningar av antal eller står i kontrast till ett annat tal.

9 I regel följs räkneord av ett singulart huvudord i nuckömalet, t.ex. *få aike* (ordagrant) 'två häst', men även plurala huvudord förekommer undantagsvis, i synnerhet i femininum, t.ex. *får tufflar* 'två potatisar'. Se Danell (1905–1934:226).

10 Jag har analyserat *tjäror all trīor* som en nominalfras med *tjäror* 'de-andra' som huvudord och *all trīor* som apposition. Att *all* ska ses som attribut till *trīor* framgår av den oböjda formen (se avsnitt 4.3).

ordet *trior* i nyss anförda exempel överensstämmer med Brunbergs beskrivning av de självständiga formerna har jag valt att också titta på substantivisk användning av räkneorden, utifrån antagandet att de sannolikt kan ge upplysning om den predikativa formen, vilken saknas i materialet. De få belägg som jag har hittat stöder Brunbergs påståenden om räkneorden *ett* och *två*: den substantiviska formen vid talet *ett* förefaller vara densamma som den attributiva, medan talet *två* tycks ha särskilda ändelser när det används självständigt. Exempel (15a–c) visar självständig maskulin, feminin och neutral form av *ett* och exempel (15d–e) maskulin och feminin form av *två*.

- (15) a. **än** främ bimänne kund resk 'en av bymännen kunde ryska'
 b. Kristjan had **ain** 'Kristian hade en [ko]'
 c. **eitt** språkast jöLkoilde än om 'ett talas [det] på julkvällen ännu om'
 d. tå kund man bruk **fäor** 'då kunde man använda två [hästar]'
 e. valits had **färar** 'förvaltaren hade två [kor]'

Ordningstal förekommer i standardsvenska enbart i singulära nominalfraser och används inte predikativt (SAG 2:497ff); därför är det inte överraskande att bara singulära attribut finns i de undersökta texterna. Av materialet framgår att *färst* 'första' är helt oböjligt (se exempel 16a), medan *anan* 'andra' kongruerar med huvudordets genus (se exempel 16b).¹¹

- (16) a. **färst** värnsn 'första versen', **färst** gånge 'första gången', **färst** varpe 'första varpet'
 b. **anan** somarn 'andra sommaren', **ara** gånge 'andra gången', **ana** varpe¹² 'andra varpet'

I en text förekommer ordningstalen *tredje*, *fjärde* och *femte* elliptiskt: *tre*, *fjard*, *fämt* [*varpe*] 'tredje, fjärde, femte [varpet]', men i övrigt har inga andra ordningstal kunnat beläggas. Exemplet antyder dock att resterande ordningstal är oböjliga, vilket också nämns av Brunberg (2015:27).

11 Orden *färst* och *anan* kan också vara adjektiv respektive pronomen. Som ordningstal har jag endast räknat de fall där det av sammanhanget tydligt framgår att de står i kontrast till ett annat tal. Det kan också framgå av formen på huvudordet; som adjektiv respektive pronomen kan *färst* och *anan* följas av ett pluralt huvudord, t.ex. *färst minnena* 'första minnena' och *ar bLomar* 'andra blommor'.

12 Att formen *ana* inte överensstämmer med singular neutrum av pronomenet, *anart* (se exempel 10c i avsnitt 4.3), beror sannolikt på att räkneordet följs av substantiv i bestämd form. Pronomenet har nämligen en särskild svag form i singular neutrum: *ana* (Brunberg 2015:22).

5. Diskussion

Resultaten i denna undersökning överensstämmer i princip helt med tidigare beskrivningar av böjningsmönstren hos adjektiv, particip, adjektiviska pronomen och räkneord i estlandssvenska, i den mån sådana översikter finns. De bekräftar också att genuskongruens förekommer i både attributiv och predikativ position hos singulara adjektiv, men endast predikativt hos plurala adjektiv, och att det finns olika böjningsändelser beroende på om adjektivet står som attribut eller predikativ i satsen. Undersökningen visar att samma böjningsmönster och ändelser sannolikt gäller för particip, adjektiviska pronomen och grundtal. Jämfört med andra germanska språk och dialekter intar nuckömålet därmed en avvikande ställning gällande böjningen av de undersökta ordklasserna i två avseenden: att orden har olika former beroende på om de står attributivt eller predikativt och att det i plural finns kongruensböjning predikativt men inte attributivt. Det här böjningsmönstret förekommer varken i fornsvenska eller i någon modern variant av svenska och det är således rimligt att anta att det är en novation som uppstått i svenskbygderna i Estland. Novationer kan bero på påverkan från något språk som legat geografiskt nära eller som av politiska eller kulturella skäl haft inflytande, men det är inte troligt att så skulle vara fallet här. Visserligen har både estniska och tyska (och genom dem även ryska) haft viss påverkan, huvudsakligen lexikal, på de estlandssvenska målen, men inget av dessa har adjektivböjning liknande den i nuckömålet; estniskan har över huvud taget inte genus. Att dessa språk skulle ha haft inflytande på den estlandssvenska morfologin har diskuterats och avfärdats av Lagman (1971:197ff). Det förefaller därför troligare att utvecklingen av den speciella böjningen i bl.a. nuckömålet är en inomspråklig förändring som måste förklaras på andra grunder.

Tittar man närmare på vilka ändelser som förekommer hos nuckömålets adjektiv ser man ett mönster: ändelserna korrelerar till stor del med de fornsvenska starka adjektivändelserna i nominativ och ackusativ (se tabell 2 nedan), ett samband som konstaterades redan av Danell (1905–1934:241). I singular överensstämmer de fornsvenska ackusativformerna med böjningen i attributiv position i nuckömålet och de fornsvenska nominativändelserna med predikativ position, förvisso med svarabhaktivokalen *-o* istället för *-e* i maskulinum.¹³ I plural är mönstret inte lika tydligt, men nuckömålets plurala predikativ motsvaras av de fornsvenska plurala nominativformerna, med undantaget att den maskulina ändelsen i estlandssvenska har *-o* i ändelsen (möjligen i analogi med singularformen). Den oböjda formen hos plurala attribut i samtliga tre genus är däremot oväntad och har ingen motsvarighet i fornsvenskan.

13 Även verben har denna svarabhaktivokal, t.ex. *sitor* 'sitter' (Lagman 1979:55).

TABELL 2: *Starka adjektivändelser i fornsvenskan (Wessén 1995:107).*

	maskulinum	femininum	neutrum
sg nominativ	-er	-∅	-t
sg genitiv	-s	-(r)a(r)	-s
sg dativ	-um	-(r)i	-u
sg ackusativ	-an	-a	-t
pl. nominativ	-i(r)	-a(r)	-∅
pl. genitiv	-(r)a	-(r)a	-(r)a
pl. dativ	-um	-um	-um
pl. ackusativ	-a	-a(r)	-∅

TABELL 3: *Starka adjektivändelser i nucköområdet.*

	attributiv	predikativ
sg mask.	-an	-or
sg fem.	-a	-∅
sg neut.	-t	-t
pl. mask.	-∅	-or
pl. fem.	-∅	-ar
pl. neut.	-∅	-∅

Det är svårt att se hur uppdelningen mellan attributiv och predikativ form skulle kunna motiveras på funktionella grunder, i synnerhet då växlingen mellan de maskulina ändelserna på Rågöarna förefaller helt regellös: *äin störan man, äin argär man* (exempel ur Lagman 1979:68). Möjligen kan den till synes godtyckliga växlingen i rågömålen vara nyckeln till att förstå hur den systematiska skillnaden mellan attributiv och predikativ form har uppstått i nucköområdet och eventuellt andra estlandssvenska varieteter. Pettersson (2005:170) nämner att under 1500-talet och framåt fanns ett gammalt och ett nytt böjningssystem parallellt i svenskan, där "...många av de gamla formerna [levde] kvar som alternativformer bredvid de nya och kunde användas mer eller mindre slumpartat i det spontana språkbruket". Wessén (1995:146f) beskriver också detta, med fokus på adjektiven:

Liksom hos substantivet kvarlevde de gamla kasusformerna av adjektiv länge som varianter, utan speciell syntaktisk funktion. Detta gäller ack.-formen på *-an* [...]. Maskulinändelsen *er* bevaras längre hos adjektivet än hos substantivet. Den är i ymnigt bruk på 1500-talet, särskilt i predikativ ställning.

Kanhända är den estlandssvenska adjektivböjningen till viss del en spegling av språksituationen under yngre fornsvensk och äldre nysvensk tid i Sverige.

Den godtyckliga växlingen mellan de gamla kasusformerna ser ut att ha blivit kvar i vissa estlandssvenska mål och systematiserats i andra, på så vis att olika former har fått olika funktioner. Att det är just sambanden attribut – ackusativ, predikativ – nominativ kan kanske förklaras genom att subjektiv predikativ är mycket vanligare i språket än objektiv predikativ och således är den predikativa funktionen starkt kopplad till nominativform. Förmodligen är det också vanligare att utbyggda nominalfraser förekommer som objekt än som subjekt, enligt informationsstrukturprincipen, vilket skulle göra att attributet oftare hade ackusativform i det äldre kasusbruket.

Att överflödiga språkliga element kan få nya funktioner är inget nytt. Pettersson (2005:171) visar hur alternativformerna som uppstått efter kasus-systemets upplösning bl.a. fick olika stilvärden i 1500-talssvenskan och förklarar vidare: ”Såsom ofta händer då flera alternativ står språkbrukarna till buds kan sedan ibland funktions- och betydelseförskjutningar äga rum.” Under 1990-talet introducerade Lass (se bl.a. Lass 1990:81) begreppet *exaptation* för att beskriva en språklig förändringsprocess i vilken en morfologisk markör förlorar sin ursprungliga funktion men får en ny, icke-relaterad funktion. En förutsättning för den här utvecklingen är att det morfologiska stoffet lever kvar i språket efter att den tidigare morfologiskt markerade distinktionen försvunnit. Det har bl.a. diskuterats huruvida begreppet kan användas för att förklara utvecklingen hos det fornsvenska nominala böjningsuffixet *-er* från böjningsändelse (markerande singular nominativ hos starka maskulina substantiv och adjektiv) till avledningssuffix för substantiv av typen *dummer*, *slarver* (se bl.a. Norde & Trousdale 2016).

Bruket av de gamla kasusändelserna under yngre fornsvensk och äldre nysvensk tid, som beskrivet ovan, ger skäl att fråga om *exaptation* kan förklara hur den morfologiska distinktionen av attribut och predikativ i nuckömålet har uppstått. Det har alltså funnits en period då ändelserna som tidigare markerade kasus levt kvar efter att de förlorat sin funktion som kasusmarkörer och därmed använts till synes regellöst i språket. I Sverige har dessa ändelser med tiden försvunnit, men det är tänkbart att utvecklingen i de estniska svensksbygderna var en annan. Väsentligt är att migrationen till Estland enligt historisk forskning förmodligen har skett under medeltiden och kan ha fortsatt under den s.k. svensktiden 1561–1710 (Lundström 2017). Det språk som dessa emigranter förde med sig kan därför mycket väl ha reflekterat den språkliga situation som beskrivits av Pettersson och Wessén ovan. Därefter kan den godtyckliga växlingen mellan böjningsändelser hos bl.a. adjektiv ha stabiliserats och systematiserats så att olika former har fått olika funktion i satsen, i åtminstone vissa delar av det estlandssvenska området. Särskilt intressant är Wesséns (1995:146f) notering om att adjektivändelsen *-er* (i äldre fornsvenska markerande maskulinum singular nominativ) under 1500-talet framför allt förekommer i pre-

dikativ ställning, eftersom detta stämmer väl överens med böjningsmönstret i nuckömålet och andra estlandssvenska varieteter där den maskulina ändelsen *-or* används just i predikativ position.

En svårighet med den här förklaringen är den ändelselösa pluralen i attributiv ställning, som inte passar in i mönstret. Om detta skriver Danell (1905–1934:19): ”I attributiv ställning har adjektivet blivit oböjdt, vilket i mask. ock neutr. beror på ljudlagsenlig motsvarighet till de gamla ackusativändelserna.” Vad han menar är inte uppenbart. Kanske har även de plurala attributen haft mönsterenliga ändelser, men förlorat dem genom fonetiska förändringar. Lagman (1979:62) beskriver den ändelselösa pluralen (och den ändelselösa svaga adjektivböjningen) som ett resultat av den i estlandssvenska mycket vanliga apokopen genom vokalbalans, men förklarar inte varför apokopen har drabbat just dessa former, trots att vokalbalansen skulle kunna påverka fler ändelser i paradigmet. Likväl är denna förklaring möjlig; vokalbalans genomförs inte alltid konsekvent och fler faktorer än stavelsekvantitet kan påverka utfallet (Pettersson 2005:97).

Det faktum att det finns mer böjning predikativt än attributivt hos de plurala adjektiven är intressant, inte bara för att det är unikt i den närmaste språkfamiljen, utan också för att grammatiska företeelser som semantisk kongruens och s.k. ”pannkaksmeningar” (såsom *pannkakor är gott*) visar att vår språkkänsla inte lika strikt kräver grammatisk kongruens när adjektivet står predikativt som när det står attributivt, vilket gör nuckömålets pluralböjning så oväntad.

Hur den morfologiska distinktionen mellan attribut och predikativ, och därtill den ändelselösa pluralen, har vuxit fram förtjänar att studeras närmare. Det har jag dessvärre inte möjlighet att göra inom ramen för det här arbetet, och det får därför lämnas till framtida studier.

6. Sammanfattning

Den här pilotstudien har visat att nuckömålet utmärker sig mot andra germanska språk och dialekter i två avseenden: dels genom att morfologiskt markera attributiv och predikativ funktion med olika böjningsändelser hos adjektiv och sannolikt även hos particip, adjektiviska pronomen och räkneord, dels genom att ha genuskongruens predikativt men inte attributivt i plural av nyss nämnda ordklasser. Nucködialekten ger alltså skäl att ompröva tidigare antaganden om kongruensböjning inom de germanska språken.

Då ovannämnda särdrag i adjektivböjningen inte förekommer varken i fornsvenska eller modern svenska rör det sig troligen om en novation i nuckömålet (och eventuellt andra estlandssvenska varieteter). Jag har i den här texten lyft

fram sambandet mellan nuckömålets adjektivändelser och fornsvenska kasusformer och presenterat ett förslag på hur den här novationen kan ha uppstått som jag tycker förtjänar att undersökas närmare, baserat på idén om *exaptation*. Det är dock inte givet att de här två egenheterna i nucköålet har tillkommit på samma sätt och kanske måste utvecklingen av den ändelselösa pluralformen i attributiv position förstås med hjälp av andra förklaringsmodeller. Med denna lilla undersökning hoppas jag ha kunnat visa att vidare studier av ordböjningen i nucköålet kan vidga vår förståelse för vilken grammatisk variation som ryms inom det germanska språkområdet och vara ett betydelsefullt bidrag till diskussionen om hur språk förändras.

Litteratur

- Brunberg, Göte 2015. Nucköålet, formlära. I: *Ordbok för rickulmålet med formlära för nuckösvenskan*. 9–28. Rickul/Nuckö hembygdsförening.
- Dahl, Östen 2015. *Grammaticalization in the North: Noun phrase morphology in Scandinavian vernaculars* (Studies in Diversity Linguistics 6). Berlin: Language Science Press.
- Dahlstedt, Karl-Hampus & Per-Uno Ågren 1980. *Övre Norrlands bygdemål. berättelser på bygdemål med förklaringar och en dialektöversikt*. 2 uppl. Umeå: Johan Nordlander-sällskapet.
- Danell, Gideon 1905–1934. *Nucköålet*. Stockholm: Kongl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Hultman, Tor G. 2003. *Svenska Akademiens språklära*. Stockholm: Svenska Akademien.
- Ivars, Ann-Marie 2010. *Sydösterbottnisk syntax*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar. 3A. Estlandssvenskarnas språkförhållanden*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Edvin 1990. *En bok om Estlands svenskar. 3B. Estlandssvenskar berättar. Dialekttexter med översättning och kommentar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Herbert 1971. *Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Stockholm.
- Lass, Roger 1990. How to Do Things with Junk: Exaptation in Language Evolution. In: *Journal of Linguistics* 26. 79–102.
- Lundström, Stig 2017. *Nationalencyklopedin*, estlandssvenskar. <http://www.ne.se/uppslagsverk/encyklopedi/lång/estlandssvenskar> (Hämtad 2017-08-01)

- Norde, Muriel & Graeme Trousdale 2016. Exaptation from the perspective of construction morphology. I: Norde, Muriel & Van de Velde, Freek (red.) *Exaptation and Language Change*. 163–195. Amsterdam & Philadelphia: John Benjamins.
- Pettersson, Gertrud 2005. *Svenska språket under sjuhundra år. En historia om svenskan och dess utforskande*. 2 uppl. Lund: Studentlitteratur.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- SAOB = *Ordbok över svenska språket, utgiven av Svenska Akademien*. 1898–. Lund: Gleerups.
- Vangsnes, Øystein A. & Tor A. Åfarli 2016. Föredrag vid Gramino-konferensen 2016. <https://gramino.files.wordpress.com/2015/06/c3a5farli-vangsnes.pdf> (Hämtad 2017-05-29)
- Vendell, Herman 1884. *Runömålet. Ljud- och formlära samt ordbok. (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmälen och svenskt folklied. II. 3.)* Stockholm: Kongl. boktryckeriet P.A. Norstedt & Söner.
- Vikner, Sten 2001. Predicative Adjective Agreement: where German may be "easy". In: Adamzik, Kirsten & Christen, Helen (red.) *Sprachkontakt, Sprachvergleich, Sprachvariation. Festschrift für Gottfried Kolde zum 65. Geburtstag*. Tübingen: Max Niemeyer Verlag.
- Wessén, Elias. Nytryck 1995. *Svensk språkhistoria I: Ljudlära och ordböjningslära*. Edsbruk: Akademityck AB.

Häim iti gādn tarva itt man våra rädder itt. Om negationer, subjekt och informationsstruktur i estlandssvenskan

Maia Andréasson

1. Introduktion

Denna artikel ger en översikt över negationens placering i estlandssvenska satsers mittfält (se t.ex. Diderichsen [1946] 1957; SAG 4:7–11). I tre av fyra estlandssvenska dialektområden liknar den inbördes ordföljden mellan subjekt och negation den i standardsvenskan. Andréasson (2007) visar att pronomi- nella subjekt normalt står före negationen, utom när de representerar kontrasterad information (eller när deras placering återspeglar semantiska räckviddsförhållanden). Icke-pronomi- nella subjekt, å andra sidan, förekommer inte sällan i en position efter negationen, och deras position avgörs av informationsstrukturella faktorer och av semantik.

I ett av de estlandssvenska dialektområdena, som består av Stora Rågö, Lilla Rågö, Vipval och Korkis, verkar negationen dock snarast fungera som ett klitikon och står direkt efter det finita verbet i huvudsatser och efter subjunktionen i bisatser. Fokus i detta arbete är denna negationsplacering och hur negationen ska analyseras för att illustrera de skillnader som finns mellan dialektområdena. Metoddiskussionen är också relevant, med tanke på att studieobjektet gör att det inte är helt självklart hur data ska tolkas. De som idag talar estlandssvenska har bött största delen av sina liv i Sverige, och interferens med standardsvenskan är oundviklig. Vissa delar av denna studie, framför allt kvantitativa, har publicerats på engelska i Andréasson (2016).

I avsnitt 2 definieras det område i satsen där de undersökta negationerna befinner sig och i 3 och 4 presenteras kortfattat först några detaljer om de estlandssvenska dialektområdena och sedan en sammanfattning av tidigare forskning om negationer i nordgermanska dialekter. Metod och material för denna studie presenteras i 5. I avsnitt 6 följer studiens resultat och i avsnitt 7 skisseras en syntaktisk analys av estlandssvenska negerade satser, där negationen i dialekterna

på Rågöarna och i Vippal och Korkis analyseras som ett icke-projicerande ord (se Toivonen 2003; Bresnan, Asudeh, Toivonen & Wechsler 2015).

2. Undersökningsobjektet

Det område i satsen som är i fokus i detta kapitel är det som i modern skolgrammatik kallas mittfältet (Svenska Akademiens grammatik 1999:411ff) och det är också denna term som används fram till avsnitt 7, där en syntaktisk analys presenteras. Mittfältet sträcker sig från platsen för det finita verbet i huvudsatsformade satser, *fa*-satser, och subjunktionen i icke-V2-bisatser, *af*-satser,¹ fram till positionen för ett eventuellt infinit verb eller en verbpartikel i *fa*-satser och platsen för finita verb i *af*-satser. I mittfältet förekommer i första hand subjekt och adverbial, oftast satsadverbial.

3. De estlandssvenska dialektområdena

Svenska har talats i Estland åtminstone sedan 1300-talet (för en översikt av estlandssvenskans historia, se kapitel 2, denna volym) och de estlandssvenska dialekterna är indelade i fyra dialektområden, med särskiljande drag. Längst i norr, i Finska viken, ligger Nargö, vars dialekt har tydliga drag av att ön (åter) befolkades sent, av finlandssvenska bosättare (kapitel 2, denna volym). Nargö bildar ett eget dialektområde. Sydväst om Nargö ligger de båda Rågöarna, Stora och Lilla Rågö, och på fastlandet Vippal och Korkis.² I det följande refererar jag till detta område som RVK. Söder om dessa ligger ett dialektområde som utgörs av två områden på fastlandet, Nuckö och Rickul, och Ormsö.³ Detta område kallas här ONR. Längst ner i söder, i Rigabukten, ligger Runö, som ensamt utgör det fjärde dialektområdet. Talarna av estlandssvenska har en stark medvetenhet om likheter och skillnader mellan målen, också mellan varieteter i samma dialektområde. Termen *estlandssvenska* är därför något som

1 Termerna *fa-sats* och *af-sats* är hämtade från Svenska Akademiens grammatik (Teleman, Hellberg & Andersson 1999). Bokstaven *f* utläses 'finit' och bokstaven *a* 'adverbial'. En *fa*-sats är en sats där den finita verbformen står före ett ev. satsadverbial. I en *af*-sats står ett ev. satsadverbial före finitet.

2 Även Odensholm ingick i detta dialektområde, men odensholmdialekten har inte undersökts i denna studie, bl.a. på grund av att transkriberat material saknas i Lagman (1990).

3 Gammalsvenskby tas inte upp i denna artikel.

sällan verkar användas bland dem. De använder hellre termer som t.ex. *nuckö-svenska* och *vippalsvenska*. När termen *estlandssvenska* används i denna artikel, fungerar den därför som en samlingsterm för de olika svenska dialekter som talades i Estland, och inte som ett uttalande om att de olika dialekterna skulle utgöra en homogen grupp.

En skillnad som är relevant för detta arbete är att de olika dialektområdena realiserar satsnegation (motsvarande standardsvenskans *inte*) på olika sätt. Nargö har två olika negationer: *inga* och *int*, RVK använder *it(t)*, ONR har *änt*, medan Runö använder *äte* och *ät* (se vidare Rosenkvist 2016 och Rosenkvist 2, denna volym).

4. Subjekt och negation i det nordgermanska dialektområdet

En av de saker som utmärker det nordgermanska dialektområdet är att det finns möjlighet till variation i placeringen av subjekt och satsadverbial i satsens mittfält (se t.ex. Telemann et al 1999; Faarlund, Lie & Vannebo 1997; Andréasson 2007; Østbø Munch 2013). I svenskan är det vanligast att subjektet står före satsadverbial, om alla typer av subjekt räknas med. Men om man undersöker bara de subjekt som utgörs av nominalfraser får vi en annan bild. Då placeras ungefär 40 % av subjekten efter satsadverbial (se Andréasson 2007:136). De underliggande orsakerna till att subjekt placeras efter satsadverbial i svenskan är i första hand informationsstruktur och semantisk räckvidd. Alla typer av subjekt kan placeras efter satsadverbial om deras referenter ska tolkas som kontrasterade. Icke-pronominella subjekt placeras dessutom efter satsadverbial om de ingår i satsens rema eller om de utgörs av räckviddskänsliga uttryck och är inom negationens räckvidd (Andréasson 2007).

I den moderna danskan finns mycket mindre variation än i den moderna svenskan. Diedrichsen ([1936] 1946) menar att subjekt i stort sett aldrig kommer efter satsadverbial i danskan, och illustrerar detta i sitt satsschema genom att placera subjektet i en position direkt efter det finita verbet i huvudsatsen och direkt efter subjunktionen i bisats. Positionen för satsadverbial kommer efter efter subjektetspositionen. Denna fasta ordföljd i danskan kan dock ses som en sanning med modifikation. Även om det inte finns lika stor variation i danskan som det gör i svenskan är det inte ovanligt att subjekt till exempel placeras efter satsadverbial i bisatser som inleds med *om* eller *hvis*, till exempel (1) nedan.

- (1) Hvis *ikke vi* kan håndtere det rigtigt, bliver vi slagtet [...] [Politiken 2001-01-20]⁴

Exemplet i (1) är hämtat från en korpussökning i danska Korpus Dk⁵ på 500 slumpmässigt utvalda satsers med *hvis* och *ikke*. Sökningen visar att cirka en femtedel av negerade *hvis*-satsers har negationen före subjektet (100/482⁶). I huvudsatsers är variationen dock som sagt mycket liten.

I norskan däremot finns mycket större ordföljdsvariation i mittfältet än i danskan, vilket kartlagts i Østbø Munchs (2013) stora undersökning av negationsplacering i hela det nordgermanska dialektområdet. I en del norska dialekter betraktas det som obligatoriskt att ett substantiviskt subjekt placeras efter en negation (se t.ex. Østbø Munch 2013:60 om Oslovarieteten) och flera dialekter i norskan har större variation när det gäller placering av pronomiella subjekt i förhållande till negationen än vad svenskan har (Østbø Munch 2013). Detta är inte något nytt, men har inte tidigare kartlagts. Fenomenet illustreras i Norsk referansegrammatik (Faarlund et al. 1997:881) med ett sattschema som har två positioner för satsadverbial: en före och en efter subjektspositionen.

Finlandssvenska dialekter som potentiellt skulle kunna interferera med de estlandssvenska dialekterna är nyländska, åländska och åboländska. De nyländska och åländska dialektområdena befinner sig, som nämndes ovan, nord och nordväst om Nargö. Lundström (1939) har undersökt syntaxen i det nyländska dialektområdet i Finland. De negationer som används i hela Nyland är *inga*, *int* och (*h*)*it* och Lundström framhåller *it* som den som förknippas med genuin västnyländsk dialekt, och det är också den negation som används i rvk-området, medan Nargö, som nämndes ovan, har *inga* och *int*. Negationer placeras i nyländskan antingen i fundamentet eller i mittfältet, och de är till skillnad från standardsvenskan – men i likhet med estlandssvenskan – satsnegrerande i båda dessa positioner (1939:151). Lundström diskuterar inte negationens position i förhållande till subjektet, men i hennes språkexempel i avsnittet om negationer (1939:151–155) kan vissa mönster skönjas.

IX

4 Exempelen i denna artikel kursiveras de diskuterade leden. Samtliga kursiveringar i exempel är således – om inget annat anges – författarens.

5 KorpusDk: <http://ordnet.dk/korpusdk>. Sökdatum: 2017-09-02.

6 18 träffar av de 500 visade sig inte vara satsformade. Pronominella subjekt står före negation i 85 % av träffarna och efter i 15 %. Icke-pronominella subjekt står före negation i 69 % av träffarna och efter negation i 31 % av träffarna, så distributionen är troligen inte helt slumpmässig utan kan ha informationsstrukturella orsaker. En utredning av detta ligger dock inte inom ämnet för denna artikel.

I huvudsatser med inversion verkar såväl östnyländska som västnyländska oftast placera subjektet före negationen i exemplen i Lundström (1939), se exempel (2) nedan, från Lappträsk i östra Nyland.⁷

- (2) O när han int for fuder, so for *an int* spillning.
(’och när han inte får foder, så får *han inte* spillning’)

Det finns enstaka exempel i Lundström (1939:154) där negationen står före subjektet. I just dessa exempel innehåller dock subjektet räckviddskänsliga uttryck, som i huvudsatserna (3), från Lappträsk i östra Nyland.

- (3) Va *int all* heiman i [körktiden]...

I (3) står subjektet *all* ’alla’ efter negationen *int*. Ordningsföljden mellan subjektet och negationen återspeglar den semantiska räckvidden (jfr. Andréasson 2007:253).

När det gäller bisatser skiljer sig dock östnyländskan och västnyländskan åt. Västnyländskan verkar föredra att negationen står före subjektet, se exempel (4) nedan, medan Östnyländskan har subjektet före negationen, se (6) (1939:153f).

- (4) om *it ormen*/när *it an* / om *it on* jer / [VÄSTNYLÄNDSKA]

- (5) som *tom inga* håller sabbaten / när *an inga* vogar / när *han int* / om *an int*
[ÖSTNYLÄNDSKA]

Intressant nog använder östnyländskan, närmast Nargö, samma negationer som Nucködialekten, *int* och *inga*, medan västnyländskan använder *it*, samma negation som i RVK.⁸

I följande avsnitt presenteras och diskuteras det material och de metoder som används för undersökningen i denna artikel.

7 Exempel där originalet står i landsmålsalfabet har av läsbarhetsskäl återgivits med förenklad ortografi, så att t.ex. O återges med *o.*, och u med *u*.

8 En grundligare jämförelse mellan de olika nyländska dialekterna och de estlandssvenska rymms inte i denna artikel, men skulle definitivt vara intressant.

5. Metod och material

Materialet för denna studie består av tre olika delar: en textkorpus av estlandssvenska dialekttexter, dialektmaterial från de estlandssvenska samlingarna (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, DFU⁹) och delar av ett enkätmaterial (ScanDiaSyn¹⁰).

Den korpus som använts är baserad på en samling estlandssvenska berättelser utgivna av Lagman (1990): *En bok om Estlands svenskar 3b* (se även Rosenkvist, denna volym). Detta material kallas i det följande *korpusen*. I korpusen finns material från samtliga de områden där estlandssvenska ännu talades på 1900-talet, med mer eller mindre standardsvensk översättning, och boken utgör den största publicerade samling av estlandssvenska dialekttexter som finns idag. Lagman (1990)¹¹ användes som huvudkorpus för undersökningen av placering av subjekt och negation i estlandssvenska satsers mittfält. Texterna har enligt Lagman (1990:5–6) närmast samlats in utifrån en slags bekvämlighetsprincip, och därför varierar mängden av text från de olika dialektområdena. Korpusen har undersökts genom ordsökning i pdf-filer, vilket gör att det inte går att ange antal undersökta ord för de olika dialektområdena. Antalet sidor med dialekttexter, inklusive översättningar och bilder kan dock ge en fingervisning om hur fördelningen ser ut. Texterna från Ormsö/Nuckö/Rickul utgör 96 sidor, Stora och Lilla Rågö/Vippal/Korkis 69 sidor, Nargö 16 sidor och Runö 12 sidor. Från dessa texter har jag excerperat samtliga 273 meningar som innehåller både negation och subjekt. I det följande kallas dessa excerpter för *urvalet*. Jag har också – i de fall då det varit relevant – lyssnat på inläsningar av dessa dialektberättelser (Lagman 1990:5), för att kunna avgöra om subjekt eller något annat led i satsen uttalas med kontrastbetoning.

För att få ett större dialektmaterial från RVK-området undersöktes dessutom delar av de estlandssvenska samlingarna på Institutet för språk och folkminnen, Namnarkivet i Uppsala. På arkivet granskades dels dialektmaterial nedtecknat av Anu Engblom från Vippal, som, enligt Tiberg (1968:172,) hade *lämnat [...] ett par tusen tätskrivna sidor, alltigenom på hennes mål* (1968:173), dels dialektmaterial nedtecknat av Alexander Samberg.

Engblom föddes i Vippal 1864 och levde fram till 1952. Engblom började samarbeta med svenska dialektforskare redan på 1930-talet, men det var framför allt efter flykten till Sverige, då hon redan var runt 80 år, som Engblom skrev ner största delen av det material som Tiberg (1968) talar om (Tiberg

9 Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala (DFU) Institutet för språk och folkminnen.

10 <http://websim.arkivert.uit.no/scandiasyn/>

11 Förutom materialet från Gammalsvenskby.

1952:15). Tiberg (1952:15) skriver att Anu Engbloms dialekt var traditionell och *utan den vanliga omformningen under inflytande av Rickulsvenskan västerut*. I Tibergs levnadsbeskrivning av Engblom (1952:15) berättar han att hon bara gick tre år i skola, men att hon alltid läste allt hon kunde komma över. Hon var också drivande i att bevara estlandssvenska traditioner i en tid då dessa höll på att försvinna, och arbetade aktivt med att se till att de svensktalande barnen i området fick skolundervisning på svenska. Alexander Samberg var betydligt yngre (född i Korkis 1899, död i Stockholm 1987) och verkade som folkskollärare på olika ställen i det estlandssvenska språkområdet, bl.a. som den förste skolledaren i folkhögskolan i Birkas (Nyman 1988:3f). Samberg verkade för bibliotek och s.k. ”lässtugor” och arbetade också han med att samla in dialektmaterial bland annat genom att göra intervjuer.

De undersökta dialekttexterna från de estlandssvenska samlingarna (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, DFU) är: 17113:a-b¹² *Svensk skolgång i Vippal* (Anu Engblom) och 20351 *Skolgång*, 17391 *Färvallning*, 25833:21 *Då vågorna vaskade mot stranden* (Alexander Samberg). Texterna är nedskrivna för hand, ofta med blyerts och i de flesta fall på landsmålsalfabetet. Dessa källor har undersökts i sin helhet och hela texten eller relevanta delar har transkriberats.

Den dialektenkät som ESST genomförde med de estlandssvenska informanterna i Sverige och i Estland bygger på en enkät som har använts över hela det nordgermanska dialektområdet inom projektet ScanDiaSyn (se vidare Lindstad, Nøklestad, Johannessen & Vangsnes 2009). I enkäten presenteras meningar som är inlästa på informanternas egen dialekt och där syntaktiska fenomen testas. Det kan t.ex. handla om ordföljd, val av form (som valet mellan reflexiv och possessiv form vid reflexiv syftning, eller mellan subjekts- och objektsform) eller utelämnningar (av t.ex. *har/hade*, subjekt, eller subjunktionen *att*). Om informanten tycker att meningen låter helt bra på hennes dialekt skattar hon meningen med en femma; om den låter helt oanvändbar på dialekten får den en etta. Innan undersökningen börjar får informanterna testa två meningar. Den ena är oproblematiserad och ska generera en femma; den andra är ogrammatisk på så vis att orden står i en helt ologisk ordning, och den ska generera en etta.

Inom ScanDiaSyn-projektet genomfördes enkäten framför allt med informanter som var födda och uppväxta på en viss ort och som inte hade bott någon längre tid i sina liv på någon annan ort. Detta är inte möjligt i en undersökning av estlandssvenska. De talare av estlandssvenska som lever idag lämnade nästan alla Estland redan under andra världskriget (Rosenkvist 1, denna volym). Detta betyder att för informanterna som genomfört enkäten kan det finnas stor risk

12 Siffrorna är accessionsnummer i de estlandssvenska samlingarna.

för interferens med den standardsvenska som de talat under hela sitt vuxna liv. Särskilt problematiskt är detta när det gäller fenomen där det finns variation i standardsvenskan. Och just när det gäller placering av subjekt i förhållande till negation finns det en sådan variation.

Följande avsnitt innehåller resultat från dessa tre undersökningar. I samband med detta diskuteras dialektenkätens metod ytterligare.

6. Negationsplacering i mittfältet i estlandssvenskan

I detta avsnitt presenteras undersökningens resultat. I avsnitt 6.1 ser vi att en Stora Rågöinformant som levt största delen av sitt liv i Sverige fortfarande använder ordföljden NEG>SUBJ i sitt Stora Rågösmål. I 6.2 redovisas kvantitativa resultat från korpusundersökningen, och i 6.3 en kvalitativ analys av samma material, där det konstateras att samtliga estlandssvenska dialekter utom RVK verkar följa samma pragmatiska principer som i standardssvenskan. I 6.4 presenteras resultat från Vippal och Korkis, från de estlandssvenska samlingarna (Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, DFU), där vi ser att såväl Engblom som Samberg genomgående använder ordföljden NEG>SUBJ.

6.1 Negation och subjekt hos en Stora Rågö-informant

I den enkät som vi genomförde med de estlandssvenska informanterna fanns tre meningar från ScanDiaSyn-enkäten som testade ordningsföljden på subjekt och negation. I samtliga dessa meningar stod negationen före subjektet. I exempel (6)–(8), nedan, presenteras dessa tre meningar så som de presenterades för informanterna. Meningarna hade konstruerats inom projektet på Ormsö/Nuckö-dialekt. Orsaken till detta var att det var för dessa dialekter som vi hade mest skriftligt material, och det var därför görbart för oss att skapa meningar som dels stämde med ScanDiaSyn-enkätens, dels uppfattades som estlandssvenska av informanterna. De meningar som användes i den svenska versionen av ScanDiaSyn-enkäten presenteras inom hakparenteser tillsammans med det nummer som tilldelats meningens i ESST-projektet.

- (6) *Sia råka änt han tåm maira.*
 sedan råkade inte han dem mera
 'Sedan träffade han dem inte mer.'
 [1376 Därför läste inte han den.]

- (7) Ja vatn julgrane fere än *änt on* skull bere dai.
jag vattnade julgranen för att inte hon skulle börja dö
 'Jag vattnade julgranen för att den inte skulle börja dö.'
 [866 Vi spikade fast tavlan för att inte den skulle ramla ner.]
- (8) He var han tien tå *änt ve* had TV.
det var han tiden då inte vi hade TV
 'Det var på den tiden då vi inte hade TV.'
 [869 Det var på den tiden då inte vi hade TV/bredband.]

I exempel (6) som är en huvudsats står negationen *änt* före subjektet *han*. Exempel (7) innehåller en orsaksbisats där negationen är placerad före subjektet *hon* och i tidsbisatsen i (8) står negationen före subjektet *vi*.

I intervjusituationen läste en medarbetare upp meningen på dialekt och förde ett samtal med informanten/informanterna. En annan medarbetare satt mestadels tyst bredvid. Denne registrerade bedömningar och gjorde fältanteckningar, som kunde röra sig om intervjusituationen, kommentarer från informanten eller andra observationer. Vissa ord som fanns i originalenkätens meningar fanns inte i källmaterialet och då fick vi hitta lämpliga ersättningar.

I tabell 1 presenteras de omdömen informanterna gav, efter dialektområde. För ONR, där vi hade 16 informanter, presenteras ett genomsnitt och för Runö, två informanter, bådas omdömen separerade med ett snedstreck. Siffrorna inom parentes i kolumnrubrikerna anger hur många informanter som svarade på enkäterna i respektive dialektområde.

TABELL 1: Enkätdata, Neg > Subj.

Exempelmening/Dialektområde	Nargö (1)	RVK (1)	ONR (16)	Runö (2)
(6) Sia råka <i>änt han</i> tåm maira.	2	5	1,8	1/2
(7) Ja vatn julgrane fere än <i>änt on</i> skull bere dai.	3	5	2,3	5/2
(8) He var han tien tå <i>änt ve</i> had TV.	1	5	1,6	1/2
Snittbedömning per dialektområde	2	5	1,9	2,2

Tabellen visar att för ONR-området, 16 informanter, är skattningarna generellt låga, mellan 1,6 och 2,3. Exempel (7) får dock en genomsnittlig skattning över 2: två informanter har gett ordföljden en femma och tre har gett den en trea. Här ser vi dock ett exempel på att de skattningar informanterna gör inte alltid kan sägas vara helt pålitliga. Det finns nämligen enkätkommentarer som visar att samtliga de tre informanter som satte en trea också läste upp meningen innan de satte betyget, och att alla tre läste upp meningen för oss, inte som vi läste den, utan med subjektet *före* negationen.

Den enda informanten från Nargö gav skiftande bedömningar för de tre olika meningarna, men ingen skattning var högre än en trea. De två informanterna från Runö intervjuades inte tillsammans och hade ganska olika uppfattningar om grammatikaliteten hos de tre meningarna. Den av informanterna som var född på Runö satte tvåor rakt igenom, medan den informant som var född i Sverige och talat runömål i hemmet till vardags med sin familj till för ett tiotal år sedan tyckte att mening (7) var helt grammatisk medan de andra meningarna inte var det. Informanten från Stora Rågö var helt nöjd med ordföljden NEG>SUBJ för alla meningarna. När det gäller exempel (8) kommenterade Rågöinformanten att det skulle vara ännu bättre med en reducerad form på pronomenet och producerade meningen i (9) nedan.

(9) Så råka *itt'in* tām mäira.

I exempel (9) ser vi att informanten efter negationen använde den reducerade formen *in* istället för *han*. Med *in* är ordföljden helt oproblematiserad, enligt informanten. Med den fulla pronomenformen måste pronomenet ha betoning, och det kändes helt inte naturligt, enligt informanten.

En sak som är problematisk med den metod som använts är att informanterna ibland sätter betyg efter hur de har uppfattat meningen, även om de råkat uppfatta den fel. Detta gäller såväl i ScanDiaSyn-arbetet som i arbetet med den estlandssvenska delen. Vi ber ibland informanter att upprepa meningar för oss, och hör då emellanåt att de t.ex. bytt plats på två ord, som innehåller just den ordföljd som vi undersöker. En annan sak som är problematisk är att informanter ibland missuppfattar uppgiften, och tänker att ett enda litet fel – som återigen kan vara just det fenomen som vi undersöker – inte ska göra att meningen ska dömas ut helt och hållet. Detta gör att informanter kanske sätter t.ex. en trea på något som egentligen borde ha en femma eller en etta. Som dialektforskare vill vi inte påverka våra informanter, men detta att bedömningen kan vara så skiftande gör att vi ibland måste ställa följdfrågor. I det följande ska jag detaljkommentera just ett sådant fall som har relevans för denna undersökning, nämligen en diskussion med informanten från Stora Rågö.

Informanten som talade Stora Rågömål satt vid det första undersökningstillfället tillsammans med två andra informanter, en från Runö och en från Ormsö. De översatte alla våra exempelmeningar till sina egna dialekter och detta var alltså en situation där tre estlandssvenska dialekter ställdes mot varandra. Skillnaderna var viktiga, inte bara för oss, utan vi märkte att den också var viktig för informanterna, som tydligt ville visa oss forskare hur målen skiljde sig åt när det gällde exempelmeningarna. I kommentarer som informanterna gjorde framhöll de alla särskilt skillnaderna mellan målen.

Under denna gemensamma session testades bland annat två meningar som hade ordföljden subjekt före negation i mittfältet, i det följande SUBJ>NEG, men som alltså inte var konstruerade för att testa just denna ordföljd. I båda dessa meningar noterade vi att informanten från Stora Rågö kastade om ordföljden när han översatte, så att subjektet istället hamnade efter negationen, i det följande NEG>SUBJ. Testmeningarna (som här för enkelhets skull presenteras på standardsvenska, ssv)¹³ och de meningar som informanten producerade (på Stora Rågösvenska, srsv) presenteras i exempel (10)–(12) nedan.

- (10) ssv: Mare vet *jag inte* om hon lever nu. [#997]
 srsv: Mare väit *itt ja* om hån livär nu.
- (11) ssv: Det här skeppet vet *jag inte* om jag sett henne tidigare. [#1399]
 srsv: Tetta skepi veit *itt ja* om ja har sid he förr.
- (12) ssv: Vem sade du att *inte* var därhemma? [#1367]
 srsv: Holi sa tu än *it'n/itt'a* var tär häim?

I exempel (10) testas pronomenutelämning och just i detta exempel finns pronomenet (*hon*) utsatt i den underordnade satsen. Informanten från Stora Rågö bedömer ordföljden i sin helhet som grammatisk men byter i översättningen plats på subjekt och negation i matrissatsen; *jag inte* blir *itt ja*. I exempel (11) finns ett resumtivt pronomen, *henne*, i den underordnade satsen. Också här bedömer informanten ordföljden som grammatisk och ger den en fyra, men sätter negationen före subjektet i den överordnade satsen i sin översättning. I testmeningen i exempel (12) saknas subjektet i den underordnade satsen. Informanten bedömer meningen som ogrammatisk, med en tvåa, och placerar in subjekt efter negationen i sin översättning till Stora Rågömål. Här kommenterar informanten spontant att det inte går att veta om ”det ska vara” *han* eller *hon* och erbjuder två alternativa översättningar: *itt'n* och *itt'a*. I båda fallen används alltså reducerade pronomenformer.

Dessa kommentarer tillsammans med svaren på de frågor i enkäten som gällde negationsplacering gör att vi med stor säkerhet kan säga att just denna informant från Stora Rågö i sin inre grammatik har en fast position för negationen i satsens mittfält, och att denna position är placerad *före* subjektet. Att detta mönster är så starkt i modersmålet hos en informant som tillbringat största delen av sitt liv i Sverige måste tolkas som en indikation på att mönstret NEG>SUBJ snarare är strukturellt än pragmatiskt motiverat. I det följande ser vi

13 Vid intervjun presenterades meningarna på Ormsösvenska, enligt ovan.

att ordföljden NEG>SUBJ slår igenom i material från hela det estlandssvenska dialektområdet som utgörs av Stora och Lilla Rågö, Vippal och Korkis.

6.2 Negation och subjekt i *En bok om Estlands svenskar 3b*

Från Lagman (1990) excerperades 273 meningar med negationer som motsvarar standardsvenskans *inte* och som innehöll såväl subjekt som negation, urvalet.¹⁴ Av dessa var 195 deklarativa V2-satser (71,5 %) och 64 var bisatser där såväl subjekt som negation var placerade före verbet (23,5 %). Fjorton av satserna (5 %) var frågeordsfrågor, V1-frågor eller V1-bisatser. För att identifiera om ett subjekt som placerats efter negation kan vara kontrastbetonat har jag dessutom lyssnat på de inspelningar som finns av dialekttexterna i Lagman (1990). Resultaten från korpusundersökningen har tidigare presenterats på engelska i Andreasson (2016).

I det följande presenteras först subjektspacering och negationspacering generell i urvalet, och sedan relativ ordning mellan subjekt och negation i de satser där dessa båda led samförekommer i satsers mittfält.

I tabell 2 redovisas samtliga positioner för subjekt och negation i urvalet. Procent anges i parenteser, utom för Runödialekten, där antalet satser med negation i korpusen är så lågt att det inte är relevant att ange procent.

TABELL 2: *Subjektspacering i urvalet, alla satstyper.*

DIALEKT- OMRÅDE	SPETSSTÄLLT SUBJEKT	SPETSSTÄLLD NEGATION	MITTFÄLT SUBJ > NEG	MITTFÄLT NEG>SUBJ	FINAL NEG	TOTALT
Nargö	20 (39 %)	4 (8 %)	23 (45 %)	4 (8 %)	–	51
Rågö/Vippal/ Korkis	22 (33 %)	2 (3 %)	3 (4,5 %)	38 (58 %)	1,5 (1 %)	66
Ormsö/ Nuckö/Rickul	54 (38 %)	12 (8,5 %)	69 (48 %)	8 (5,5 %)	–	143
Runö	2	2	7	2	–	13
TOTALT	98 (36 %)	20 (7 %)	102 (37 %)	52 (19 %)	1 (<1 %)	273

En skillnad mot standardsvenskan som blir tydlig i tabell 2 är att negationen är spetsställd, dvs. är fundament, i så mycket som 7 % av satserna och att det är

14 Det fanns dessutom 39 meningar där negation förekom utan subjekt (se Andréasson 2016). Dessa är inte relevanta för undersökningen och diskuteras därför inte här.

fler subjekt som står i mittfältet än som är spetsställda. Eftersom fundamentet ofta är blockerat av andra led i frågeordsfrågor, och saknas i V1-frågor eller V1-bisatser, är det mer intressant att titta på var subjekt och negationer placeras i deklarativa huvudsatser. Detta visas i tabell 3.

TABELL 3: *Subjektsplacering i urvalet, deklarativa huvudsatser.*

DIALEKT- OMRÅDE	SPETSSTÄLLT SUBJEKT	SPETSSTÄLLD NEGATION	MITTFÄLT SUBJ > NEG	MITTFÄLT NEG > SUBJ	FINAL NEGATION	TOTALT
Nargö	20 (55 %)	4 (11 %)	10 (28 %)	2 (6 %)	0	36
Rågö/ Vippal/Korkis	22 (45 %)	2 (4 %)	3 (6 %)	21 (43 %)	1 (2 %)	49
Ormsö/ Nuckö/Rickul	54 (53 %)	12 (12 %)	31 (31 %)	4 (4 %)	0	101
Runö	2	2	4	1	0	9
TOTALT	98 (50,3 %)	20 (10,3 %)	48 (24,5 %)	28 (14,3 %)	1 (0,5 %)	195

En allmän observation som kan göras utifrån tabell 3 är att det verkar som om subjekt placeras i mittfältet i större utsträckning i estlandssvenska än i standardsvenska. I Andréasson (2007:135) beskrivs placering av subjekt i deklarativa huvudsatser med satsadverbial. I den undersökningen är inte mindre än 74 % av subjekten spetsställda, det vill säga placerade som fundament. Resten står i mittfältet. I det estlandssvenska urvalet i denna undersökning är fördelningen jämnare. I de 195 deklarativa meningarna är subjektet spetsställt i 98 fall och placerat i mittfältet i 97 (inklusive de satser där negationen är spetsställd). Här är fördelningen alltså ungefär 50/50. Med tanke på att Andréasson (2007) undersöker tidningstext och skönlitteratur kan korpusarna möjligen sägas inte vara helt jämförbara, men siffrorna indikerar att vidare forskning om estlandssvenskans subjektsplacering i allmänhet kan vara relevant.

En annan sak som skulle kunna ligga till grund för den större andelen subjekt i mittfältet är att estlandssvenskan till skillnad från standardsvenskan har en stark tendens att tillåta spetsställda negationer (se t.ex. Rosenkvist 2 denna volym, Brandtler & Håkansson 2014, Lindström 2014). Tabell 3 visar att 20 av de deklarativa huvudsatserna har en spetsställd satsnegation, c:a 10 %. Jämfört med dagens standardsvenska som enligt Westman (1974) har så lite som 0,5 % spetsställda negationer är detta en avsevärd skillnad. När det gäller detta verkar estlandssvenska således mer likna fornsvenska där så mycket som 8 % av satsnegationerna var spetsställda (Brandtler & Håkansson 2014) och deras analys visar att den mest frekventa negationen vid denna tid, *eigh* motsvarande sverigesvenskans *ej*, kan analyseras som ett klitikon i satsinitial position vid denna tid. Spetsställda negationer förklarar dock inte helt att så många

subjekt står i mittfältet i de estlandssvenska dialekterna. Om vi utelämnar de 20 meningar där negationen är spetsställd, är fortfarande så mycket som 44 % av alla subjekt placerade i mittfältet, vilket är klart fler än de 26 % som redovisas i Andréasson (2007).

I tabell 4 presenteras den relativa ordföljden mellan subjekt och satsadverbial i samtliga satser där dessa båda led samförekommer i mittfältet i urvalet.

TABELL 4: *Subjektplacering i mittfältet i urvalet, alla satstyper.*

DIALEKTOMRÅDE	MITTFÄLT SUBJ > NEG	MITTFÄLT NEG>SUBJ	TOTALT
Nargö	23 (85 %)	4 (15 %)	27
Rågö/Vippal/Korkis	3 (7 %)	38 (93 %)	41
Ormsö/Nuckö/Rickul	69 (90 %)	8 (10 %)	77
Runö	7	2	9
TOTALT	102	52	154

I tabell 4 framträder samma mönster som observerades hos Stora Rågö-informanten, se ovan. I dialekterna på Stora och Lilla Rågö, och i Vippal och Korkis, placeras negationen före subjektet i satsens mittfält, NEG>SUBJ.

I de övriga dialektområdena är förhållandet omvänt; där är det SUBJ>NEG som är det dominerande mönstret i denna del av satsen. Nargö, Ormsö/Nuckö/Rickul och Runö verkar ha ett ordföljdmönster som stämmer mycket väl med standardsvenskans, där 87 % av subjekten står före satsadverbialen (Andréasson 2007:134). I det följande diskuteras därför för enkelhets skull RVK-området i förhållande till samtliga de övriga estlandssvenska dialekterna, som förkortas NONRR (Nargö, Ormsö/Nuckö/Rickul, Nargö.)

Mönstret med subjekt före negation i RVK-området är detsamma för subjekt som är pronominella (SUBJ_{pron}) och för subjekt som har ett substantiviskt huvudord (SUBJ_{sbst}), se tabell 5.

TABELL 5: *Position för pronominella (SUBJ_{pron}) och substantiviska (SUBJ_{sbst}) subjekt och negation i satsens mittfält, alla satstyper.*

DIALEKT- OMRÅDE	TOTALT		TOTALT		TOTALT
	SUBJ _{pron} >NEG	NEG>SUBJ _{pron}	SUBJ _{pron}	SUBJ _{sbst} >NEG	
RVK	2 (7 %)	27 (93 %)	29	1 (8 %)	11 (92 %)
NONRR	84 (97,5 %)	2 (2,5 %)	86	15 (55,5 %)	12 (44,5 %)
TOTALT	86	29	115	16	23

I tabell 5 kan vi se att varken pronominella eller substantiviska pronomen är överrepresenterade i positionerna före eller efter negation i mittfältet när det gäller RvK-området. I övriga estlandssvenska dialekter framträder däremot återigen samma mönster som i standardsvenskan, nämligen att det är mycket vanligare med substantiviska än med pronominella subjekt i positionen efter negationen (Andréasson 2007:135).

Flera pragmatiska och semantiska faktorer påverkar var ett subjekt placeras i mittfältet (Andréasson 2007): informationsdynamik (inklusive kontrast) och semantisk räckvidd är två sådana faktorer. I följande avsnitt diskuteras hur den ordföljdsvariation som finns i estlandssvenskans mittfält kan förklaras.

6.3 Negation, subjekt och informationsstruktur i mittfältet

I detta avsnitt relateras den relativa ordningen av subjekt och negation i NONRR-området till resultaten för standardsvenska i Andréasson (2007).

Många pronominella subjekt står i standardsvenskan före satsadverbial i mittfältet på grund av att de representerar information som är uppe till diskussion i kontexten; de ingår i en informationsstrukturell GRUND, se exempel (13) nedan, och placeras före led som är rematiska.

- (13) Ver GaL briggja tåkast bölln åtor, å nö villd *n änt* gå ör båtn opa briggja. [NUCKÖ]
*vid gammal bryggan bråkade tjuren åter och nu ville han inte gå ur båten uppå
bryggan*
'Vid Gammalbryggan bråkade tjuren igen, och nu ville han inte gå ur båten och
upp på bryggan.'

I (13) introduceras referenten till nominalfrasen *bölln* 'tjuren' i samordningens första sats. När pronomenet *n* 'han' används för att referera till samma sak i den efterföljande satsen är referenten redan uppe till diskussion och pronomenet ingår i bisatsens GRUND. Negationen däremot utgör ny information i satsen och ingår i satsens rematiska del, REMAT (se vidare Andréasson 2007:70f. om GRUND och REMA).

I NONRR står nästan alla pronominella subjekt före negation, se tabell 5, vilket stämmer väl med standardsvenskan där bara 2 % av de pronominella subjekten i mittfältet var placerade efter ett satsadverbial. I standardsvenskan utgör dessa efterställda pronominella subjekt framhövd, kontrasterad information (Andréasson 2007:178f). På samma sätt är det i ett av de två exemplen på efterställda pronominella subjekt som vi har från NONRR-området, se exempel (14) nedan.

- (14) [...] ferva tåordist *inga ja*, när tem andra päikana fikk [...] [NARGÖ]
 [...] *varför tilläts inte jag när dem andra pojkarne fikk*
 'Varför fick inte jag när de andra pojkarne fikk?'

I (14) presenteras en av de två meningar där ett pronominellt subjekt kommer efter negation i NONRR-delen av korpusen. Här är en ung pojke upprörd över att inte få lov att vara med och tjäna pengar på skjutsa stadsbor i sin båt. I exemplet kontrasteras den överordnade satsens subjektsreferent, *ja*, mot en kontrastmängd, subjektsreferenterna i den underordnade satsen, *tem andra päikana* 'de andra pojkarne'.

I det andra exemplet, i (15) nedan, handlar ordföljden inte i första hand om informationsstruktur.

- (15) [...] sen bläi *inga andert* iver som gå tillbaka ti Meedo [...] [NARGÖ]
 [...] *sen blev inte annat över som gå tillbaka till Meedo*
 'Sen var det enda vi kunde göra att gå tillbaka till Meedo.'

I (15) står pronomenet *andert*, 'annat', efter negationen *inga*, 'inte'. Här förtydligar ordföljden *inte annat* ett semantiskt räckviddsförhållande där negationen har räckvidd över subjektet, och det är därför inte förvånande att ett subjektspronomen är placerat efter negationen utan att vara kontrasterat.

I RVK-området är ordföljden NEG>SUBJ överlägset vanligast såväl för pronominella som för substantiviska subjekt. När det gäller den relativa ordningen mellan negation och pronominella subjekt i exemplen från RVK-området verkar dessutom inte informationsstruktur och kontrast spela någon roll, se exempel (16)–(18) nedan.

IX

- (16) Hän nåti gick itt dām soa. [STORA RÅGÖ]
hon natten gick inte de sova
 'Den natten lade de sig inte för att sova.'

Exempel (17) är hämtat från en lång text om Katrinegillet som firades på Stora Rågö. I den omedelbart föregående kontexten berättas att ungdomarna skulle stanna över på samma gård, och att all musik och sång egentligen var slut, men att ungdomarna sjöng och gnlode själva. Referenterna till subjektet *dām* 'de' är således redan tydligt uppe till diskussion i kontexten och ingår i yttrandets informationsstrukturella grund. En alternativ förklaring till placeringen av det pronominella subjektet skulle kunna vara att det var främhävt/kontrasterat. Det finns dock inte något i texten som skulle kunna tolkas som en kontrastmängd. Inte heller är pronomenet prosodiskt markerat som ett kontrasterat led i uppläsningen av texten.

Att kontrast inte är orsaken till att pronominella subjekt står efter negationen i RVK-området blir ännu tydligare när vi noterar att även pronomen som inte kan betonas står efter negationen, se (17) och (18).

- (17) Häim iti gådn tarva *itt man* våra rädder itt. [STORA RÅGÖ]
hem uti gården behövde inte man vara rädd inte
 'Hemma i gården behövde man inte vara rädd.'
- (18) Som he vare våre ål, e aprils berjan, å tåm kåm med våt kLeder opa tårr, båra bar skåre, så er *itt he* under än teras tånana fruse ao. [STORA RÅGÖ]
som det var tidigt är i aprils början och de kom med våtkläder uppå torr men bar skåret så är inte det under att deras tårna frös av
 'Eftersom det var tidigt på året, i början av april, och de kom upp med våta kläder på det torra, kala skåret, så är det inget under att de förfrös fötterna.'

I (17) utgörs subjektet av det generaliserande pronomenet *man*, som inte kan betonas. Det kan inte heller uppbära kontrast, eftersom dess generella syftning inte ger upphov till någon mängdtolkning. I (18) ser vi ett expletivt *det* som också är obetonat, och inte kan kontrasteras, eftersom det saknar referens.

Ett intressant exempel på att pronominella subjekt som står efter negationen i RVK-området inte nödvändigtvis är framhävda presenteras i (19) nedan. I detta exempel finns det nämligen framhävd information, men subjektet ingår inte i framhävningensdomänen.

- (19) Ja kenda, en *itt ja* båra tarvast fere kroppsårva, ja tarvast fere skoLana å fere föLke. [KORKIS]
jag kände att inte jag bara behövdes för kroppsarbetet jag behövdes för skolorna och för folket
 'Jag kände att jag inte bara behövdes för att utföra kroppsarbete; jag var nödvändig för skolorna och för folket.'

I exempel (19) är subjektet *ja* 'jag' placerat efter negationen *itt* 'inte' i en bisats. Här tolkas dock inte subjektet som framhävvt så som det gör i (14) ovan. Det finns faktiskt framhävd information i exemplet; *fere kroppsårva* 'för kroppsarbete' kontrasteras mot *fere skoLana* 'för skolorna' och *fere föLke* 'för folket'. Subjektet är alltså placerat efter negationen, men det tolkas inte som kontrasterat, vilket det skulle såväl i standardsvenska som i de övriga estlandssvenska dialekterna.

Om vi nu går över till exempel med substantiviska subjekt, så verkar även här NONRR-området kvantitativt likna standardsvenskan, med en jämnare fördelning av subjekt före och efter negation än i RVK-området. Tabell (5) ovan visar att det finns 15 substantiviska subjekt före negationen, 55,5 %, och 12 efter negationen, 44,5 %. På samma sätt som i standardsvenskan är det informationsstruktur, kontrast och räckviddsförhållanden som verkar förklara variationen.

Vi tittar först på de 15 exempel där subjektet kommer före negationen. I samtliga dessa satser – tre huvudsatser och tolv bisatser – är subjekten i bestämd form eller utgörs av egennamn, vilket i sig tyder på att de presenteras som känd information, och det är således inte förvånande att de står före negationen, på den position där subjekt som ingår i satsens GRUND normalt placeras i standardsvenska mittfält. I (20) presenteras ett sådant exempel där subjektet finns nämnt i den omedelbara kontexten.

- (20) Han satt mä knäna opa skinne såss än *skinne änt* fick skroll onda. [ORMSÖ]
han satt med knäna uppå skinnet så att skinnet inte fick glida undan
 'Han satt med sina knän ovanpå skinnet, så att det inte skulle glida iväg.'

Exempel (20) ovan är hämtat från en berättelse om skinnberedning. Här finns substantivet i bestämd form *skinne* 'skinnet' direkt före det bisatsinledande *såss än* 'så att'. Skinnet är så tydligt uppe till diskussion att det snarast är förvånande att skribenten väljer att använda ett substantiv istället för ett pronomen. Det är faktiskt så oväntat att översättaren i Lagman (1990:100) väljer att i bisatsen ersätta *skinne* med ett pronomen, troligen för att översättningen ska vara idiomatisk på standardsvenska.

Substantiviska subjekt som inte ingår i satsens GRUND, dvs. de som ingår i satsens REMA, placeras i standardsvenska efter satsadverbial i mittfältet. I fem av de 12 satser från NONRR-området där ett substantiviskt subjekt är placerat efter negation ingår subjektet i satsens REMA, se två exempel på detta i (21) och (22) nedan.

- (21) Längre är änt hisa jutta, som tärobrännare demd ver täroköLa [...] [NUCKÖ]
längre är inte denna berättelsen som tjärbrännarna berättade vid tjärdalen
 'Längre är inte den här berättelsen, som tjärbrännarna berättade vid tjärdalen'

IX

Exempel (21) står i slutet av en berättelse om tjärbränning på Nuckö. Redan tidigt i texten nämner författaren kort att detta är en historia som tjärbrännarna brukade berätta för varandra, men sedan diskuteras detta inte mer. När berättelsen avslutas är subjektetsreferenten således inte längre uppe till diskussion och subjektet ingår i satsens rematiska del.

I exempel (22) nedan möter vi återigen pojken som ville ro svenskar i sin jolle, men inte fick för sin mamma.

- (22) Allt sko ha vari gått äm *inga bispåtkana* sko ha bärja to råop min jollan ti Jostini. [NARGÖ]
allt skulle ha varit gott om inte bypojarna skulle ha börjat till ropa min jollen till Jostini
 'Allt hade varit gott och väl, om inte bypojarna hade börjat kalla min jolle för Jostini.'

I texten som föregår exempel (22) berättas hur pojken var olydig och rodde över ett antal svenskar, däribland en kvinna vid namn Jostini, som han dock av misstag råkade välta i vattnet. Berättelsen avslutas med kommentaren i (22). Subjektet *bispåikana* 'bypojkarna' är inte nämnda i den omedelbara kontexten och ingår i satsens REMA.

I en *om*-bisats som den i (22) är det dock mycket vanligt också i standardsvenska med en ordföljd där negationen kommer direkt efter subjunktionen (SAG 4:19; 644). Alla tre *om*-bisatser i NONRR-materialet har ordföljden NEG>SUBJ, och i en av dem ingår subjektet inte i REMAT, så här kan den relativa ledföljden eventuellt orsakas av andra saker än informationsstruktur. Även tre konklusiva bisatser med *så att* har samma ordföljd, medan två har subjektet före negationen.

Om vi granskar de övriga satserna med ordföljden NEG>SUBJ från NONRR-materialet ser vi att det även finns andra förklaringar till att subjekt står efter negation. En av dessa är räckvidd, den andra kontrast. Räckviddskänsliga subjekt i mittfältet placeras i standardsvenskan på ett sätt som återspeglar deras semantiska relation till andra räckviddsuttryck i denna del av satsen (Andréasson 2007:253). I NONRR-materialet finns två exempel med räckviddskänsliga substantiviska subjekt, (23) och (24), nedan.

- (23) [...] så är ti slut jälft *inga någo andert* som ti gå ti Meedo [...] [NARGÖ]
så att till slut hjälpte inte något annat som till gå til Meedo
'...så i slutänden hjälpte inget annat än att gå till Meedo...'
- (24) [...] så *ete engan luft* fick kuma utter. [RUNÖ]
så inte ingen luft fick komma ut
'så att inte någon luft kunde komma ut'

I exempel (23), från Nargö, är subjektet det kvantifierande *någo andert* 'något annat' och i (24) från Runö är subjektet det negerade *engan luft* 'ingen luft'. I båda fallen placeras subjektet efter negationen, för att avspegla att negationen har semantisk räckvidd över subjektet.

Ordföljden NEG>SUBJ i NONRR-materialet kan också bero på att subjektet är kontrasterat, se exempel (25) nedan.

- (25) Hä händ naghrt hägg, som vi gjord nian boat, toa reht *ete enn un*. [RUNÖ]
det hände någon gång som vi gjorde ny båt då räckte inte en ugn
'Det hände ibland när vi byggde en ny båt att det inte räckte med en ugn.'

I en text från Runö ställer en intervjuare en fråga till informanten om de inte ibland använde två ugnar vid båttillverkningen och får svaret i exempel (25) ovan. Här står *enn un* 'en ugn' i kontrast till frågans *två ugnar* och placeringen av subjektet efter negationen motiveras av att referenten är framhävd.

Huvuddelen av detta avsnitt har rört sig om NONRR-delen av materialet, eftersom det är i denna del som vi ser en variation mellan satser där negationen står efter subjektet, och satser där negationen är placerad före. I RVK-delen av materialet finns dock i stort sett ingen variation. Nästan alla mittfältssubjekt i korpusen, 93 %, står efter negationen och vi har redan sett i exempel (16)–(19) att även obetonade pronominella subjekt placeras där.

Det finns dock tre exempel från RVK-området där subjekt kommer före negation. Dessa redovisas i (26), (27) och (28) nedan, och skulle alltså kunna vara potentiella motexempel till det starka mönster i RVK som placerar subjekt efter negation i mittfältet. Endast två av dessa tre exempel är dock möjliga motexempel. I ett exempel verkar negationen vara prefokalt placerad till ett adverb, se (26)

- (26) Så dans *dåm itt* friden å *itt* läuden åm kveldn. [STORA RÅGÖ]
så dansar de inte fredagen och inte lördagen om kvällen
 'De dansade inte på fredagskvällen och lördagskvällen.'

I (26) finns det två negationer. Dessa är placerade i anslutning till var sitt fokuserat led i en samordning, *friden* 'fredagen' och *läuden* 'lördagen'. Samordningen i exemplet skulle kunna indikera att negationen är placerad prefokalt till det fokuserade ledet.

Två exempel av de tre med subjekt före negation skulle kunna motsäga hypotesen att ordföljden NEG>SUBJ är fast i dialekterna i RVK-området, nämligen (27) och (28) nedan.

- (27) Tå gick *dåmm itt* mäira iti rad itt. Tåm gick iti åin skock. [STORA RÅGÖ]
då gick de inte mera uti rad inte de gick uti en skock
 'Då gick de inte i rad mer. De gick i grupp.'
- (28) Äist tidningar bruka *föLke et* läsa, nãran selda milat. [LILLA RÅGÖ]
estniska tidningar brukade folket inte läsa några sällan mellan
 'Estniska tidningar brukade folk inte läsa, bara någon enstaka ibland.'

I (27) är subjektet *dåmm* 'de' placerat före negationen. Här kan negationen möjligen vara prefokalt placerad till *mäira* 'mera'. Tolkningen blir då att 'de gick men inte mer i rad utan i grupp'. Det som talar för detta är snarast att negationen står i anslutning till *mäira* 'mera' och inte till det led som är kontrasterat, *iti rad* 'i rad'. I exempel (28) står subjektet *föLke* 'folk' före negationen utan att räckvidd eller kontrast skulle kunna påverka negationens placering. I kontexten diskuteras vilka tidningar man läste på Lilla Rågö och det berättas att den estlandssvenska *Kustbon* lästes i nästan varje gård men att det bara kom andra svenska tidningar till biblioteket vid större helger. Subjektet *föLke* 'folk' är

alltså uppe till diskussion i den omedelbart föregående kontexten och i NONRR-området och i standardsvenska skulle ordföljden vara helt normal. I RVK-dialekterna bryter den mot det vi ser i 93 % av urvalet från RVK, nämligen att informationsstruktur och liknande inte påverkar negationens placering i detta område.

Det finns två skäl till att jag inte tycker att de tre exemplen i (26)–(28) är problematiska för min analys. För det första är det bara tre exempel av 41, och samtliga andra exempel talar för att ordföljden NEG>SUBJ i RVK inte är beroende av pragmatiska eller semantiska faktorer. För det andra följer dessa enstaka exempel starka mönster i standardsvenskan, den varietet som definitivt skulle kunna åstadkomma viss interferens med de estlandssvenska dialekterna i en textsamling som kompilerats efter det att informanterna bott en tid i Sverige. I nästa avsnitt presenteras resultat från en undersökning av texter från de estlandssvenska samlingarna.

6.4 Negation och subjekt i RVK-material från de estlandssvenska samlingarna

För att kunna styrka att den relativa ordföljden mellan subjekt och negation i RVK-området inte varierar på samma sätt som i standardsvenskan och i NONRR-området granskade jag fyra dialekttexter från Vippal och Korkis i de estlandssvenska samlingarna vid Dialekt- och folkminnesarkivet i Uppsala, Institutet för språk- och folkminnen. Materialet från de estlandssvenska samlingarna kan inte ses som en korpus, utan det handlar om att enskilda källor granskats i sin helhet. Materialet består av handskrifter med översättning, och i många fall har originalet skrivits med blyerts som uttunnats med åren, och ibland behövt skyddskopieras för att texten inte ska gå helt förlorad. Här presenterar jag resultat från fyra texter av olika längd, där jag har excerperat samtliga satser som innehåller negationer som motsvarar svenskans *inte*, dvs. genomgående negationen *it*, se avsnitt 3, och det är dessa satser som diskuteras. I arkivmaterialet har jag alltså valt att inte göra en kvantitativ jämförande studie mellan de olika dialektområdena, eftersom det i första hand varit mitt mål att bekräfta eller motsäga resultaten från korpusundersökningen. Texter från två s.k. sagespersoner har undersökts, Anu Engblom som skriver på Vippaldialekt och Alexander Samberg.

I texten *Skolförhållanden i Vippal* [Acc. 17113]¹⁵ som är skriven av Anu Engblom finns 60 negationer som motsvarar svenskans *inte*. Av dem står 26 i

15 Siffror med Acc. som anges i hakparentes refererar till accessionsnummer i de estlandssvenska samlingarna vid Institutet för språk och folkminnen i Uppsala.

mittfältet. Tjugofem av dessa negationer står före subjektet, se (29), och bara en står efter subjektet, se (30).

- (29) Kån han hold skolva? – he veit *it ja*, var he ite bongårda, helder var tår skolohus [Acc. 17113]
var han höll skolan? – det vet inte jag var det uti bonngården eller var där skolhus
'Var han höll skola? – Det vet jag inte. Var det i en bondgård eller fanns det ett skolhus?'
- (30) som Kestar mins *jag it* kå länge han tjenstgjord, förr än sokenboa hitta än *it han* var, som han skull vara. [Acc. 17113]
som klockare minns jag inte hur länge han tjänstgjorde förr än sockenborna hittade att inte han var som han skulle vara
'Jag minns inte hur länge han tjänstgjorde som klockare, innan sockenborna förstod att han inte var som han skulle.'

I (29) ser vi alltså det dominerande mönstret, NEG>SUBJ, och vi kan i översättningen se att det i standardsvenska är mer idiomatiskt med SUBJ>NEG i den här meningen. I (30) ser vi den enda mening i den 33 sidor långa texten där ordföljden SUBJ>NEG förekommer. Ordföljden NEG>SUBJ förekommer dock senare i samma mening.

Intressant nog framkommer ett annat mönster i den här handskrivna texten, nämligen att negationen skrivs samman med föregående led i mittfältet, det finita verbet i huvudsatser och subjunktionen i bisatser, se (31), (32), (33) och (34) nedan.

- (31) Hestn 1923 tå skola åter berja *komit tom tri Korkesbån* meira till Vippal.
hösten 1923 då skolan åter började kom-inte de tre Korkisbarn mer till Vippal
'När skolan började på hösten 1923 kom inte de tre Korkisbarnen längre till Vippal.'
- (32) Orät årar *villdit ja* opgeva
orätt år ville-inte jag uppge
'Jag ville inte uppge fel år'
- (33) Nå, *byggerit ni* sja å skolhus ått se?
nå bygger-inte ni så också skolhus ått sig
'Nå bygger ni inte också ett skolhus åt er?'
- (34) [...] *fastit han* klova uve svårheiter, så *villdit han* meira till an vintern ble e Puna
fast-inte han klagade över svårigheter så ville-inte han mer till andra vintern bli i Puna
'Fast han inte klagade över svårigheter så ville han inte bli kvar en andra vinter i Puna.'

I (31) och (32) ser vi två av de 10 huvudsatser där negationen är sammanskriven med det finita huvud verbet. I bara två huvudsatser med ordföljden NEG>SUBJ – båda lyder *he veit it ja* 'det vet inte jag' – är negationen inte sammanskriven med verbet. I (33) finns en V1-konstruktion med sammanskrivning, *byggerit* 'bygger inte'. Samtliga sex negerade satser med V1-struktur har negationen sammanskriven med det finita verbet. Till sist, i (34), ser vi att negationen också kan vara sammanskriven med en subjunktion. Av de tio negerade bisatserna i materialet har sju overta subjekt; i alla dessa sju är negationen ihopskrivna med subjunktionerna *fast* eller *än(n)* 'att'. I de tre fall där negationen förekommer i en *som*-sats utan subjekt är negationen dock inte sammanskriven med subjunktionen.

I Engbloms texter finns dessutom ett mönster för var någonstans i texten hon skriver samman negationen med finit verb/subjunktion. Av de 58 satser där negationen står i mittfältet är negationen sammanskriven i 46 fall. I 14 satser är den *inte* sammanskriven, och 13 av dessa står i inledningen av texten. I resten av texten, 45 satser med negation, finns det bara en enda särskrivna negation.

Vi har alltså här en text som skrivs av en estlandssvensk informant på uppdrag av en svensk språkforskare ett par år efter informanten kom som 80-åring till Sverige. Texten är 33 sidor lång. I ungefär den första fjärdedelen av texten skriver Engblom isär negationen med föregående led i mittfältet, och sedan skriver hon ihop konsekvent i tre fjärdedelar av texten. Kan det vara så att Engblom försöker skriva mer standardiserat, med varje ord separerat, i inledningen, men att hon sedan går över till det som känns mer intuitivt, nämligen att negationen och det finita verbet/subjunktionen utgör ett ord? Det kan noteras att Engblom inte skriver samman några andra ord som är särskrivna på standardsvenska.

När det gäller den andra sagespersonen, Alexander Samberg, född i Korkis, så har inte lika långa texter undersökts. Jag har gått igenom fyra korta texter i sin helhet, en som handlar om Sambergs egen skolgång (6 neg), en kort betraktelse om vågor som slår mot en strand (1 neg) och en berättelse om oxvallning (9 neg). Siffrorna inom parentes anger hur många meningar med negation och subjekt i mittfältet som finns i de tre texterna, totalt 16. Här har vi alltså inte ett lika stort material, men det som är tydligt är att tendenserna från Engbloms material gäller också i Sambergs. I samtliga meningar där subjekt och negation förekommer tillsammans i mittfältet är ordföljden NEG>SUBJ. Samtliga negationer i mittfältet i Sambergs texter är dessutom sammanskrivna med finit verb/subjunktion, oavsett om subjektet står i mittfältet eller inte.

Intressant nog verkar Samberg i sina dialekttexter också emellanåt skriva samman mittfältets subjekt med negation och verb/subjunktion, se (35) och (36) nedan.

- (35) Kå gamlan ja tå kund våra, he *minnasitja* ne (meira).
hur gammal jag då kunde vara, det minns-inte-jag nu (mera)
 'Hur gammal jag kunde ha varit, det minns jag nu inte längre.'
- (36) Tåferst *varite* tåfere lesafeila *somit ja* skila berja skola ten hestn.
dårför var-inte-det på grund av läsfelandet som-inte jag skulle börja skolan den
hösten
 'Dårför var det inte på grund av att jag inte kunde läsa som jag inte skulle
 börja skolan den hösten.'

I exempel (35) ser vi att Samberg skriver samman finit verb, negation och subjekt till ett ord när 'minns inte jag' blir *minnasitja*. Samma sak gäller för den första negationen i (36) där 'var inte det' skrivs ihop till *varite*. Men i (36) finns också en negation som inte är ihopskriven med negationen, *somit ja* 'som jag inte'. Det finns också ställen i Sambergs texter där han skriver samman obetonade subjekt med prepositioner och andra led, dock utan någon systematik. Samberg var utbildad skollärare och skolledare på flera olika ställen i de estlandssvenska områdena. Han har själv gjort sina översättningar till dialekttexterna och förefaller mycket språkligt medveten. Kanske är de här sammanskrivna subjekten ett sätt för honom att markera att de ibland ansluter prosodiskt till andra ord. Det viktiga här är att notera att för subjektets del finns det variation. Pronomen skrivs inte alltid samman med föregående ord. Negationen är dock, som nämndes ovan, systematiskt sammanskriven med finit verb/subjunktion i Sambergs texter.

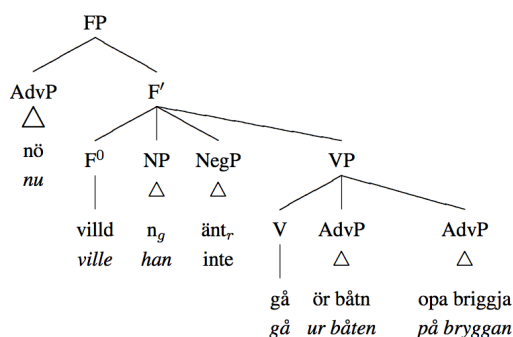
6.5 Sammanfattning av resultaten

IX

I detta avsnitt har vi kunnat konstatera att NONRR-området (Ormsö/Nuckö/Rickul, Nargö och Runö) verkar likna standardsvenskan i att det är informationsstrukturella faktorer och semantisk räckvidd som påverkar den relativa ordföljden mellan subjekt och satsadverbial i mittfältet. När det gäller RVK-området (Stora och Lilla Rågö, Vippal och Korkis) är det inte pragmatiska faktorer som påverkar ordföljden. Såväl vår informant som olika typer av dialekttexter från de fyra dialekterna inom området placerar systematiskt negationen i anslutning till det finita verbet/subjunktionen. Detta tyder på att negationen i RVK har en annan position i mittfältet än i NONRR. I nästa avsnitt skisseras en LFG-analys av detta.

7. Negationen i RVK som icke-projicerande ord

Sammanfattningsvis har vi kunnat konstatera att i tre av estlandssvenskans fyra dialektområden, NONRR, verkar placering av negation i förhållande till subjekt i satsers mittfält motsvara standardsvenskans. Det är informativ status, kontrast och semantisk räckvidd som påverkar om subjektet kommer efter eller före negationen. En analys inom ramverket Lexikalisk-Funktionell grammatik (LFG) liknande den i Andréasson (2007), med ett platt mittfält i c-strukturträdet, kan illustrera att den relativa ordningen mellan subjekt och negation styrs i första hand av pragmatiska och inte av strukturella faktorer, se figur 1, som visar en förenklad c-struktur för exempel (14) ovan.

FIGUR 1: *C-struktur*: [...] nu villd n änt gå ör båtn opa briggja.

I figur 1 ser vi att de led som varierar, subjekt och negation, är systrar i ett platt mittfält som inleds med det finita verbet *villd* 'ville' och avslutas med en VP, *gå ör båtn opa briggja* 'gå ut båten och upp på bryggan'. Positionen för det finita verbet och VP:n (när det finns en VP i satsen) bestäms av syntaktiska villkor, medan ordningsföljden mellan subjekt och adverbial i F'-domänen – döttrarna till F' – i figur 1 bestäms av informationsstrukturella villkor, som säger att GRUND placeras före REMA i detta område av satsen och att framhävda, kontrasterade subjekt placeras efter satsadverbial, inklusive negationen.

Inom LFG används s.k. parallella strukturer. Dessa är utformade så att de på ett enkelt sätt illustrerar olika typer av språklig information och interagerar med varandra genom mappning (se t.ex. Bresnan 2001; Dalrymple 2001; Bresnan, Asudeh, Toivonen & Wechsler 2015). Satsstruktur presenteras i en *c-struktur*, semantisk information i en *s-struktur* och funktionella relationer i en *f-struktur*. Det finns också en struktur för informationsstrukturella relationer, en s.k. *i-struktur*, där satsens informationsstruktur och kontrastförhållanden presenteras i en attribut-värde-matris (AMV). I denna är led med olika informativ status samindexerande med led i c-strukturen, se figur 2. Matrisen som

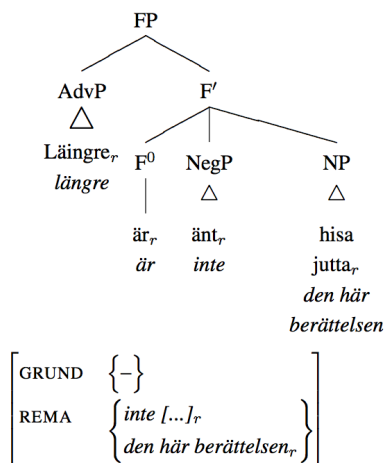
presenteras här är förenklad, för att fungera som illustration i denna artikel, och innehåller alltså inte information om t.ex. kontrastförhållanden eller om informativ status för andra led i satsen än just subjekt och negation.

$$\left[\begin{array}{l} \text{GRUND} \quad \{han_g\} \\ \text{REMA} \quad \{inte [...]_r\} \end{array} \right]$$

FIGUR 2: *I-struktur*: [...] nu villd n änt gå ör båtn opa briggja.

I matrisen i figur 2 ser vi att subjektetsledet, *n*, representerat av betydelsen 'han', ingår i den undersökta satsens GRUND. I satsens mittfält gäller att GRUND placeras före REMA och den information som är GRUND mappas i denna sats till en position före negationen i F'-domänen.

I en sats där subjektet ingår i satsens REMA ser c-strukturen istället ut som i figur 3 nedan, från exempel (22) ovan.

FIGUR 3: *C-struktur och i-struktur*: Längre är änt hisa jutta [...]. [NUCKÖ].

I figur 3 ser vi att såväl negation som subjekt ingår i satsens REMA. I denna typ av sats placeras subjekt efter negation och andra satsadverbial (för en mer ingående diskussion av satser med rematiskt subjekt i mittfältet se t.ex. Andréasson 2007:259ff). På samma sätt kan subjekt som är kontrasterade placeras efter negationen i den platta F'-domänen. Analysen för NONRR-området stämmer alltså överens med den för standardsvenskan.

Låt oss nu gå över till negation och subjekt i RVK-området. Här såg vi att negationen i stort sett aldrig är separerad från det finita verbet respektive subjunktionen. Det gör att vi kan anta att negationen inte är placerad i en platt

struktur, som dotter till F', där pragmatiska villkor skulle kunna avgöra dess position i förhållande till subjektet.

Intuitivt skulle vi kunna anta att negationen är ett klitikon, eftersom den verkar uppfylla en del traditionella kriterier på sådana led (se t.ex. Zwicky & Pullum 1983; Spencer & Luís 2012). Jämför också med Brandtler & Håkansson (2014) minimalistanalys av fornsvenska *eigh*, 'ej', som bygger på att *eigh* i satsinitial position var ett syntaktiskt huvud och alltså inte projicerade en fras. Till exempel talar sammanskrivningen av negationen med finita verbet eller subjunktionen för att den verkar vara prosodiskt avhängig av dessa led. Något som däremot skulle kunna tala mot att RVK-negationen är ett klitikon är att den bara verkar acceptera det element som står i F⁰ som värd. Klitikon beskrivs ofta i litteraturen som "lätsinniga" och kan ansluta till en fras lika väl som till ett syntaktiskt huvudord; detta gäller inte för negationen i RVK.

Inom LFG analyseras klitikonliknande ord ofta som icke-projicerande (Toivonen 2003; Bresnan, Asudeh, Toivonen & Wechsler 2015). Icke-projicerande ord är ord som lexikalt har den egenskapen att de inte bildar – projicerar – en hel fras utan ansluter genom adjungering till ett annat syntaktiskt huvudord och ingår i dess fras, se (38) nedan.

(37) $X^0 \rightarrow X^0, \hat{Y}$

Frasstrukturregeln i (38) illustrerar hur ett icke-projicerande ord, \hat{Y} vilket utläses *Y-tak*, adjungerar till ett huvud, X^0 . Ett icke-projicerande ord har inte samma egenskaper som ett ord som kan projicera en fras; till exempel kan det inte modifieras, ta komplement eller ingå i en samordning. Alla dessa saker hör samman med att ordet inte kan projicera en fras. Toivonen (2001) använder sig av detta kriterium och ett ytterligare för att analysera ord som ofta tidigare analyserats som klitikon: ifall elementet kan projicera en fras eller inte och ifall det är prosodiskt beroende av en värd eller inte. Franska lätta objektspronomen, se (38) nedan, är ett av de element som ofta kategoriserats som klitikon och som svarar på två av Toivonens kriterier.

(38) a. Je t'aime.
jag dig älskar
'Jag älskar dig.'
b. *Je aime te.

I (38) ser vi hur pronomenet *te* 'dig' ansluter proklitiskt till det finita verbet *aime* 'älskar'. Om värd verbet inleds med ett vokalljud, som här, elideras *te* till *t'*. Toivonen (2001:38ff) argumenterar för att franska lätta objektspronomen är ickeprojicerande ord som är fonologiskt beroende av en värd, det finita verbet.

De kan inte samordnas eller modifieras i denna position. Svenska verbpartiklar analyseras som ickeprojicerande ord, men prosodiskt oberoende, se (39).

- (39) a. Johan slarvade bort sin mobil.
b. Igår slarvade Johan faktiskt bort sin mobil.

Svenska verbpartiklar, som *bort* i (39), beskrivs i Toivonen (2001) som ickeprojicerande ord som inte är fonologiskt beroende av en värd, dels på grund av att de är prosodiskt markerade, dels på grund av att de faktiskt kan skiljas från verbet av annat material, som i (39 b) ovan.

Olika typer av lexikala kategorier kan fungera som verbpartiklar och står då i en bestämd position, adjungerad till verbhuvudet i VP. När verbpartiklarna står i denna position kan de inte modifieras eller samordnas. De flesta ord som ibland fungerar som verbpartiklar kan dock också stå självständigt och projicerar då en fras. Detta gäller för adverbet *bort* i (39) ovan. Som fraser kan de modifieras, på vilket (40) nedan – som anpassats från Toivonen (2001:38) – utgör ett exempel. Och så snart de projicerar en fras kan de inte stå adjungerade till verbhuvudet i VP:n.

- (40) a. Olle hade sparkat *bort* bollen.
b. *Olle hade sparkat bollen *bort*.
c. *Olle hade sparkat [*bort* mot mittlinjen] bollen.
d. Olle hade sparkat bollen [*bort* mot mittlinjen].
e. Olle hade sparkat *bort* bollen mot mittlinjen.

I (40) ser vi att så snart adverbet *bort* modifieras kan det inte längre stå i avslutning till verbet – i positionen för verbpartiklar – utan då är det huvud i en AdvP som bara kan stå efter objektet, på den plats där fria adverbial står.

Negationen i rvk-området uppfyller flera av de kriterier som Toivonen (2001) ställer upp för klitikonliknande ord. Det är prosodiskt beroende av sin värd, och det kan dessutom inte modifieras när det står på platsen närmast det finita verbet eller subjunktionen. I två exempel i de olika material som jag undersökt är negationen modifierad av ett *heldr* 'heller' som är en modifierare i en negationsfras. I båda dessa exempel står hela frasen *it heldr* som fundament, se (41) nedan.

- (41) *It heldr* blei [nns] familj skona.¹⁶
inte heller blev ... familj skonad

16 Namn utelämnas av etiska skäl.

Frasen *it heldr* finns inte i något fall i materialet i mittfältet. Inte heller finns det i materialet något annat led som kan anses modifiera negationen i en NegP. Dessa båda kriterier tillsammans med det starka mönster som visar att negationen i RVK-dialekternas mittfält inte påverkas av pragmatiska faktorer motiverar att vi kan anta att det finns en position för en icke-projicerande negation adjungerad till F⁰ i dessa dialekter.

Skillnaden i distribution för negationer i NONRR respektive RVK kan då förklaras med att dialektområdena har olika frasstrukturregler för F'-domänen. Förenklade frasstrukturregler för F'-domänen i NONRR-trädet i figur 1 ovan, presenteras i (42) nedan.

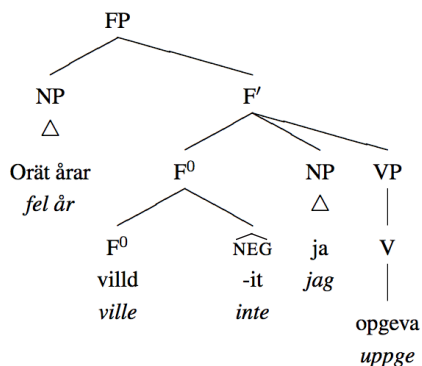
- (42) NONRR:
 $F' \rightarrow F^0 NP \text{ NegP VP}$

I (42) ser vi att subjektet (NP) och negationen (NegP) finns på samma nivå och är tillgängliga för den ordföljdsvariation som vi ser i såväl NONRR-dialekterna som i standardsvenskan. För RVK ser F'-domänen dock annorlunda ut. Frasstrukturregler för RVK-satser med icke-projicerande negation och subjekt i mittfältet presenteras i (43).

- (43) RVK:
 $F' \rightarrow F^0 NP VP$
 $F^0 \rightarrow F^0 \widehat{\text{Neg}}$

I (43) ser vi att negationen i RVK är adjungerad till F⁰ på grund av sin status som icke-projicerande ord. I den här positionen kan negationen inte modifieras (jfr Toivonen 2001:18).

Med denna analys av negationen i RVK kan c-strukturen för exempel (33) ovan se ut som i figur 4 nedan.

FIGUR 4: Orät årar villdit ja opgeva [vippal].

I figur 4 är den icke-projicerande negationen adjungerad till huvudet i F⁰, verbet *villd* 'ville'. Negationen är här inte syster till subjektet och trädet illustrerar således att det i RVK inte finns möjlighet till ordföljdsvariation mellan subjekt och negation.¹⁷

8. En avslutande kommentar

Det är tydligt att negationens placering i RVK måste ses som en anomali i det nordgermanska språkområdet. Det normala är att det finns möjlighet till ordföljdsvariation, och ett mönster där negationen regelmässigt föregår alla typer av subjekt finns det mig veterligt ingen motsvarighet till bland de nordiska dialekterna. Brandtler & Håkansson (2014) diskuterar visserligen att *eih* ('ej') i fornsvenskan skulle kunna ha en liknande status som *it(t)* verkar ha i RVK, men det handlar om spetsställda negationer, och författarna argumenterar övertygande för att denna egenskap hos *ej* sedan länge är försvunnen ur standardsvenskan. Negationen *it(t)* har dessutom inte samma form som *eih*, och det är därför inte helt troligt att de båda fenomenen skulle vara relaterade.

Att en liten del av de undersökta meningarna från RVK har negationen efter subjektet i satsens mittfält är i inte heller förvånande. När vi tittar på det material som den här artikeln bygger på får vi ha i åtanke att författarna till de gamla dialekttexterna har gått i svenskspråkig skola, lärt sig sverigesvenskt rikstalspråk och lärt sig standardsvenska skriftspråkskonventioner. Vår informant från Stora Rågö har dessutom levt största delen av sitt liv i Sverige, och har idag i stort sett ingen att tala Stora Rågösmål med.

Jag vill dock lyfta fram att trots den betydande påverkan som de varit utsatta för så placerar såväl författarna som informanten faktiskt i stort sett uteslutande negationen före subjektet i denna del av satsen. Just detta att variationen är så liten är en stark indikation på att det är ett syntaktiskt och inte ett pragmatiskt mönster som vi har hittat. Jag har i denna artikel presenterat en skiss till en möjlig analys inom LFG. I andra grammatiska ramverk kan analysen av de data som lagts fram naturligtvis se annorlunda ut.

17 I bisatser följer jag Andréasson (2007) i antagandet att subjunktionen står i F₀, och då gäller samma analys.

Litteratur

- Andréasson, Maia 2007. *Satsadverbial, ledföljd och informationsdynamik i svenskan*. (GNS 7). Avh. Göteborg: Göteborgs universitet.
- Andréasson, Maia 2016. Subject placement in Estonian Swedish. I: *Let us have articles betwixt us – Papers in Historical and Comparative Linguistics in Honour of Johanna L. Wood*. Eds. Vikner, Sten, Henrik Jørgensen & Elly van Gelderen. SUN-TRYK, Aarhus.
- Brandtler, Johan & David Håkansson 2014. Not on the Edge. The Syntax and Pragmatics of Clause Initial Negation in Swedish. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 17, s. 97–128.
- Bresnan, Joan 2001. *Lexical-Functional Syntax*. Oxford: Blackwell.
- Bresnan, Asudeh, Toivonen & Wechsler 2015. *Lexical-Functional Syntax*. 2nd Edition. Oxford: Wiley-Blackwell.
- Dalrymple, Mary 2001. *Lexical Functional Grammar*. (Syntax and Semantics 34.) New York: Academic Press.
- Diderichsen, Paul [1946] 1957. *Elementær dansk Grammatik*. København: Gyldendal.
- Faarlund, Jan Terje, Svein Lie, and Kjell Ivar Vannebo 1997. *Norsk referansegrammatikk*. Universitetsforlaget: Oslo.
- Tiberg, Nils 1952. Anu Engblom. I: Nyman, Manfred (red.). *Kustbon. Organ för estlandssvenskarna i Sverige*. Nr. 5–6. Årgång 9. Dec. 1952.
- Lagman, Edvin 1990 (red.). *Estlandssvenskar berättar. En bok om Estlands svenskar 3B*. Stockholm: Kulturföreningen svenska odlingens vänner.
- Lindstad, Arne Martinus, Anders Nøklestad, Janne Bondi Johannessen, Øystein Alexander Vangsnes 2009. The Nordic Dialect Corpus - an Advanced Research Tool. I: Jokinen, Kristiina and Eckhard Bick (eds.). *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NO-DALIDA 2009*. NEALT Proceedings Series, Vol. 4 (2009), s. 283–286.
- Lindström, Jan 2014. Front field negation in spoken Swedish: A regional archaism? I: Irma Taavitsainen, Andreas H. Jucker & Jukka Tuominen (red.), *Diachronic Corpus Pragmatics*. Amsterdam/New York: John Benjamins, s. 237–253.
- Nyman, Elmar 1988. Till minnet av Alexander Samberg – pedagogensvenskhetsivraren. I: Edvin Lagman (red.) *Kustbon. Förbindelselänk för estlands svenskar*. Nr 1. Årgång 45. Mars 1988.
- Rosenkvist, Henrik 2016 Negationer i estlandssvenska. I: Daniel Andersson, Susanne Haugen & Asbjørg Westum (red.). *Studier i svensk språkhistoria 13. Historia och språkhistoria*, 199–210. Inst. för språkstudier, Umeå.
- Lundström, Gudrun 1939. *Studier i nyländsk syntax*. Stockholm: Norstedt & söner.

- Spencer, Andrew och Ana Luís 2012. *Clitics. An introduction*. Cambridge Textbooks in Linguistics. Cambridge: Cambridge University Press.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg, and Erik Andersson (1999). Svenska Akademiens grammatik. Stockholm: Svenska Akademien.
- Tiberg, Nils 1952. Anu Engblom. I: Manfred Nyman (red.) *Kustbon. Organ för estlandssvenskarna i Sverige*. Nr 5–6. Årgång 9. December 1952.
- Tiberg, Nils 1968. Estlandssvenska Upsalaundersökningen. I: Nyman Elmar (red.) *Estlands svenskar 25 år i Sverige Jubileumsskrift KUSTBON 1944–1968*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Toivonen, Ida 2001. *The phrase structure of non-projecting words*. PhD thesis, Stanford University.
- Toivonen, Ida 2003. *Non-Projecting words: A Case Study of Swedish Verbal Particles*. Dordrecht: Kluwer.
- Westman, Margareta 1974. *Bruksprosa: en funktionell stilanalys med kvantitativ metod*. Lund: Liber.
- Zwicky, Arnold M., och Pullum, Geoffrey K. 1983. Cliticization vs. inflection: English *n't*. *Language*, 59. S. 502–13.
- Østbø Munch, Christine. 2013. *North Germanic Negation. A Microcomparative Perspective*. Diss. University of Tromsø.

Estlandssvenskan och bestämdheten

*Hår bondgärn av ait hamp-sticke uti hampgårdn*¹

Maia Andréasson

1. Inledning

Många studier visar att traditionella svenska dialekter har en utökad användning av bestämd form på substantiv (se t.ex. Delsing 1993, 2003; Dahl 2015; Vangsnes 1999, 2014; Vangsnes, Holmberg & Delsing 2003). I denna rapport om bestämd form i estlandssvenska dialekter utgår jag i huvudsak från Dahl (2015) som i sin grundliga översikt av bestämdhet i svenska dialekter (inklusive svensktalande delar av Finland och Estland) visserligen inkluderar estlandssvenska, men inte går in på skillnader mellan de enskilda dialekterna.

Lagman (1979) skriver:

Substantivets bestämda form har [i estlandssvenskan] en vidsträcktare användning än vad fallet är i riksspråket. I detta avseende överensstämmer de estlandssvenska dialekterna principiellt med övriga svenska mål, även om olikheter finns i fråga om detaljerna. (Lagman 1979a:82)

I denna artikel ges således en översikt över några likheter och skillnader i användning av substantiv i bestämd form som finns mellan de estlandssvenska dialekternas användning och standardsvenskans och de traditionella svenska dialekternas. Störst vikt läggs vid en beskrivning av användningen av bestämd form tillsammans med possessivt pronomen och kvantifieraren *var/ varje*.

I avsnitt 2 presenteras en bakgrund och i 3 och 4 det material som använts för undersökningen i denna artikel och några tumregler för att känna igen bestämd form på substantiv i estlandssvenskan. I avsnitt 5–8 redovisas resultat gällande fyra konstruktioner där estlandssvenskan och/eller traditionella svenska dialekter har bestämd form där standardsvenskan inte har det. I 9 sammanfattas resultaten, följt av en kortfattad diskussion.

1 Stort tack till den talare av Stora Rågödialekt, som hjälpt mig med flera exempel på Stora Rågödialekt.

2. Bakgrund

Det är ovanligt i världens språk att markera bestämdhet med ett affix. Enligt Dryer (2005, refererad i Dahl 2015:29) är det bara 15 % av världens språk som har det som vi kallar bestämd form. I nordgermanska språk är den bestämda formen dock allmänt förekommande och Dahl (2015:34ff) menar att formen snarare beror på närhetsfaktorer mellan språken, än att de har en gemensam typologisk grund, eftersom det inte tycks finnas några bestämda artiklar i äldre stadier av indo-europeiska språk. I europeiska språk finns bestämd form i de nordgermanska språken, och i ett område i sydöstra Europa (Rumänien, Bulgarien, Makedonien och Albanien), men det är bara i de nordgermanska språken som såväl fristående bestämd artikel som bestämdhetssuffix förekommer i samma språk (Dahl 2015:35). I detta kapitel är det i första hand användning av bestämd form som diskuteras.

Den bestämda formen av ett substantiv används normalt när en talare vill signalera att lyssnaren bör kunna identifiera det som substantivet refererar till (SAG 1999:2:107). Precis som i standardsvenska används bestämd form på substantiv i estlandssvenskan när skribenten/talaren gör antagandet att läsaren/lyssnaren kan unikt identifiera en referent, till exempel på grund av att det finns ett samreferentiellt uttryck tidigare i kontexten. Exempel på detta presenteras i (1) och (2) nedan, excerperade från Lagman (1979).

- (1) Först skutt vi hava **en bLikLämp**, toa to daddan lohleiva, lad **bLikLämpen** ote å lad hleiva ite gLero, så lenge som bLie var uppsmålt.. [RUNÖ]
först skulle vi ha en blyklump då tog pappa lodsleven lade blyklumpen uti och lade sleven över glöden så länge som blyet var uppsmålt
'Först skulle vi ha en blyklump, sen tog pappa lodsleven, la i blyklumpen och la sleven i glöden så länge att blyet smälte.'
- (2) Allt **stäina** å **håLina** var gemes undi snjokoda [STORA RÅGÖ]
allt stenarna och hålen var gömda under snötäcket
'Alla stenarna och hålen var gömda under snötäcket.'

X

I (1) presenteras först *en bLikLämp* 'en blyklump' som ny i sammanhanget i obestämd form, och sedan talas det i samma mening om *lohleiva* 'sleven'. När talaren nästa gång ska referera till blyklumpen går det således inte att använda ett pronomen, utan för att undvika flertydighet måste bestämd form *bLikLämpen* användas (Gundel, Hedberg & Zacharski 1993). Användningen av bestämd form här följer i allt sverigesvenskans, vilket går att se i översättningen, där bestämd och obestämd form på substantiven i samtliga fall motsvarar estlandssvenskans. Samma sak gäller exempel (2) där en landsväg är ämnet för hela texten (Lagman 1990:129ff, *Gatna* 'gatan') och användningen av bestämd

form snarast signalerar att talaren framställer vägarnas skick som något bekant för lyssnaren. Utan kontext vore obestämd form det mest idiomatiska.

På samma sätt använder såväl estlandssvenska som standardsvenska bestämd form för att deiktiskt referera till något i det fysiska sammanhanget, som i (3) nedan där den tilltalade försöker få en ovillig tjur att gå på en båt och ber om att få en käpp som uppenbart finns tillgänglig.

- (3) ”Ge hit **sprotan**, ja ska vis hös n paogo pealt är opa båtn”, sa en. [NUCKÖ]
ge hit käppen jag ska visa hur han paogo pealt är uppå båten sa han
'Ge hit käppen så ska jag visa hur den paogo pealt kommer på båten.'²

I (3) används alltså bestämd form, *sprotan* 'käppen', för att referera till något som inte finns nämnt i kontexten, men som är unikt identifierbart via deixis.

Även vid generisk syftning används bestämd form såväl i estlandssvenska som i standardsvenska. I sammanhanget som hör till exempel (4) diskuteras julseder på Runö.

- (4) **Fårstdaen** var engan dans. [RUNÖ]
fårstdagen var ingen dans
'På juldagen var det ingen dans.'

I (4) berättar skribenten något som gällde generellt för juldagar på Runö: att man inte anordnade någon dans den dagen. Även om standardsvenska normalt skulle uttrycka den generaliserade tidsangivelsen med en prepositionsfras, är bestämd form på substantivet idiomatiskt för båda varieteterna.

I andra fall verkar de estlandssvenska dialekterna oftare använda bestämd form i konstruktioner där man i sverigesvenskan visserligen har ett val mellan bestämd och obestämd form, men där obestämd form föredras, se t.ex. (5) nedan, där estlandssvenskan har bestämd form på en rad dividuativa substantiv i generisk användning.

- (5) Te ja var bån, skoro **fälke rågen** å **kone** å **havon** mä skärör, tu har no sitt opa bild kroat skärör mä träskaft. [ORMSÖ]
då jag var barn skar folket rågen och kornet och havren med skärör du har nog sett uppå bild krokiga skärör med träskaft
'När jag var barn skar folk råg(en), korn(et) och havre(n) med skärör. Du har nog sett krokiga skärör med träskaft på bild.'

2 *Paugu pealt* är estniska och betyder 'på ögonblicket, genast'.

I den standardsvenska översättningen av exempel (5) skulle det inte vara ogrammatiskt med bestämd form på substantiven *folket*, *rågen*, *kornet* och *havren*, men obestämd form upplevs som mer idiomatisk. Svenska Akademiens grammatik (SAG 199:2:111) nämner dock att bestämd form på dividuativa substantiv kan föredras när referenten t.ex. har särskild relevans i en viss tid eller situation, 'rågen på den tiden som jag talar om', vilket ju stämmer med exemplet i (5) ovan som återberättar rutiner vid skördarbete i talarens barn eller ungdom.

Lagman (1979a:82) beskriver att hans informanter använder bestämd form som lexikalisk form. När han ställde frågan: "Vad heter vit häst på nuckö-svenska?" fick han som svar "Hoit aiken", dvs. 'vithästen'. Denna konstruktion skrivs i regel isär i estlandssvenska men uppträder sammanskriven i flera av de svenska dialekter som Dahl (2015) undersöker. Fenomenet ligger mycket nära andra nominalfraser i de estlandssvenska där framförställd bestämd artikel saknas, se exempel (6)–(8) nedan.

- (6) [...] he var gutt, *heimgjod ustn* [VIPPAL, Lagman 1979a:28]
det var gott hemgjord ostn
 'det var gott med hemgjord ost'
- (7) Tär plaska e *käld isvattne* å bLevo bara friska. [NUCKÖ]
de plaskade i kalla isvattnet och blev bara friskare
 'De plaskade i det iskalla vattnet och blev bara friskare.'
- (8) Männe som gick till *svänksa käjsarn* [LILLA RÅGÖ, Lagman 1940]
männen som gick till svenska kejsaren (konungen)
 'Männen som gick till den svenska kejsaren'

I (6)–(8) skulle en standardsvensk översättning inte kunnat utelämna den bestämda fristående artikeln i de markerade nominalfraserna. Substantivfraser med adjektivattribut har dubbel bestämdhet i kontexter som dem i exemplet. I många fall kan man uppfatta de lexikaliska former som Lagman talar om som mer eller mindre fasta konstruktioner, liknande *Vita huset*, men åtminstone exempel (6) och (7) är mer tillfälliga kombinationer av adjektiv och substantiv, och de måste ses som nominalfraser där bestämdheten bara markeras med suffix på huvudordet.

Dahl (2015) beskriver i sin stora kartläggning av defnithet i svenska varieteter ett antal konstruktioner som avviker från standardsvenska när det gäller användning av bestämd form: generisk användning, icke-avgränsad användning (*non-delimited use*, definition, se nedan), bestämd form efter vissa kvantifierare, prepositionsfraser med instrumentell betydelse och dividuativa substantiv med låg referentialitet, som i (5) ovan. Han diskuterar även det han kallar possessiva konstruktioner, vilket innefattar såväl konstruktioner med ge-

nitivattribut (*flickans/Marias väska*) som konstruktioner med possessivt pronomen (*hennes väska*).

These phenomena [...] were, and sometimes still are found over large areas in Northern Sweden and the Swedish-speaking areas in Finland and Estonia – a dialect area that I shall refer to as the “Peripheral Swedish area”. [Dahl 2015:1]

Denna rapport avser att komplettera Dahls (2015) undersökning med material från de svenska dialekter som talades i Estland fram till slutet på andra världskriget. De fyra fenomen jag kommer att ta upp är:

1. icke-avgränsad användning,
2. genitivattribut följt av bestämd form,
3. possessivt pronomen följt av bestämd form och till sist
4. *varje* följt av substantiv i bestämd form

Den sista konstruktionen diskuteras inte i Dahl (2015) och den har mig veterligt inte påträffats i någon annan svensk dialekt. I samband med diskussionen av possessiva pronomen och bestämd form relaterar jag också till Vangnes (1999) undersökning av detta fenomen i svenska dialekter.

Denna korta rapport ger inte någon fullständig översikt över användningen av bestämd form i estlandssvenskan, utan den tar upp just ovanstående konstruktioner och kan alltså ses som en utgångspunkt för vidare kartläggning av definithet i dessa dialekter.

3. Material

Undersökningen i denna artikel bygger på en samling estlandssvenska berättelser som finns i Lagman (1990): *En bok om Estlands svenskar 3b* (se även kapitel 2, denna volym). I boken finns texter från de flesta områden där estlandssvenska talades på 1900-talet, med standardsvensk översättning. När ett språkligt exempel är hämtat från Lagman (1990) markeras det enbart med dialektområdets namn, t.ex. [NUCKÖ]. Kompletterande exempel har hämtats från texter som finns i de estlandssvenska samlingarna på *Institutet för språk och folkminnen, Namnarkivet i Uppsala*. När ett språkligt exempel är hämtat från de estlandssvenska samlingarna markeras detta med dialektområdets namn och hänvisning till dialektarkivets accessionsnummer, t.ex. [RUNÖ, Acc. 16561]. Exempel som är hämtade från andra källor har benämnas med dialektområdets namn och referens, t.ex. [LILLA RÅGÖ, Tiberg 1940]. Samtliga dessa källor kallas i det följande *materialet*.

Förutom undersökningar i det skriftliga materialet har jag i några fall via mejl konsulterat en talare av Stora Rågödialekt.

4. Substantivets definitiva former i ESV

Lagman (1979:62) menar att de estlandssvenska böjningsmönstren är ganska lika standardsvenskans, men att det finns undantag, framför allt när det gäller dialekterna på Nargö i norr och Runö i söder. I estlandssvenskan finns tre grammatiska genus: maskulinum, femininum och neutrum, men inte särskilt mycket kasusböjning; precis som i standardsvenskan finns genitiv-*s* och en del stelnade, arkaiska former (Lagman 1979:63f.).

Systemet för att identifiera bestämd och obestämd form av substantiv är inte särskilt komplicerat. Lagman (1979:64ff) beskriver ingående de regelbundenheter som finns i estlandssvenskans substantivböjning. Enklast är det i plural där substantiv i obestämd form i alla genus slutar med konsonant, ett *-r* (i morfemen *-ar*, *-er*, *-or*, *-r*) medan substantiv i bestämd form slutar på vokal: *-a* eller *-e*; maskulinumformerna slutar på *-a*, *-ia* eller *-e*; femininumformerna på *-na* (*-ana*, *-(i)ana*, *-(r)ana*, *-na*) eller – vid vokalbyte – *-re bok* 'bok' – *bekre* 'böcker'; neutrumformerna på *-a* (*-ena*, *-na*, eller *-rena*). Även i de paradigm som Lagman tar upp som exempel på oregelbunden böjning gäller mönstret att obestämd form slutar med *-r* och bestämd med *a* eller *-e*. Ett undantag när det gäller substantivets pluralform är Runödialekten där det är formsammanfall mellan obestämd och bestämd form i plural, som båda slutar på vokal och här används förutom *-a* eller *-e* även ett *-o*-morfem.

I singular är mönstren mer oregelbundna och bestämd form slutar i maskulinum på *-n* (*-(e)n* eller *an*), i femininum på *-a* (*-a*, *-ra*, *-ia*), *-i* *-e*, *-n* eller med nollmorfem: *viko*_{INDEF} 'vecka' – *viko*_{DEF} 'veckan', och i neutrum på *-(r)e*, *-i* eller med nollmorfem när ordet slutar på vokal: *nista*_{INDEF} 'nystan' – *nista*_{DEF} 'nystanet'.

X

5. Icke-avgränsad användning av bestämd form:

Om du är törstig så finns det mjölken i kylskåpet

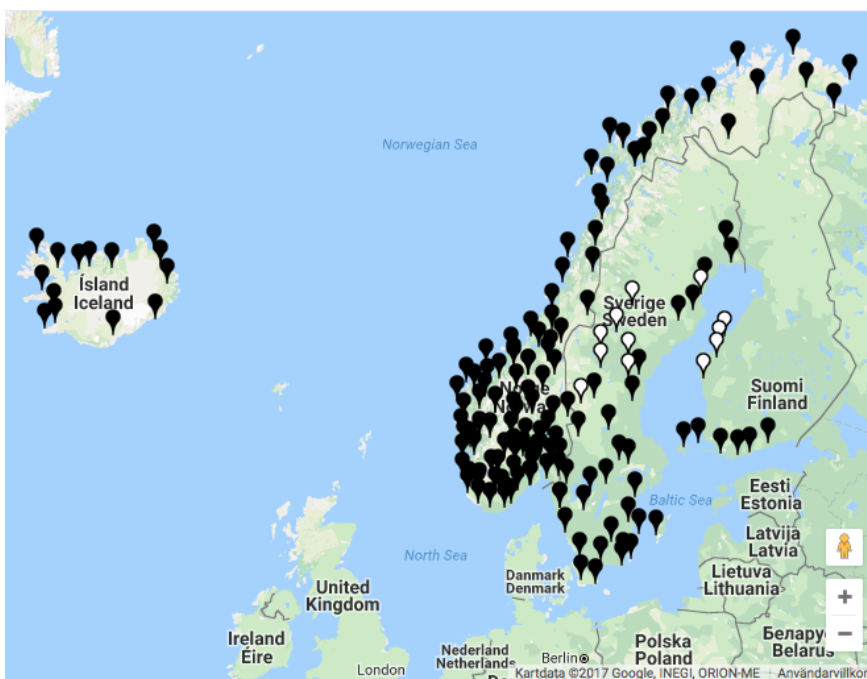
Dahl diskuterar det han kallar icke-avgränsad användning av bestämd form, *non-delimited use*. Konstruktionen uppträder när dividuala substantiv denoterar en icke-kvantifierad mängd (2015; jämför även Delsing (1993) *partitiv artikel* och Koptjevskaja-Tamms (2001) *pseudopartitiva* konstruk-

tioner). I standardsvenska används normalt substantiv i obestämd form när mängden är diffus: ”Gräddde [...] passar utmärkt till alla sorters kött” (SAG 1999:2:111). I många traditionella svenska dialekter används istället bestämd form i dessa konstruktioner (Delsing 1993; Dahl 2015). Dahl har kunnat attestera bestämd form i obegränsad konstruktion i Jämtland, Norrbotten, Västerbotten, Ångermanland och dessutom i de finlandssvenska dialekterna i Österbotten. Dessutom har han funnit konstruktionen i Ovensiljan, Nedansiljan, Medelpad, Hälsingland och Härjedalen. När det gäller de estlandssvenska dialekterna har Dahl (2015:64) hittat ett enstaka språkprov från Runö i Vendell (1882), där ordet *kliLimskin* ’klimpen’ står i bestämd form i en uppräkningslista av saker som ska ätas och drickas vid ett bröllop (Vendell 1882:106). De andra orden står i obestämd form, t.ex. det dividuativa *brämin* ’brännvin’. Ordet *kLimskin* förefaller dock vara individuativt. Ordet *kLimske* finns dock med i runömaterialet i Lagman (1990:213) och översätts där med ’klimpsoppa’, så det skulle i Vendells (1882) exempel kunna handla om just ett sådant dividuativt substantiv i bestämd form som Dahl talar om. Med tanke på att *brämin* har obestämd form i Vendells språkprov måste man ändå tänka sig att en eventuell icke-begränsad användning av bestämd form – om den har funnits – redan var på väg ut ur dialekten i slutet på 1800-talet. I texterna från 1900-talet verkar obegränsade konstruktioner uttryckas med obestämd form, se (9) nedan.

- (9) a. [...] å te drickas had man **måLk** hälldor noa ana ute påtilar [NUCKÖ]
och till drickas hade man mjölk eller något annat uti buteljer
'och till att dricka hade man mjölk eller annat i buteljer'
- b. Å tär fick däm **öL** smäkäs, täm såm sto bLäiver å skoa opa. [STORA RÅGÖ]
och där fick dom öl smakas dom som stod blivet och skådade uppå
'Och där fick de smaka öl, de som stod bredvid och tittade på.'
- c. [...] måren värma **väleng** å middan koka **äpler** å **strängiar**, **mölk** å **bre**.
[VIPPAL]
morgonen värmer välling och middagen koka potatis och strömmingar
mjölk och bröd [VIPPAL]
'på morgonen värma välling och på middagen koka potatis och
strömming, mjölk och bröd'

I de tre exemplen i (9) handlar det alltså om icke-kvantifierade mängder med mjölk, öl, potatis, strömming och bröd och precis som i standardsvenska används obestämd form på orden *måLk* ’mjölk’, *öL*, *äpler* ’potatis’, *strängiar* ’strömming’ och *bre* ’bröd’.

Nordisk dialektkorpus (Lindstad, Nøklestad, Johannessen & Vangsnes 2009) bekräftar i stort Dahls (2015) undersökning, se figur 1, nedan.

FIGUR 1: *Om du är törstig så finns det mjölken i kylskåpet*. Svart markering = låga poäng, "så säger vi inte". Vit markering = höga poäng, "så säger vi".

Figur 1 visar bedömningar av meningen *Om du är törstig så finns det mjölken i kylskåpet*, i ScanDiaSyns dialektenkät (Lindstad et al 2009). Svaren visar att det bara är i vissa norrländska dialekter i Sverige och i de österbottniska finlands-svenska dialekterna som bestämd form accepteras i obegränsad konstruktion (se vidare Garbacz 2014).

6. Genitivform + bestämd form: *Vippals vackraste flickan*

En mycket vanlig konstruktion där estlandssvenskan och standardsvenskan skiljer sig åt när det gäller bestämdhet är i nominalfraser med genitivattribut: *drängens underläpp* [ssv] vs. *drängens undeläppen* [NUCKÖ, Lagman 1990:18]. I det följande kallar jag detta för definit genitivkonstruktion.

Såväl Tiberg (1964) som Lagman (1979:82) konstaterar att genitivattribut i de flesta estlandsvenska dialekter följs av bestämd form, men Tiberg (1964:107) tillägger ”ej efter poss pron (resp egennamn) på sina håll”. Definit genitivkonstruktion med substantiv fann Tiberg (1964) i Vippal och på Runö och Nargö. I denna undersökning har konstruktionen dock påträffats såväl med substantiv som med egennamn i samtliga undersökta dialektområden, se tabell 1 och exempel (10) och (11) nedan.

TABELL 1: *Genitiv + bestämd form i de estlandsvenska dialekterna.*

	Runö	Stora Rågö	Lilla Rågö	Vippal	Korkis	Ormsö	Nuckö	Runö
substantiv ex. (10)	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
egennamn ex. (11)	ja	ja	ja/nej	ja	ja	ja	ja	ja

I tabell 1 ser vi att samtliga de undersökta estlandsvenska orterna har definit genitivkonstruktion med såväl substantiv som egennamn.³ I (10) nedan redovisas exempel med substantiv i genitiv.

- (10) a. Ten sarasti katton beit så hårt, ät tändena gick ginom **messis skinni**,
[NARGÖ]
den sarasti⁴ katten bet så hårt att tänderna gick igenom musens skinn
'Den "sarasti" katten bet så hårt att tänderna gick igenom musens skinn.'

3 Att en konstruktion markeras med ett *ja* i en tabell betyder att inga motexempel påträffats i undersökningen av dialekten, t.ex. *minn daddan* 'min pappan' [RUNÖ]. Ett *nej* i en tabell betyder att enbart motexempel på denna konstruktion påträffats, t.ex. *min mamma* 'min mamma' [NARGÖ]. Om det finns såväl exempel som motexempel i en dialekt anges det med *ja/nej*. Om exempel (och motexempel) på konstruktionen saknas anges även detta i tabellen.

4 *sarasti*, troligen bildat efter ett ord med betydelsen 'vår Herres trä' dvs. Kristi kors (Lagman 1979:228).

- b. Gista kendist i såm skamLit frii påikin en in hav **piges mjuk kroppin** så tet när opa se [STORA RÅGÖ]
genast kändes det som skamligt för pojken att han hade flickans mjuka kroppen så tätt uppå sig
 'Genast kändes det nästan skamligt för pojken att han hade flickans mjuka kropp så tätt inpå sig'
- c. Äin ha såa ätt täi ite **hos nöggård'n** [LILLA RÅGÖ, Tiberg 1940:340]
en har sagt åt de uti hovets nötgården
 'En [person] har sagt åt dem [som var i] herrgårdens nötgård'
- d. Å nu var e **Sveriges Koningens Skyddsbreive** som rädda **männens live** å båtn me saltlastn. [VIPPAL]
och nu var det Sveriges konungens skyddsbrevet som räddade männens livet och båten med saltlasten.
 'Och nu var det den svenska konungens skyddsbrev som räddade männens liv och båten med saltlasten.'
- e. Tå kund ja koilas opp ett **ärvasdaens ärva å treitheite**.⁵
 [KORKIS]
då kunde jag vilas upp efter arbetsdagens arbetet och tröttheten
 'Då kunde jag vila upp efter arbetsdagens arbete och trötthet.'
- f. **Aist skoLas båna** voro, såLo kLart, mä tår opa feste.
 [ORMSÖ]
estniska skolans barnen var själv klart med där uppå festen
 'Den estniska skolans barn var självklart med på festen.'
- g. [...] he so ut som e skölld ha bårja skåka e **drängens undelåppen**.
 [NUCKÖ]
det såg ut som det skulle ha börjat skaka i drängens underläppen
 'Det såg ut som om det skulle börja skaka i drängens underläpp.'
- h. Teim fick kep stubba uter **krunas skoen**. [RUNÖ]
dem fick köpa stubbar ut ur kronans skogen
 'De fick köpa stubbar ur kronans skog.'

När det gäller definitivgenitivkonstruktion med egennamn kan vi inte se den variation som Tiberg (1964:107) antyder, se exempel (11) nedan.

X

- (11) a. efter ein litn tid kām katton in å la se ti såva måot **Valentins fåotn** [NARGÖ]
efter en liten tid kom katten in och lade sig till sova mot Valentins foten
 'Efter en stund kom katten in och lade sig att sova mot Valentins fot.'
- b. **Gal-Maris livi** hav itt let vari [STORA RÅGÖ, personlig kommunikation]
gammal-Maris livet har inte lätt varit
 'Gammal-Maris liv har inte varit lätt.'
- c. tår ite **Sväres stan** [LILLA RÅGÖ, Tiberg 1940]
där uti Sveriges staden
 'där i den svenska staden'

5 Ordet *ärva* 'arbete(t)' verkar i materialet ha formsammanfall mellan bestämd och obestämd form. Ordet *treitheite* 'tröttheten' är bestämd form.

- d. Engelsmänne skjutsa tåm te **Daeis västligast deiln** förrän tåm ha geve båtn fri. [VIPPAL]
engelsmännen skjutsade dom till Dagöns västligaste delen förrän dom hade givit båten fri
 'Engelsmännen skjutsade dem till Dagös västligaste del, innan de släppte båten.'
- e. Langstat han vegen hold ja mang gangar kerd me **Klass** helder **Anders eiken** [KORKIS]
längs han vägen har jag många gånger kört med Klass eller Anders hästen
 'Längs den vägen har jag kört många gånger med Klas eller Anders häst.'
- f. E Borgå såLd ve kaLken te **Kråkes Härrgådn**. [ORMSÖ]
i Borgå sålde vi kalken till Kråkes herrgård
 'I Borgå sålde vi kalken till Kråkes herrgård.'
- g. Båra hisa korda var e **Konses re kuda** som ja skulld språk om. [NUCKÖ]
men denna gången var det Kunes röd kon som jag skulle tala om
 'Men den här gången var det Kunes röda ko som jag skulle tala om.'
- h. Åosterbiggjara kira sin tacko hop nest **Olas goan** å aht teim e Åoster-skoen [RUNÖ, Acc. 16561]
Österbyborna kör sina tackor hop vid Olas gården och vallar dem i Österskogen
 'Österbyborna samlar ihop sina tackor vid Olas gård och vallar dem i Österbyskogen.'

I exemplen i (11) följs ett egennamn i genitiv av bestämd form i samtliga fall. I flera fall finns dessutom ett attributivt adjektiv mellan genitivformen och det substantiviska huvudordet, vilket exemplifieras i (11 d) *Daeis västligast deiln* 'Dagös västligaste delen' och (11 g) *Konses re kuda* 'Konses röda kon'. Detta tyder på att i alla fall dessa exempel inte kan ses som lexikaliserade namn.

Den enda estlandssvenska dialekt där det inte finns något enda entydigt exempel i det skriftliga materialet på definit genitivkonstruktion med egennamn är Stora Rågödialekten. I exempel (12), nedan, presenteras två exempel med egennamn som genitivattribut. I båda fallen har huvudordet obestämd form.

- (12) a. kåmod härkrankin siter opa **Matts Kirkorn** å gäispLer [STORA RÅGÖ]
hur harkranken sitter uppå Matts kyrkorn och gäspar
 'hur harkranken sitter på Matts kyrkorn och gäspar'
- b. Någen där skoa liti motvilit ti kån **Matts kirki** sanddist
någon tittade lite motvilligt till var Matts kyrka syntes
 'Någon tittade lite motvilligt åt det hållet där Matts kyrka syntes'

I (12 a) står huvudordet *kirkorn* i obestämd form (bestämd form på *torn* är *torni*) och i (12 b) har *kirki* obestämd form (bestämd form *kirka*). Det är dock rimligt att anta att Stora Rågö använde definit genitivkonstruktion med egennamn. Exemplet i (11 b), ovan, kommer – precis som informationen om

böjningsparadigm för *kyrka* och *torn*) från personlig kommunikation med en talare av dialekten. I valet mellan obestämd och bestämd form efter genitivattributet *Gal-Maris* 'gammal-Maris' valde denna talare bestämd form, *livi* 'livet'.

Det finns också i flera av dialekterna enstaka exempel med obestämd form efter genitivattribut, t.ex. materialet från Lilla Rågö, se exempel (13) nedan.

- (13) Tär kåm fritt **Svåres tidningar** ti milat, mästast till juLe å ar höLgar.
där kom fritt Sveriges tidningar till ibland mest till julen och andra helger.
 'Det kom svenska tidningar gratis dit ibland, mest till jul och andra helger.'

I exempel (13) ser vi att huvudordet *tidningar* står i obestämd form. Det faktum att det i samtliga dialekter finns exempel med definit genitivkonstruktion med substantiv och/eller egennamn gör dock att det är rimligt att anta att konstruktionen kan ha funnits i hela det estlandssvenska dialektområdet. Belägg med obestämd form kan handla om interferens med standardsvenskan, som ju alltid funnits som kontaktspråk, och inte minst den "högsvenska" som senare undervisades i skolorna.

7. Possessiv + bestämd form: *Så ät hä do din jäveln som a skiti iverallt i min botkan*

Såväl i estlandssvenska dialekter som i traditionella svenska dialekter finns konstruktioner där possessivt pronomen följs av bestämd form, i det följande definit possessivkonstruktion. Denna konstruktion är dock ovanligare än definit genitivkonstruktion (se ex. (10)–(11) i föregående avsnitt) i det nordgermanska dialektområdet (se t.ex. Vangsnes 2014; Dahl 2015:195), vilket också Tiberger (1964:107) noterar för det estlandssvenska dialektområdet. I materialet för denna studie kan vi notera att det finns variation mellan de olika dialekterna, se tabell 2 nedan.

TABELL 2: *Possessiv + bestämd form i de estlandssvenska dialekterna.*

Nargö	Stora Rågö	Lilla Rågö	Vippal	Korkis	Ormsö	Nuckö	Runö
ja	nej	nej	ja/nej	ja/nej	nej	nej	ja

I två dialekter följs possessivt pronomen av definit form i samtliga excerperade exempel, nämligen Nargö i Finska viken och Runö i Rigabukten i söder. I Nargödialekten finns ett par möjliga motexempel till possessivkonstruktion;

jag återkommer till dessa nedan. I Runödialekten finns, som nämndes i avsnitt 1.3, ingen skillnad mellan bestämd och obestämd form, och det är alltså bara i exempel med nominalfrasens huvudord i singularform som possessivkonstruktionen uppträder. Fyra dialekter saknar konstruktionen helt: Stora och Lilla Rågö, Ormsö och Nuckö. De två fastlandsdialekterna i Vippal och Korkis uppvisar variation; det finns belägg med definit possessivkonstruktion, men det finns också belägg där det substantiviska huvudordet är indefinit.

Vangsnes (1999) visar att användning av bestämd form efter possessivt pronomen verkar vara systematiskt länkat till avsaknad av genuskongruens i svenska dialekter:

In Scandinavian a prenominal possessive cannot cooccur with definite articles unless either the possessive or the closest following definite article, or both, lack gender agreement. [Vangsnes 1999:100]

I dialekter där possessivt pronomen inte kongruerar med substantivet (Skellefteådialekten, Lappträskdialekten i östra Nyland, Malaxdialekten i södra Österbotten), eller om dialekten helt saknar genusdistinktion (Karlebydialekten i norra Österbotten), står huvudordet således i bestämd form. Vangsnes noterar även att gotländskan verkar bryta mot denna generalisering, eftersom den har kongruerande former på possessiva pronomen. I sin analys tolkar Vangsnes detta – lite förenklat beskrivet – som att gotländskan har ett särdrag för genus, men att det inte finns tillräckligt många distinkta kongruensböjda former för att särdraget ska ha värdet [+], vilket skulle motivera obestämd form på huvudordet. Omfånget på denna studie medger inte en detaljerad analys av detta fenomen i estlandssvenskan, men det förefaller vara så att de två dialekter som genomgående har definit possessivkonstruktion påminner om två av de undersökta dialekterna i Vangsnes (1999) när det gäller genuskongruensen; Nargö liknar Karlebydialekten, medan Runö verkar likna gotländskan.

Låt oss börja med Nargö, där definit possessivkonstruktion är genomgående i det undersökta materialet (utom i tre exempel, som jag återkommer till nedan). Ett exempel presenteras i (14) nedan.

- (14) tu får si vamiki pängar ja tjenar ten dagen när alla stadsmänisona vill åk i **min vakker rein jollan**. [NARGÖ]
du får se vad-mycket pengar jag tjänar den dagen när alla stadsmänniskorna vill åka i min vackrer ren jollen
 'Du får se vad mycket pengar jag kommer att tjäna den dagen, när alla från staden vill åka i min vackra rena jolle.'

I (14) talar en ung pojke om sin lilla roddbåt och planer för att tjäna pengar på den. Här står substantivet *jollan* 'jollen' i bestämd form i en possessivkonstruktion. Sverigesvenska skulle, som i översättningen, ha obestämd form.

Nargödialekten verkar, precis som Karlebydialekten, sakna genusdistinktionen helt. I det undersökta materialet finner jag inga neutrala obestämda eller bestämda artiklar, och ord som i standardsvenska har neutralt genus är i nargödialekten utrala, se (15)–(17) nedan. Lagman (1979:68) konstaterar också att genusdistinktionen i Nargödialekten inte längre är ”klar”.⁶

(15) ein ställ/halvståop/kilo/litn stick/hus/mess skinn/par stridsor [NARGÖ]
ett ställe/halvstop/kilo/litet stycke/hus/musskinn/par skridskor [STANDARD SVENSKA]

(16) ten süker fingri [NARGÖ]
det sjuka fingret [STANDARD SVENSKA]

I (15) presenteras samtliga substantiv med neutralt genus i standardsvenska som förekommer tillsammans med obestämd artikel i nargömaterialen. I (16) presenteras det enda exemplet med dubbel bestämdhet, och därmed bestämd artikel, *ten* 'den'. Exemplet visar att genusdistinktion verkar saknas. Inte heller när det gäller personliga pronomen eller possessiva pronomen finns en genusdistinktion, se (17).

(17) a. sen tåo han åt me fon **handen** fast å håld **hä** opp måot månen [NARGÖ]
sen tog han åt mig från handen fast och höll den upp mot månen
'sen tog han tag i min hand och höll upp den mot månen'

b. Å när han nästa dagin visa **sin fingri** åt Koit, åt si va flinkt **hä** hat heila [NARGÖ]
och när han näste dagen visade sin fingret åt Koit att se vad flinkt den hade belat
'Och när han nästa dag visade sitt finger för Koit, för att han skulle se vad snabbt det läkt'

I (17) ser vi att pronomenet *hä* används såväl för standardsvenskans *det* som personligt pronomen, som för *den*. För substantiv och egennamn som refererar till animata referenter med naturligt genus används precis som i standardsvenska personliga pronomen med genusdistinktion: *han/hon*.

Exempel med possessiva pronomen presenteras i (18) nedan.

X

6 Nargödialekten saknar dessvärre – som så många dialekter – ordböcker och grammatikor som kan ge mer information.

- (18) a. Så ät hä ä do **din jäveln** som a skiti iverallt i **min botkan!** [NARGÖ]
så att det är du din jäveln som har skitit överallt i min kojan
 'Så är det du, din jävel, som har skitit överallt i min koja'
- b. Mä ten jollan tjena ja **mina allra färsta pängana.** [NARGÖ]
med den jollen tjänade jag mina allra första pengarna.
 'Med den jollen tjänade jag mina allra första pengar.'
- c. ät **min mamma** låva inga et ja sko stet båtn i vattni. [NARGÖ]
att min mamma lovade inte att jag skulle skjuta båten i vattnet
 'att min mamma inte lät mig sätta båten i vattnet.'
- d. När ja va ein litn päik sen ('så') va **min pappa** på skip meistadeils heila tidn. [NARGÖ]
när jag var en liten pojke sen var min pappa på skepp mestadels hela tiden
 'När jag var en liten pojke så var min pappa på havet mest hela tiden.'

I exemplen i materialet förekommer formerna *din, min, vår* i singular och *mina, sina* i plural – se några exempel på detta i (17 a), (18 a) och (18 c) ovan. I exempel (18 c) ser vi att *min* används även för substantiv som har feminint naturligt genus, *mamma*. Särskild possessivform för referenter med feminint naturligt genus saknas alltså i Nargödialekten. Förutom de två exemplen i (18 c) och (18 d) ovan finns ett exempel där definit possessivkonstruktion inte används. Detta exempel presenteras i (19).

- (19) [...] huvvu jüsom hä sko ha vari **min feil** [...] [NARGÖ]
huru som det skulle ha varit min fel
 'Hur det skulle vara mitt fel.'

I två av de tre exempel som inte har definit possessivkonstruktion, (18 d) och (18 e), denoterar huvudordet släktskap: *mamma* och *pappa*. I det tredje, (19), är huvudordet ett ord som i standardsvenska skulle haft neutralt genus, *feil* 'fel'. Inte heller här finns alltså någon genusdistinktion. Trots dessa tre motexempel räknas Nargösvenskan i denna studie som en dialekt med definit possessivkonstruktion. Detta gör jag av två orsaker. Dels saknas genuskongruens i dialekten, vilket gör att den överensstämmer med Vangsnes (1999:100) antagande att detta är nödvändiga kriterier för definit possessivkonstruktion. Dels är två av de exempel där definit possessivkonstruktion saknas släktskapsuttryck. Sådana betar sig ofta annorlunda än andra substantiviska huvudord i svenska dialekter, bl.a. är det vanligt att efterställd possessiv artikel kombineras med obestämt huvudord, *pappa min* (se Vangsnes 1999:104). På grund av detta behandlar jag i denna studie tentativt Nargödialekten som en dialekt med definit possessivkonstruktion.

På Runö finns till skillnad från på Nargö en genusdistinktion, som även slår igenom för possessiva pronomen. Belägg för *min, sin(n), uar/vår/vånn* 'vår', *uart* 'vårt' i singular har påträffats.⁷ Ändå är definit possessivkonstruktion genomgående i materialet. Runödialekten verkar således i stort likna gotländskan i Vangsnes (1999) undersökning. Två exempel har inte denna konstruktion, vilket jag återkommer till nedan. I (20) presenteras exempel med definit possessivkonstruktion i Runödialekten.

- (20) a. **minn daddan** to e ett hågg e tunna [RUNÖ]
min pappan tog det ett hugg i tunnan
 'min pappa tog det en gång i tunnan'
- b. håre en fick **sinn deghn** [RUNÖ]
var en fick sin delen
 'var och en fick sin delen'
- c. vi kunt gira oss lustot 'pa **uart manere** [RUNÖ]
vi kunde göra oss lustigt på vårt maneret
 'vi kunde ha roligt på vårt vis'
- d. Här var **uart bruke** e **uar husoheima**, [RUNÖ]
här var vårt bruket i vår husochhemmet
 'Det var bruket i vårt hem,'

I exempel (20) ovan ser vi att bestämd form används i Runödialekten efter olika typer av possessiva pronomen, *minn, sinn, huart* 'vårt' och *huar* 'vår'. Två exempel med possessiv har obestämd form, se (21) nedan.

- (21) a. Som kuno hav kumet utter basto, toa to **uar nanna** evet grita utter un.
 [RUNÖ]
som kvinnorna hade kommit utur bastun så tog vår mamma evigt grytan utur ugnen
 'När kvinnorna hade kommit ut ur bastun tog vår mamma alltid grytan ut ur ugnen.'
- b. TalkosfåLke fick ete eng pening fere **sitt ervo**. [RUNÖ]
Talkosfolket fick inte ingen penning för sitt arbete(t)
 'Dugnadsfolket fick inte betalt för sitt arbete.'⁸

I (20 a) ovan följs *uar* 'vår' av huvudordet *nanna* 'mamma' i obestämd form. Detta kontrasterar mot att *dadda* 'pappa' har bestämd form i exempel (19 a)

X

⁷ Runö har, som nämnts, formsammanfall mellan bestämd och obestämd form i plural. Exempelen som presenteras har alltså alla singularut huvudord. Intressant nog verkar possessiverna inte kongruensböjas i numerus, utan också i plural förekommer formerna *sin, sin bLomo dukar* 'sina blommiga dukar(na), *oar/uar, uar hatta* 'våra hattar(na)'.
⁸ Ordet *talko* 'dugnad, arbetsgille' används för gemensamt arbete som grannar eller liknande gör tillsammans.

ovan. Här ser vi alltså exempel på att två liknande släktskapssubstantiv följs av olika definitethet. Intressant nog handlar det här, liksom för Nargödialekten, om en släktskapsterm. I (21 b) är huvudordet *ervo* 'värv(et)'. Här är det oklart om ordet har bestämd eller obestämd form. Lagman (1979:64ff) noterar att det i estlandssvenskan finns formsammanfall i singularis när ett substantiv i obestämd form slutar på *-o* (*viko* 'vecka' – *viko* 'veckan'). Jag kommer på grund av detta att bortse från exemplet (21 b) På samma sätt som för Nargödialekten räknar jag trots exemplet i (21 a) ovan dialekten på Runö tentativt som en dialekt med definit possessivkonstruktion.

Fyra dialekter saknar definit possessivkonstruktion: Stora Rågö, Lilla Rågö, Ormsö och Nuckö. Samtliga dessa dialekter har genusdistinktion på sina possessiver och obestämd form på huvudordet. I Stora Rågödialekten finns ett undantag som presenteras senare. Nedan presenteras i (22) nominalfraser som illustrerar dels att possessiverna kongruerar, dels att definit possessivkonstruktion inte används i dessa fyra dialekter.

- (22) a. *vänn far/sina lotsk⁹/sitt liv/sin grå äggver/sin brudär* [STORA RÅGÖ]
vår far/sin eka/sitt liv/sina grå ögon/sina brudar
- b. *vänn bi/vårt lihl kappeL/våra äil/vår äiar* [LILLA RÅGÖ]
vår by/vårt lilla kapell/vår ö/våra öar
- c. *min til/mina mostor/sitt hampsticke/min laikajr* [ORMSÖ]
min tid/min moster/sitt hampstycke ('hampåker')/mina lekar ('låtar')
- d. *sin eveman/sina brulsitt bo/vår strendor* [NUCKÖ]
sin överman/sin brud/sitt bo/våra stränder

I (22) ser vi att possessivformerna kongruerar med sitt huvudord såväl i genus som i numerus. Vårt att notera är också att den plurala possessivformen verkar sammanfalla med maskulinumformen och inte med femininum singularformen.

I Stora Rågödialekten finns ett exempel där ett possessivt pronomen följs av bestämd form. I detta exempel finns också ordet *äggi* 'eget' attributivt till huvudordet, se (23) nedan.

- (23) *täres äggi ungdomstin* [STORA RÅGÖ]
deras egen ungdomstiden
'deras egen ungdomstid'

Med tanke på att det finns 13 belägg från Stora Rågö på possessiv följt av obestämd form och detta är det enda exemplet med bestämd form är det rimligt att bortse från det.

9 *Lotsk*, 'eka' kommer från estniskans *lootsik* (Lagman 1990:143).

TVå dialekter verkar vackla mellan definit possessiv konstruktion eller possessiv med obestämt huvudord: Vippal och Korkis. I dessa dialekter finns alltså exempel på båda konstruktionerna. I materialet från Vippal finns 34 entydiga exempel med possessiv, varav 11 med obestämd form och 23 med bestämd form. Såväl i beläggen med definit possessivkonstruktion som i de där huvudordet är indefinit är possessiverna kongruensböjda. När det gäller Vippal finns material dels från Lagman (1990), dels från de estlandssvenska samlingarna, och det finns exempel såväl med bestämt som med obestämt huvudord från båda dessa källor.

I materialet från Korkis finns färre exempel, sammanlagt 11, varav fem med huvudord i bestämd form och sex med obestämt huvudord. I detta material är samtliga sex exempel som saknar definit possessivkonstruktion släktskapstermer, och här finns också ett kongruensböjt possessivt pronomen, *mina nann* 'min mor'. I övrigt går det inte att identifiera någon kongruensböjning.

Sammanfattningsvis uppvisar det estlandssvenska dialektområdet variation när det gäller definit possessivkonstruktion. I de dialekter där denna konstruktion dominerar korrelerar den ena, Nargö, med Karleby i Vangsnes (1999) undersökning, i det att dialekten verkar sakna grammatisk genusdistinktion på substantiv. Den andra, Runödialekten, verkar likna gotländskan, eftersom det finns genusdistinktion på possessiva pronomen, men dessa följs av bestämd form på substantivet. Fyra dialekter liknar standardsvenskan och har genusformer på sina possessiva pronomen och obestämd form på det substantiviska huvudordet: Stora och Lilla Rågö, Ormsö och Nuckö. Två dialekter har genusformer på sina possessiva pronomen, och uppvisar stor variation när det gäller bestämdhet på substantivet. För den ena, Korkisdialekten, är det enbart släktskapstermer som står i obestämd form efter possessiv, men antalet belägg och det faktum att Vippaldialekten inte uppvisar samma mönster gör att inga slutsatser kan dras från detta.

X

8. Kvantifierade NP:er

Dahl (2015) visar att bestämd form på substantiv efter kvantifierare är ett drag som är typiskt för de dialekter han undersöker, se avsnitt 2. Han finner bestämd form på huvudord efter *många*, *mycket* eller svenska motsvarigheter till engelska *some*, t.ex. *några*. I det estlandssvenska materialet har inga exempel med bestämd form efter kvantifierare som översätts med *många* eller *mycket* påträffats. Däremot har exempel med obestämd form påträffats i samtliga undersökta dialekter, se (24) nedan.

- (24)
- a. *många sälar / miki stadsmänisor* [NARGÖ]
många sälar / många stadsmänniskor
 - b. *mång kne / miki fLaggär* [STORA RÅGÖ]
många knä / mycket flaggor
 - c. *mång fiks minner / mike ni gaLe order* [LILLA RÅGÖ]
många vackra minnen / mycket ('många') nya galna ord
 - d. *värs mike svag svensker* [VIPPAL, Acc. 1126:1]
väldigt mycket ('många') svaga svenskar
 - e. *mång gångar* [KORKIS]
många gånger
 - f. *mång bån* [ORMSÖ]
många barn
 - g. *mång gångar / mike smeer* [NUCKÖ]
många gånger / mycket ('många') smeder
 - h. *moang olik regering* [RUNÖ]
många olika regering

I Vippal används adverbet *mike* såväl i betydelsen 'mycket' som i betydelsen 'många', både som attribut och adverbialt. Från Nargö, Korkis, Ormsö¹⁰, Runö finns i materialet inga träffar med *mike* i betydelsen 'många', dvs. som attribut. I dessa dialekter verkar ordet bara användas adverbialt. Kvantifierarna *många* och *mycket* ger huvudordet en betydelse som liknar den icke avgränsade användning som diskuterades i avsnitt 1.4 ovan, och det är därför kanske inte oväntat att vi inte finner bestämd form efter dessa kvantifierare i de estlandssvenska dialekterna.

De estlandssvenska dialekterna följer således standardsvenskan när det gäller motsvarigheter till *många* och *mycket*.

8.1 Nominalfraser med *varje*

I samtliga de undersökta estlandssvenska dialekterna utom Nargö följs det kvantitativa pronomenet *varje* (inklusive varianten *var*)¹¹ av bestämd form: *kvann dain* 'varje dagen' [STORA RÅGÖ], till skillnad från i standardsvenskan där det följs av obestämd form, *varje dag*. Detta kallas här definit varjekonstruktion. *Varje* har distributiv betydelse, och det som utsägs om en nominalfras med *varje* gäller för vart och ett av de element som ingår i den mängd som huvudordet refererar till (se t.ex. Teleman m.fl. 1999:2:386). Detta skiljer *varje* från *alla* som

10 På Ormsö kan det noteras att ordet *mike* även haft betydelsen 'må inte' se kapitel 11.

11 För enkelhets skull skriver jag bara ut *varje* i texten, men såväl *varje* som *var* har undersökts och finns med i resultatet.

kan ha kollektiv betydelse. Definit varjekonstruktion är något som inte noterats i Dahls (2015) undersökning och det har mig veterligt inte heller diskuterats någon annanstans. Tabell 3 nedan visar en sammanställning av i vilka estlandssvenska dialekter *varje* + bestämd form har påträffats i materialet.

TABELL 3: *Definit varje-konstruktion i de estlandssvenska dialekterna.*

Nargö	Stora Rågö	Lilla Rågö	Vippal	Korkis	Ormsö	Nuckö	Runö
nej	ja	ja	ja	ja	ja	ja/nej	ja

I (25) nedan presenteras exempel med definit varjekonstruktion.

- (25) a. å kåmod vädi skulld bLi iti framtin, tå all man skulld ita kväits-bre **kvann dain**, [STORA RÅGÖ]
och hur världen skulle bli uti framtiden då all man skulle äta vete-bröd varje dagen
 'och hur världen skulle bli i framtiden, då var och en skulle äta vetebröd var dag'
- b. Vintertin tå tår var is milla äiana gick ve mästast **kvänn ättmiddan** häim. [LILLA RÅGÖ]
vintertiden då där var is mellan öarna gick vi mest kvarje eftermiddagen hem
 'På vintern, när det var is mellan öarna, gick vi hem mest varje eftermiddag.'
- c. [...] fäm å sjäx bån satt ite **koim bänken** [VIPPAL, Acc. 17113]
fem och sex barn satt uti varje bänken
 'fem, sex barn satt i varje bänk'
- d. Tår opa tåm esander vega bruka ja ga milat **kåim kåeldn** [KORKIS]
där uppå dom ensamma vägarna brukade jag gå ibland varje kvällen
 'Där på de ensamma vägarna brukade jag ibland gå varje kväll.'
- e. Opa **hårtest (hår) skinne** skulld man hoa en vack kaLk. [ORMSÖ]
uppå varje (var) skinnet skulle man ha en vack kalk
 'På varje skinn skulle man ta en vack kalk.'¹²
- f. [...] svettast, sås än **håra hårstråe** had dröpa opa se [NUCKÖ, Acc. 17438]
svettades så att varje hårstrået hade droppe uppå sig
 'svettades, så att varje hårstrå hade en droppe på sig'
- g. Hållt dem opa **håre uare** å bränd tjera? [RUNÖ]
höll dem uppå varje året och brände tjära
 'Höll de på med att bränna tjära varje år?'

I (25) ovan ges exempel på de olika estlandssvenska varianterna av *varje* i definit varjekonstruktion. I Stora och Lilla Rågö, Vippal och Korkis börjar dessa pro-

12 *Vack(e)* är ett rymdmätt, cirka 43 l (Lagman 1990:101)

nomen på *k-*: *kvann*, *kvänn*, *koim* och *kåim*, och på Ormsö, Nuckö och Runö börjar de på *h-*: *hårtest* (*hår*), *håra*, *håre*. Från Nargö finns bara ett exempel med *varje* i det undersökta materialet och där följs det av obestämd form, se (26).

- (26) Tem andra päikana prala å brassa **var dag** [NARGÖ]
dem andra pojckarna prälade och skröt var dag
 'De andra pojckarna stoltserade och skröt varje dag'

I (26) ser vi att Nargös ord för *varje* till skillnad från de andra dialekterna börjar med *v-* som de flesta frågeorden i standardsvenska.

Från Nuckö finns flera exempel med *varje* + obestämd form i Lagman (1990); ett exempel visas i (27).

- (27) [...] he svaLopare som **håtes år** gjord sitt bo önde rove e gammoL räk-keka
 [...] [NUCKÖ]
det svalparet som varje år gjorde sitt bo under rökfånget i gamla rökköket
 'det svalpar som varje år byggde bo under rökfånget i det gamla rökköket'

I (27) följs *håtes* 'varje' av obestämd form på det substantiviska huvudordet *år*. Ett äldre språkprov från Nuckö som redovisas i (25 f) ovan visar att dialekten i alla fall tidigare varit möjligt att ha bestämd form efter *håra* 'varje'.

9. Sammanfattning

I tabell 4 nedan sammanfattas resultaten gällande de tre konstruktioner med bestämd form i de estlandssvenska dialekterna som undersökts i denna artikel: definit genitivkonstruktion (substantiv resp. egennamn), definit possessivkonstruktion och definit varjekonstruktion.

TABELL 4: *Sammanfattning.*

	Stora		Lilla					
	Nargö	Rågö	Rågö	Vippal	Korkis	Ormsö	Nuckö	Runö
definit genitivkonstruktion								
– substantiv	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
– egennamn	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja	ja
definit possessivkonstruktion	ja	nej	nej	ja/nej	ja/nej	nej	nej	ja
definit varjekonstruktion	nej	ja	ja	ja	ja	ja	ja/nej	ja

I tabell 4 ser vi att vi i samtliga undersökta dialekter finner definit genitivkonstruktion, såväl med substantiv i genitiv som med egennamn i genitiv. Vi kan också se att det egentligen inte finns några tydliga korrelationer mellan de två konstruktioner där det finns variation.

Nargödialekten är den dialekt vars formsystem mest liknar standardsvenskans, och de finlandssvenska dialekternas. Den svenska befolkningen på Nargö kom dit vid ett betydligt senare datum än svenskarna i de andra områdena, och det troliga är att Nargös befolkning kom från finländska Nyland (Lagman 1979a:13; kapitel 2). Nargödialekten har definit genitivkonstruktion, och dessutom en definit possessivkonstruktion kombinerad med avsaknad av genusdistinktion, vilket påminner om den i finlandssvenska Karleby (Vangsnes 1999). Dessutom saknar Nargö definit varjekonstruktion, vilket gör dialekten ännu mer lik sverigesvenska dialekter.

Runö som ligger i Rigabukten har alla de definitiva konstruktionerna. I denna dialekt finns precis som på Nargö den definitiva possessivkonstruktionen, som är så ovanlig i svenska dialekter. Här ser vi dock att mönstret stämmer med det gotländska mönster som presenteras i Vangsnes (1999).

De övriga dialektområdena har alla gott om belägg på definit genitivkonstruktion, även om det finns en del variation. När det gäller definit possessivkonstruktion uppvisar fastlandsdialekterna i Vippal och Korkis stor variation, medan Stora Rågö, Lilla Rågö, Ormsö och Nuckö, som alla är eller – för Nuckös del – har varit öar, saknar denna helt. Det är oklart varför distributionen ser ut på detta sätt, men de starka isoglosser som omger öar kan vara en del av förklaringen till avsaknaden av variation. En noggrannare kartläggning av definit possessivkonstruktion i estlandssvenska är en uppgift för vidare forskning.

När det gäller definit varjekonstruktion så finns det belägg från alla dialekter i området utom från nargödialekten. I sverigesvenskan och i svenska dialekter följs *varje* av obestämd form. Denna artikel presenterar alltså ingen hypotes gällande varför inte *varje* och *var* i sverigesvenska och *var* i nargödialekten, men *hårtest* (*hår*), *håra*, *håre*, *kvann*, *kvänn*, *koim* och *kåim* i de övriga estlandssvenska dialekterna kan följas av ett substantiv i bestämd form. Också denna fråga får besvaras av kommande forskning.

X

10. Litteratur

Dahl, Östen 2015. *Grammaticalization in the North: Nounphrase morphosyntax in Scandinavian vernaculars* (Studies in Diversity Linguistics 6). Berlin: Language Science Press.

- Delsing, Lars-Olov 1993. *The Internal Structure of Noun Phrases in the Scandinavian Languages: A Comparative Study*. Avh. Lund: Lunds universitet.
- Delsing, Lars-Olof. 2003. Syntaktisk variation i nordiska nominalfraser. I: Øystein Alexander Vangsnes, Anders Holmberg & Lars-Olof Delsing (red.) (2003) *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus förlag.
- Garbacz, Piotr 2014. Definite articles in indefinite contexts. I: *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal*. Vol. 1. S. 87–93.
- Gundel, Jeanette, Nancy Hedberg & Ron Zacharski. 1993. Cognitive status and the form of referring expressions in discourse. *Language* 69 (2). S. 274–307.
- Koptjevskaja-Tamm, Maria. 2001. "A piece of the cake" and "a cup of tea": Partitive and pseudo-partitive nominal constructions in the Circum-Baltic languages. I: Östen Dahl & Maria Koptjevskaja-Tamm (eds.), *The Circum-Baltic languages: typology and contact*. S. 523–568. Amsterdam: John Benjamins.
- Lagman, Edvin. 1979. Estlandssvenskarnas språkförhållanden. *En bok om Estlands svenskar 3A*. Stockholm: Kulturföreningen svenska odlingens vänner.
- Lagman, Edvin. 1990 (red.). Estlandssvenskar berättar. *En bok om Estlands svenskar 3B*. Stockholm: Kulturföreningen svenska odlingens vänner.
- Lindstad, Arne Martinus, Anders Nøklestad, Janne Bondi Johannessen, Øystein Alexander Vangsnes. 2009. The Nordic Dialect Corpus - an Advanced Research Tool. I: Jokinen, Kristiina and Eckhard Bick (eds.). *Proceedings of the 17th Nordic Conference of Computational Linguistics NO-DALIDA 2009*. NEALT Proceedings Series, Vol. 4 (2009), s. 283–286.
- Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts.
- Tiberg, Nils 1964. *Estlandssvenska språkdrag*. Lund: Carl Bloms Bocktryckeri. AB.
- Vangsnes, Øystein A. 1999. *The identification of functional architecture*. Avh. Bergen: University of Bergen.
- Vangsnes, Øystein A. 2014. Noun Phrases. I: *Nordic Atlas of Language Structures (NALS) Journal*. Vol. 1. S. 4–9.
- Vangsnes, Øystein A., Anders Holmberg and Lars-Olof Delsing (red.). 2003. *Dialektsyntaktiska studier av den nordiska nominalfrasen*. Oslo: Novus Press, Oslo.
- Vendell, Herman 1882. *Runbömålet: ljud- ock formlära samt ordbok* (Nyare bidrag till kännedom om de svenska landsmålen ock svenskt folkliv). Stockholm.

Estlandssvenska negationer, negationsharmoni och verbet *mike*

Henrik Rosenkvist

1. Inledning¹

Det här kapitlet handlar om estlandssvenska negationer och negations-syntax, med ett fokus på det modala hjälp verbet *mike*. I några tidigare arbeten (Rosenkvist 2015, 2016, 2017) har jag diskuterat ungefär samma ämnen, men i detta kapitel går jag djupare in på vad de estlandssvenska negationerna och *mike* kan spela för roll i vår förståelse av villkoren för negationsharmoni och av negationsförändring. I det följande avsnittet (2) introduceras de estlandssvenska negationerna, och därefter behandlas negationsharmoni (3) och verbet *mike* (4). Kapitlet avslutas med en sammanfattning i avsnitt 5.

2. Negationer i estlandssvenska

De fyra estlandssvenska dialektområdena (se kapitel 2) skiljer sig åt i flera aspekter, och detta gäller också negationerna. I tabell 1 visas negationens form i de estlandssvenska dialektområdena, och, som en jämförelse, i de finlandssvenska dialektområdena (återgivet efter Ivars 2015:164–165, 216, 270, 350–351).

XI

¹ Ett stort tack går till Maia Andréasson och Eva Liina Asu för värdefulla kommentarer. Kvarstående fel och brister åligger enbart mig själv.

TABELL 1: *Negationens form i estlandssvenska och i finlandssvenska.*

<i>estlandssvenska dialekter</i>	
<i>Nargö</i>	<i>int, inga</i>
<i>Rågö/Vippal/Korkis</i>	<i>it</i>
<i>Ormsö/Nuckö/Rickul</i>	<i>änt</i>
<i>Runö</i>	<i>äte, ät</i>
<i>finlandssvenska dialekter</i>	
<i>Österbotten</i>	<i>int, it</i>
<i>Åland</i>	<i>int, inga</i>
<i>Åboland</i>	<i>int, inga</i>
<i>Nyland</i>	<i>int, it, inga</i>

Av tabell 1 framgår tydligt att i hela området förekommer varianter av den standardsvenska negationen *inte*. Redan Russwurm (1855:313) anger att *änte* och *ent* används på Ormsö och Nuckö (och Dagö), medan Runö har *äte*. Hans enda exempel på formen *it* härrör från Vippal (Wichterpal), som ligger på fastlandet strax söder om Rågöarna. Dessutom används *inga* (eller *ingga*) som negation på Nargö, liksom i de södra delarna av Finland och på Åland – vilket inte förvånar med tanke på det geografiska läget och på att Nargö återbefolkades från Nyland 1748.

Vidare är det tydligt att dialekterna faller i en nordlig grupp (negation på *i-*) och i en sydlig grupp (negation på *ä-*). Det kan vara så att *ä-*formerna härrör från *änkte*, som var en vanlig form för negationen i standardsvenska under äldre nysvensk tid.

Under fornsvensk tid, och i den äldsta nysvenskan, var standardnegationen *eigh*, men under slutet av 1500-talet och under 1600-talet ersätts *eigh* i rikssvenskan successivt av de nya negationerna *änktel inte* och *äkkel icke* (Brandtler & Håkansson 2014), och detta är en förändring som också har spridit sig till samtliga östsvenska dialekter; det äldre *eigh* används inte längre någonstans som satsnegation. Dock är det möjligt att de satsfinala negationspartiklarna *e* och *i* som förekommer i de finlandssvenska dialekterna (och i delar av Sverige; se Rosenkvist 2016, i tryck) är kvarlevor av ett äldre satsfinalt, dubblerande *ey* (Danell, Schagerström & Gustavson 1918–1945, Gustavson 1972–1986).

Ytterligare en likhet med de finlandssvenska dialekterna (Lindström 2009, 2014, Brandtler & Håkansson 2015, Ivars 2015) är att negationen relativt ofta står initialt i satsen, utan att satsen därmed får någon särskild pragmatiskt definierad status. I texter skrivna av estlandssvenskar tycks det också vara vanligt att negationen klitiserar till element på satsens typplats, det vill säga till finita verb (*komit* 'kom inte') och subjunktioner (*somit* 'som inte'), och negationen har då en reducerad fonetisk form. Båda dessa fenomen diskuteras mer i kapitel 10.

Det negerande prefixet *o-* (som i *oätlig*) har kommit att fungera som en fristående negation i estlandssvenska, i vissa kontexter. Det kan bero på att sammansättningsaccenten inte är lika framträdande som i standardsvenska. Lagman (1967:120) säger i sin redogörelse för participer i Nuckömålet följande:

Perfektparticipet negeras med partikeln *o* eller med *änt* 'inte'. Vanligast är negation med *o*. Såväl partikel som huvudord uppbär därvid i regel huvudtryck, i varje fall accentueras de som skilda ord utom i attributiv ställning, där det med *o* negerade participet har sammansättningsaccent. (Lagman 1967:120)

Lagman (1967:120) ger också ett antal exempel, varav särskilt exempel (2) tydligt visar att *o* kan användas som ett fristående ord.

- (1) Ia har o bästa klere.
jag har o borstade kläderna
'Jag har inte borstat kläderna'
- (2) Ia ä gäle ite, båra han är o.
jag är redan äten men han är o
'Jag har redan ätit, men han har inte ätit.'

Detta negerande *o* tycks dock bara förekomma i samband med negerade perfektparticiper i predikativ ställning, som alltså inte har sammansättningsaccent. Att ett negerande prefix på detta sätt lösgör sig från sin ordstam är en tämligen ovanlig utveckling, sett ur ett typologiskt perspektiv – Norde (2009:kap. 6) ser detta som en degrammatikalisering av typen *debonding*, och ger tio exempel från språk runt om i världen, som irländska *muid*, nordsamiska *haga* och konjektiver i japanska.

3. Negationsharmoni

I standardsvenska förekommer det ibland att två negerande uttryck, en negation och ett så kallat N-led, förekommer tillsammans i den inre satsen (satsen exklusive annex – se SAG 4:5ff). I regel tolkas då satsen som icke-negerad (se exempel 3).

- (3) Veronika såg **inte ingenting**.
(tolkning: 'Veronika såg någonting')

I estlandssvenska, liksom i många andra av världens språk (se Giannakidou 2006, Haspelmath 2013), får sådana satser dock inte en positiv tolkning – de två negerade leden, i det här fallet negationen *inte* och N-ledet *ingenting*, upp-

häver inte varandra (se exempel nedan). Fenomenet kallas *negative concord*, eller negationsharmoni (NH).²

Negative concord, sometimes also called double negation or multiple negation, involves instances where two or more negative morphemes co-occur and effect an overall negative reading in a clause, without logically cancelling each other out. (Anderwald 2005:113)

Roughly, we talk about negative concord in situations where negation is interpreted just once although it seems to be expressed more than once in the clause. (Giannakidou 2006:328f).

I de nordiska språken har man antagit att NH inte förekommer: ”There is no *cumulative* or multiple negation, either in standard speech or in the dialects [...]” (Haugen 1986:157), och man har också hävdat att det av typologiska skäl inte ens är möjligt att ha NH i germanska språk (Bernini & Ramat 1996:187). Dessa felaktiga antaganden är baserade på det faktum att NH inte förekommer i de germanska standardspråken. I dialekterna är dock NH relativt vanligt; Weiß (2002) diskuterar till exempel NH i bland annat bayerska, och Anderwald (2005) tar upp NH i engelska dialekter.

Vad gäller varieteter av svenska så finns negationsharmoni också i älvdalska (se Levander 1909:111, Garbacz 2010:85ff, Åkerberg 2012:327), i nyländska (Lundström 1939:151ff) och i sydösterbottniska (Ivars 2010:248ff). Några estlandssvenska exempel från Lagman (1990) visas i (4–7) (negationer och negerade led är fetmarkerade).

- (4) **Änt** kund han täva **inga oxar** [...] (Nuckö)
inte kunde han ta inga oxar
'Han [vargen] kunde inte ta några oxar.'
- (5) E Kälet [...] fickst **änt** ferekoma **inga larm**. (Ormsö)
i Kärrslätt fick det inte förekomma inget larm
'I Kärrslätt fick det inte förekomma något oväsen.'
- (6) Nö fick **itt inga menski** ga häim **itt**. (Rågö)
nu fick inte ingen människa gå hem inte
'Nu fick ingen människa gå hem, inte.'
- (7) **Äte** hav vi **engan kro** pa Run, å **äte** hav vi **engt kino**. (Runö)
inte hade vi ingen krog på Runö och inte hade vi ingen bio
'Inte hade vi någon krog på Runö, och inte hade vi någon bio.'

2 På svenska har också termerna *negationsdubbling*, *dubbel negation*, *förstärkande negation* och *understödjande negation* använts i olika sammanhang.

I hela det estlandssvenska området finner man alltså exempel på negationsharmoni. De estlandssvenska informanter som har tillfrågats om konstruktionen ger dock olika besked – ungefär hälften känner igen den, medan övriga anser att den är ogrammatisk. Möjligen har många informanternas språkkänsla påverkats av att de har befunnit sig i en standardsvensk miljö i mer än sju decennier.

Ett kännetecknande drag för samtliga belägg är att ordningen mellan negationen och det andra negerade ledet (N-ledet) tycks vara bestämd; negationen föregår alltid N-ledet. De informanter som accepterar negationsharmoni är konsekventa när det gäller bedömningen av testmeningar med annan ordföljd (av typen *Ingen såg inte vargen*) – sådana meningar uppfattas som ogrammatiska. Vidare är negationsharmoni inte ett språkligt krav, utan det är fullt möjligt att i en negerad sats använda icke-negerade objekt.

- (8) Täm få **itt** tvåa skjöLär häim till-baka [...] (Lagman 1990:148; St. Rågö)
de får inte taga sädesrester hem tillbaka
'De får inte ta med sig sädesrester tillbaka hem.'

Också övriga varieteter av svenska som tillåter negationsharmoni tycks följa samma mönster. Enligt Giannakidou (2006:35ff) kategorisering är således äldvaldska, sydösterbottniska, nyländska och estlandssvenska icke-strikta NH-språk, Det finns också språk, som till exempel polska, med fri ordning mellan negation och N-led, och som inte tillåter icke-negerade objekt – sådana språk är strikta NH-språk.

En förklaring till varför vissa språk tillåter NH medan andra inte gör det är att negationen i ett NH-språk är ett syntaktiskt huvud (Neg), medan den är en fras (NegP) i språk utan NH (Zeiljstra 2004, Giannakidou 2006, van Gelderen 2008, Brandtler & Håkansson 2014 etc.). Denna syntaktiska skillnad är i sin tur en konsekvens av språkhistoriska förändringar; negationer som från början utgör fraser kan med tiden försvagas och reanalyseras till syntaktiska huvuden, och då kan talarna lägga till extra negationer i satsen som förstärkande led utan att dessa nya negationer påverkar tolkningen av satsen: "once the negation is in the head position, it is weakened to the point where it no longer 'interferes' with a second or third negative" (van Gelderen 2008: 208). När den äldre negationen så småningom faller bort återgår språket till ett en-negations-system, utan NH. Denna utveckling faller inom ramen för det som brukar kallas Jespersens cykel (Jespersen 1917, Dahl 1979).

Brandtler & Håkansson (2014) hävdar att den fornsvenska negationen *eigh* ('ej') var ett syntaktiskt huvud (Neg). Under äldre nysvensk tid ersattes *eigh* som negation av *ikke* ('icke') och *änkte* ('inte'), som båda är fraser (NegP), och i samband med detta blev det också betydligt mindre vanligt med negationsinledda satser. Detta antas bero på att *eigh* som huvud kunde klitisera till det

finita verbet (proklitiskt) och på så sätt hamna i satsinitial position, medan detta inte var möjligt för *äkke* och *änkte*. Tecken på att ett negerande uttryck har ändrat status, från fras till huvud, och håller på att försvagas är att uttrycket dels får en reducerad fonetisk form, dels kan klitisera till andra led i satsen (i likhet med *somit* etc. – se ovan). Medan *inte* och *icke* fortfarande har frasstatus i standardsvenska, visar Brandtler & Håkansson (2014: 26ff) att reducerade former uppträder såväl i norrländska (Bergman 1952) som i finlandssvenska, och i dessa varieteter är också satsinitiala negationer vanliga. De drar slutsatsen att *int* och andra förkortade versioner av *inte* och *icke* har huvudstatus i dessa varieteter, och att ”the very same dialects that showcase the reduced form *int* also allow negative concord” (2014: 27).

Hypotesen att negationer med huvudstatus korrelerar med NH motsägs dock dels av fornsvenska, där NH inte förekom trots att *eiġh* antas vara ett syntaktiskt huvud, dels av alla varieteter av svenska med negationer av typen *int* som faktiskt inte uppvisar NH – som till exempel norrländska dialekter (det är alltså inte korrekt att alla dialekter med *int* som negation också har NH). Sambandet med satsinitial negation är heller inte helt klart, eftersom detta är vanligt i många dialekter utan NH. I estlandssvenska, som ju är en NH-varietet, finns det ytterligare en viktig ledtråd till hur negationens syntaktiska status samverkar med NH: det modala hjälp verbet *mike*. Detta verb diskuteras vidare nedan.

4. Verbet *mike*

En svårighet med att utforska estlandssvensk syntax är att det inte finns några större textmängder (i Rosenkvist 2012 diskuteras villkoren för dialektsyntaktiska studier). När det gäller verbet *mike* är det också anmärkningsvärt att det inte tycks finnas några exempel alls i Lagman (1990), en bok som rymmer omkring 110 sidor med estlandssvenska berättelser etc., medan det finns tolv exempel på *mike* i Lilja & Gärdström (1925) – en berättelse från Ormsö som bara omfattar tio handskrivna sidor. En förklaring till detta kan vara att *mike* inte uppfattades som en del av den estlandssvenska högspråksvarietet som började utvecklas under slutet av 1800-talet. Kanske var *mike* ett lokalt och tydligt dialektalt Ormsö- eller Nucködrag, som inte fick någon plats i den estlandssvenska högsvenskan och som inte överlevde flykten till Sverige. De flesta kvarvarande talare av estlandssvenska tycks heller inte vara bekanta med verbet *mike*. De grammatiska bedömningar som återges i detta avsnitt bygger på uppgifter från den enda informant som, vad jag kan bedöma, ännu känner till verbet och har en intuition om dess användning. Denna informant kommer från Ormsö.

Det estlandssvenska modal verbet *mike* har inte någon egentlig motsvarighet i standardsvenska. *Mike* nämns inte i Vendell (1904–1907), men Danell (1951:280) förtecknar det under uppslagsordet ”må”, och ser det som en sammansmältning mellan *må* och *icke*. Han ger också två exempel (9, 10) med översättningar. Ett tredje exempel återfinns under uppslagsordet *influenta* (11). Verbet *mike*, negationer och N-led är fetmarkerade i exemplen nedan, och översättningarna är alltså Danells.

9. **Mike** he gera noa. (Danell 1951:280)
mike det göra något
 ’Det gör **ingenting**.’
10. **Mike** he våra roaskede heldor, än do har so brotet. (Danell 1951:280)
mike det vara rågskörden heller att du har så bråttom
 ’Det är väl **inte** rågskörden heller, att du har så bråttom.’
11. **Mike** he våra ana än gala starka brotatäbe [...]. (Danell 1951:180)
mike det vara annat än gamla starka förkylningen
 ’Det är nog **inte** något annat än en rejäl förkylning.’

Mike står initialt i (9–11), men det kan också förekomma i andra positioner i satsen. I Lija & Gärdröm (1925), en kort estlandssvensk berättelse med översättning till svenska, finns (som nämnts ovan) tolv exempel på *mike*. För att ge en överblick av användningen av *mike* presenterar jag alla dessa exempel nedan (12–23). Översättningarna, eller rättare sagt de svenska parafraferna, är Lilja & Gärdröms (1925), medan jag har glossat exemplen. Vårt att notera är det dubbla subjektet i (14), och att *mike* parafraferas med ”mycke’ inte” i (19), vilket torde vara ett misstag.

- (12) Han **mike ænt** kona korest krijana.
han mike inte kunna sköta kreaturen
 ’Han kan sköta boskapen.’
- (13) Ia **mike ænt** hoa hed hus du kan læsa
jag mike inte hava hört hur du kan läsa
 ’Jag har ju hört huru du kan läsa.’
- (14) Ve **mike** ve hoa somike te rask mæ som ana-folke.
vi mike vi hava så-mycket att slösa med som annat-folk
 ’Vi hava **inte** så mycket att slösa med som andra människor.’
- (15) He **mike** vara somike som dær tarvas.
det mike vara så-mycket som där behövs
 ’Det är väl **inte** mycket som behövs.’

- (16) He **mike** tær siue-tofflar o strænggar dua.
det mike där sjude-potatis och strömmingar duga
'**Inte** duger där (på skolan) strömming och potatis.'
- (17) Tor mar **mike** hældor hoa bætra te toa opa se.
de andra mike heller hava bättre till taga på sig
'De andra hava heller **inte** bättre att taga på sig.'
- (18) Tær **mike ænt** ales go pænggar ut.
där mike inte ändå gå pengar ut
'Det går nog ändå pänggar ut.'
- (19) Ne **mike ænt** træf orarar opa Bærkias.
ni mike inte träffa varandra uppå Birkas
'Ni ('mycke' inte) träffa ju varandra på Birkas.'
- (20) **Ænt** ha he tarvast keras so timlet o, ne **mike ænt** li.
inte har det behövs köras så tidigt av ni mike inte hinna
'**Inte** hade det behövs köras så tidigt, ni hinner väl ändå.'
- (21) Hisn sa kort vegen **mike ia ænt** hork loup.
den här korta vägen mike jag inte orka gå
'Den här korta vägen orkar jag gå.'
- (22) He **mike** væra forst gongga.
det mike vara första gången
'Det är **inte** första gången (som jag går den).'
- (23) Ia ska do aisket ker krame, he **mike ænt** mære hork mæ te mæ.
jag ska då ändå köra sakerna det mike inte märren orka med dig med
'Jag skall ju ändå köra, och hästen orkar med.'

De 15 exemplen på *mike* i (9–23) ger en översiktlig bild av verbets syntaktiska egenskaper: *mike* tycks inte förekomma i bisats, och *mike* förekommer ibland med satsnegation (*ænt*). I de senare fallen tycks *mike* och *ænt* inte ge upphov till NH, utan den svenska översättningen saknar då negation (se exempel 12–13, 18–21 och 23).

Enligt min informant är det dock möjligt att använda *mike* i bisatser (se 24–25).

XI

- (24) Tu vait än he **mike** he vara mitta.
du vet att det mike det vara mitt
'Du vet att detta **inte** är mitt.'
- (25) Ia veit **ænt** om he **mike** he vara mitta.
jag vet inte om det mike det vara mitt
'Jag vet **inte** om detta är mitt.'

Man bör notera att informanten föredrar att i använda två subjekts-*he* i bisatsen, motsvarande 'det' eller 'detta'. Exakt hur de dubbla subjekten påverkar

satsstrukturen är svårt att avgöra utan djupare studier, men eftersom också subjektet *ve* 'vi' dubbleras i (14) framstår det som sannolikt att *mike* ibland tillåter två subjekt (i Rosenkvist 2015b diskuteras subjektsdubbling i älvdalska).

Danell (1951:280) menar alltså att *mike* har uppstått genom att hjälp verbet *må* och den äldre negationen *icke* har smält samman. Det tycks alltså vara så att i processen har *icke* först ändrat strukturell status från självständigt ord till klitiskt element, och sedan slutligen blivit en del av verbet. Detta är en indikation på att *icke* har varit ett syntaktiskt huvud.

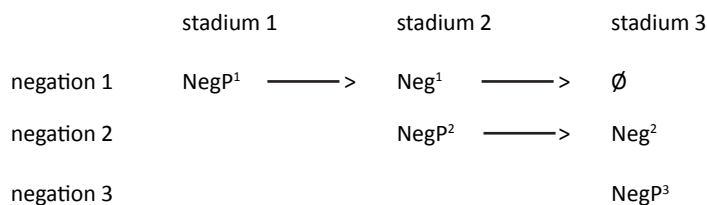
Också i norska är det relativt vanligt att *ickelikke* klitiserar till hjälpverb; på en populär hemsida om norska för nyanlända (Norsklærer Karensen 2017) anges att former som *hakke* ('har ikke'), *tokke* ('tør ikke') och *fåkke* ('får ikke') är vanliga i talad norska, i synnerhet på Östlandet. Också *måkke* ('må ikke') förekommer (26).

- (26) -Hør du gøken? **Måkke** skrem han, sier Oliver Unosen. (NRK 2009)
hör du göken må icke skrämma honom säger O. U.
 'Hör du göken? Vi får **inte** skrämma den, säger O. U.'

I de norska exemplen har negationen *ikke* förlorat sin vokal, medan hjälp verbet har behållit sin. I estlandssvenska är förhållandet det omvända.

I diskussionen om NH ovan framhålls negationens status som en viktig faktor för NH: enbart när negationen är ett syntaktiskt huvud är NH möjligt. När det gäller verbet *mike* är det fullständigt klart att den fonetiskt reducerade och klitiserade negationen måste ha varit ett sådant huvud (Neg) – men ändå ger *mike* inte upphov till NH, trots att NH utgör en del av den estlandssvenska grammatiken.

Som nämndes ovan utgår gängse teorier om negationernas cykliska utveckling ofta från att negationer tenderar att övergå från NegP till Neg, och sedan faller de bort (se till exempel van Gelderen 2008). När en negation har omvandlats till ett huvud kan den förstärkas av ett nytt negerande led, och då uppstår NH. Schematiskt kan en typisk utveckling illustreras som i figur 1.

FIGUR 1: Schematisk bild av negationscykeln.

När Neg¹ och NegP², eller Neg² och NegP³, samförekommer i ett språk föreligger således NH – i figur 1 vid stadium 2 och stadium 3. När det gäller standardsvenskans utveckling har det dock skett ett lexikalt skifte från det äldre *eiþh* (Neg) till de senare ersättarna *icke* och *inte* (båda NegP), utan något mellanliggande NH-stadium (Brandtler & Håkansson 2014). Inte heller estlandssvenskan tycks följa den förväntade utvecklingen eftersom NH är i bruk utan några spår av någon äldre, försvagad negation – de enda satsnegationerna är dialektvarianter av *inte*.

En möjlig förklaring till att *mike* inte ger upphov till NH är att sammansmältningen mellan *må* och *icke* skedde under en period när *icke* ersattes av *inte* som satsnegation – förmodligen under äldre nysvensk tid. Om *icke* ersattes av *inte* som självständigt ord och enbart levde kvar i ställningen *må'icke* är det möjligt att de dåtida estlandssvenskarna inte längre uppfattade det klitiserade *icke* som ett klitiskt led, utan som en del av (det nya) modala hjälp verbet *mike*. Den negerande betydelsen har i så fall också omtolkats, från satsnegation till lexikal negation (se Dahl 2010 för en allmän översikt av olika typer av negationer), och därför väntar man sig inte heller NH.

Det negerande prefixet *miss-* är till exempel en svensk lexikal negation, och till skillnad från N-led som *ingenting* etc. (3) är det inte ovanligt att *miss-* förekommer i samma satser som *inte* – se (27–30).

(27) Barnen förstod läraren.

(28) Barnen förstod **inte** läraren.

(29) Barnen **miss**förstod läraren. (≈ 'Barnen förstod inte läraren')

(30) Barnen **miss**förstod **inte** läraren. (≈ 'Barnen förstod läraren')

Att kombinera *miss-* med *inte* är fullt naturligt i svenska – lexikala negationer uttrycker en lokal negation som inte tycks interferera med negationer på satsplanet, och därför blir tolkningen av de två negationerna okomplicerad. Prefixet *miss-* och negationen *inte* tar ut varandra, och satsen tolkas som positiv.³

En lexikal negation behöver dock inte uttryckas med ett särskilt affix, utan verb som *neka*, *hindra* och *förbjuda* uttrycker också lexikala negationer. I äldre svenska kunde verb av den typen samförekomma med negationer i under-

3 Lexikala negationer studeras främst som ett semantiskt och morfologiskt fenomen – se översikten i Dahl (2010), och diskussionen om negerande prefix i Andreou (2015).

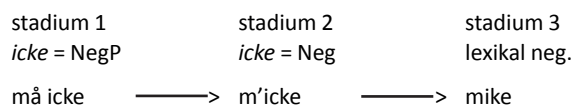
ordnade satser utan att meningen tolkades som positiv. Exempel (31–32) är tagna från SAOB (uppslagsordet *icke*).

(31) Denne Peer Benchtson **nekade** hårdeligen, att han **icke** war barnefaderen.

(32) Uthi straaordningen **förbiudes**, att **icke** alle skole handla med salt.

Konstruktioner som (31–32) är dock inte möjliga i dagens standardsvenska.

När det gäller det estlandsvenska hjälp verbet *mike* är det således rimligt att anta att verbet är lexikalt negerat. En konsekvens av detta antagande är att NH i estlandssvenska är ett särpräglat syntaktiskt fenomen – den inherenta lexikala negationen i *mike* harmonierar inte med satsnegationen *änt* utan precis som i svenska tolkas en mening med både en lexikal och en syntaktisk negation som positiv (se exempel 12–13 etc.). Vidare måste man anta att *mike* inte har följt den utveckling som förväntas enligt gängse antaganden om negationens cykliska förändring (se Figur 1). Negationen *icke* har inte försvunnit från språket utan lever kvar som en inkorporerad lexikal negation – men bara i verbet *mike*, vilket illustreras i figur 2.

FIGUR 2: Schematisk bild av utvecklingen av *mike*.

Det är alltså sannolikt att *mike* representerar en typ av språkförändring som hittills inte har diskuterats i någon större omfattning i den internationella forskningen om negationer och negationsharmonier (van Gelderen 2008, Breitbarth 2013, Brandtler & Håkansson 2014 etc.). I antaganden om den cykliska utvecklingen av negationer (Jespersens cykel) bör man därför inkludera möjligheten att en klitisk negation övergår till att bli en lexikal negation, som snarare är ett morfologiskt än ett syntaktiskt element.

I diskussionen om *mike* har jag implicit utgått från att utvecklingen är specifikt estlandssvensk. En omständighet som emellertid också kan ha påverkat uppkomsten av *mike* är att det i estniska finns ett negerande *mitte* ('inte') som optionellt kan förekomma tillsammans med negations verbet *ei* – se (33).

(33) **Mitte** keegi **ei** teadnud seda.
inte någon inte visste detta.
 'Ingen visste detta.'

Mitte intensifierar negationen, och tycks vara relativt frekvent i estniska. *Mitte* fungerar också bland annat som negerande prefix (*ametlik* 'officiell', *mitteametlik* 'inofficiell').⁴

Det är alltså möjligt att såväl vokalismen i *mike* som existensen av verbet i sig beror på inflytande från estniskan (Lagman 1971 diskuterar påverkan av detta slag mer utförligt). Bristen på äldre estlandssvenska texter förhindrar dock en prövning av hypotesen.

5. Sammanfattning

I jämförelse med standardsvenska negationer så finns det flera språkdrag i estlandssvenska som är tydligt avvikande: Negationerna har olika form, negationer står ofta initialt i satsen, prefixet *o-* kan ibland användas självständigt, negationer kan kombineras utan att de upphäver varandra (negationsharmoni), och hjälper verbet *mike* är ett unikt, lexikalt negerat verb som tycks ha uppkommit ur verbet *må* och negationen *icke*. I detta kapitel har jag också hävdad att *mike* är ett exempel på att klitiska negationer kan övergå till lexikala negationer, och att negationer med huvudstatus inte nödvändigtvis korrelerar med negationsharmoni.

De estlandssvenska negationerna utgör ett rikt och intressant forskningsområde. Den lexikala dialektala variationen är betydande, och det finns flera syntaktiska drag som tydligt kontrasterar mot standardsvenskan, men som i stället har likheter med ostandardiserade varieteter som till exempel finlandssvenska och älvdalska. Två sådana drag är alltså bruket av satsinitial negation samt negationsharmoni. I ett vidare perspektiv ansluter sig estlandssvenskan också till andra germanska varieteter med negationsharmoni – bayerska och dialekter i södra England är två exempel. Det är alltså så att det finns grammatiska drag som saknas helt i de germanska standardspråken (och som av den anledningen har antagits vara inkompatibla med den germanska grammatiken) men som är vanliga i icke-standardiserade varieteter i hela det germanska språkområdet. Varför det är så är en mycket intressant fråga, som dock inte kan besvaras här.

4 Tack till Eva Liina Asu för det estniska exemplet och översättningen till svenska. Som framgår av exemplet tillåter estniska NH. En kort översikt över estniskans negationer och negationsyntax finns i Erelt (2007:110ff).

Litteratur

- Anderwald, Lieselotte 2005. Negative Concord in British English Dialects. I: Yoko Iyeiri (red.), *Aspects of English Negation*. Amsterdam/Philadelphia: Johan Benjamins, s. 113–137.
- Andreou, Marios 2015. Lexical negation in lexical semantics: the prefixes *in-* and *dis-*. *Morphology* 24:4, s. 391–410.
- Bergman, Gösta 1952. Nordliga provinsialismer i det svenska talspråket. *Arkiv för nordisk filologi* 66, s. 131–215.
- Bernini, Giuliano & Paolo Ramat 1996. *Negative Sentences in the Languages of Europe: A Typological Approach*. Berlin: Mouton de Gruyter.
- Brandtler, Johan & David Håkansson 2014. Not on the Edge. The Syntax and Pragmatics of Clause Initial Negation in Swedish. *The Journal of Comparative Germanic Linguistics* 17, s. 97–128.
- Brandtler, Johan & David Håkansson 2015. Negative V3-declaratives in Finland Swedish. *Norsk lingvistisk tidskrift* 33:2, s. 157–173.
- Breitbarth, Anne 2013. The development of negation in Low German and Dutch. I: D. Willis, C. Lucas & A. Breitbarth (red.), *The development of negation in the languages of Europe, Vol. I: Case studies*. Oxford: Oxford University Press, s. 190–238.
- Dahl, Östen 1979. Typology of sentence negation. *Linguistics* 17, s. 79–106.
- Dahl, Östen 2010. Typology of negation. I: Laurence R. Horn (red.) *The Expression of Negation*. Berlin: De Gruyter Mouton, s. 9–38.
- Danell, Gideon 1951. *Ordbok över Nuckömålet*. Uppsala: Lundequistska bokhandeln.
- Danell, Gideon, August Schagerström & Herbert Gustavson 1918–1945. *Gotländsk ordbok. På grundval av C. och P.A. Säves samlingar*. Uppsala: Lundequistska Bokhandeln.
- Erelt, Mati 2007. Structure of the Estonian language: syntax. I: Mati Erelt (red.), *Estonian Language*. Estonian Academy of Sciences: Tallinn, s. 93–129.
- Garbacz, Piotr 2010. *Word Order in Övdalian*. The Centre for Languages and Literature, Lund University.
- van Gelderen, Elly 2008. Negative Cycles. *Linguistic Typology* 12, s. 195–243.
- Giannakidou, Anastasia 2006. N-words and negative concord. I: Martin Everaert & Henk van Riemsdijk (red.). *The Blackwell Companion to Syntax III*. Malden, MA: Blackwell Publishing, s. 327–391.
- Gustavson, Herbert. 1972–1986. *Ordbok över Laumålet: på grundval av Mathias Klintbergs samlingar*. Uppsala.

- Haspelmath, Martin 2013. Negation and indefinite pronouns. I: Susanne Maria Michaelis, Philippe Maurer, Martin Haspelmath & Magnus Huber (red.). *The Atlas of Pidgin and Creole Language Structures*. Oxford: Oxford University Press, s. 406–409.
- Haugen, Einar 1986. Negative Reinforcement. Some thoughts on saying "No" in Scandinavian. *Arkiv för nordisk filologi* 101, s. 149–172.
- Ivars, Ann-Marie 2010. *Sydösterbottnisk syntax*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Ivars, Ann-Marie 2015. *Dialekter och småstadsspråk: Svenskan i Finland – i dag och i går*. Helsingfors: Svenska litteratursällskapet i Finland.
- Jespersen, Otto 1917. *Negation in English and Other Languages*. Copenhagen: Bianco Lunos Bogtrykkeri.
- Lagman, Edvin 1979. *En bok om Estlands svenskar 3A. Estlandssvenskarnas språk förhållanden*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Edvin 1990. *En bok om Estlands svenskar 3B. Estlandssvenskar berättar. Dialekttexter med översättning och kommentar*. Stockholm: Kulturföreningen Svenska Odlingens Vänner.
- Lagman, Herbert 1971. *Svensk-estnisk språkkontakt. Studier över estniskans inflytande på de estlandssvenska dialekterna*. Stockholm.
- Levander, Lars 1909. *Äldalsmålet i Dalarna. Ordböjning ock syntax*. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Lilja, A. & T. Gärdröm 1925. En berättelse på landsmål. "När en Wormsöflicka skall till Birkas", med översättning till högsvenska. Institutet för språk och folkminnen, acc. nr. 1126:1.
- Lindström, Jan 2009. Negationen *inte* i satsens spets – Int e du ju rimlit. I: Camilla Wide & Benjamin Lyngfeldt (red.), *Konstruktioner i finlandssvensk syntax. Skriftspråk, samtal och dialekter*. Svenska litteratursällskapet i Finland, Helsingfors, s. 163–192.
- Lindström, Jan 2014. Front field negation in spoken Swedish: A regional archaism? I: Irma Taavitsainen, Andreas H. Jucker & Jukka Tuominen (red.), *Diachronic Corpus Pragmatics*. Amsterdam/New York: John Benjamins, s. 237–253.
- Lundström, Gudrun 1939. *Studier i nyländsk syntax*. Stockholm: Norstedt & Söner.
- Norde, Muriel 2009. *Degrammaticalization*. Oxford: Oxford University Press.
- Rosenkvist, Henrik 2012. Forskning i svensk dialektsyntax – förutsättningar och frågeställningar. *Vetenskaps societetens i Lund årsbok* 2012, s. 102–122.
- Rosenkvist, Henrik 2015. Negative Concord in Four Varieties of Swedish. *Arkiv för nordisk filologi* 130, s. 139–165.

- Rosenkvist, Henrik 2015b. The Syntax and Meaning of Subject Doubling in Övdalian. I: Kristine Bentzen, Henrik Rosenkvist & Janne Bondi Johannessen (red.), *Studies in Övdalian Morphology and Syntax*. Linguistik Aktuell 221. Amsterdam and Philadelphia: John Benjamins, s. 107–136.
- Rosenkvist, Henrik 2016. Negationer i estlandssvenska. I: Daniel Andersson, Lars-Erik Edlund, Susanne Haugen & Asbjørg Westum (red.), *Nordsvenska 25. Kungl Skytteanska Samfundets Handlingar 76*. Umeå universitet, s. 199–210.
- Rosenkvist, Henrik 2017. Negationsharmoni på svensk språkgrund. I: Jan-Ola Östman, Caroline Sandström, Pamela Gustavsson & Lisa Södergård (red.), *Ideologi, identitet, intervention. Nordisk dialektologi 10*. Helsingfors: Nordica, s. 257–268.
- Rosenkvist, Henrik (i tryck). Finala negerade partiklar i svenska – distribution och etymologi. *Flerspråkighet och språkhistoria. Svenska språkets historia 14*. Vasa.
- Russwurm, Carl 1855. *Eibofolke, oder die Schweden an der Küste Esthlands und auf Runö, eine ethnographische Untersuchung mit Urkunden, Tabellen und lithographirten Beilagen*. Reval.
- SAG = Teleman, Ulf, Staffan Hellberg & Erik Andersson 1999. *Svenska Akademiens grammatik*. Stockholm: Norstedts Ordbok.
- Weiß, Helmut 2002. A Quantifer Approach to Negation in Natural Languages. *Nordic Journal of Linguistics 25*, s. 125–153.
- Vendell, Herman 1904–1907. *Ordbok över de östsvenska dialekterna*. Helsingfors: Tidnings & tryckeri-AB.
- Zeijlstra, Hedde 2004. *Sentential Negation and Negative Concord*. University of Amsterdam.
- Åkerberg, Bengt 2012. *Älvdalsk grammatik*. Älvdalen: Ulum Dalska.

